

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

ДМІТРИЄВ Віталій Сергійович

УДК 330.14:339.9.009.12

**ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ
НА КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФІНАНСОВИХ
РИНКІВ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ**

**Спеціальність 08.00.02. – світове господарство
і міжнародні економічні відносини**

ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Науковий керівник

Циганов С.А.

доктор економічних наук, професор

Київ – 2011

ЗМІСТ

ВСТУП 4–13

РОЗДІЛ 1. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

- 1.1. Теоретичні основи дослідження функціонування транснаціональних банків в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків, що формуються 14–34**
- 1.2. Конкурентні стратегії транснаціональних банків на фінансових ринках, що формуються 34–54**
- 1.3. Особливості конкурентної ситуації на фінансових ринках, що формуються, в умовах проникнення транснаціонального банківського капіталу 55–74**
- Висновки до розділу 1 74–76**

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ФІНАНСОВИХ РИНКІВ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ, В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 2.1. Чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються 77–95**
- 2.2. Структурні зрушення на фінансових ринках, що формуються, в умовах експансії транснаціональних банків 95–115**
- 2.3. Компаративний аналіз взаємодії фінансових ринків, що формуються, з транснаціональним банківським капіталом: досвід для України 115–134**
- Висновки до розділу 2 134–136**

**РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ
НА КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФІНАНСОВОГО
РИНКУ УКРАЇНИ**

3.1. Сучасний стан і тенденції транснаціоналізації банківської діяльності в Україні	137–157
3.2. Вплив експансії транснаціональних банківських груп на макрофінансову динаміку конкурентного середовища України	157–176
3.3. Шляхи оптимізації взаємодії фінансової системи України з транснаціональним банківським капіталом	176–194
Висновки до розділу 3	194–196
ВИСНОВКИ	197–200
ДОДАТКИ	201–213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	214–245

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах інтенсифікації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків посилюється роль транснаціонального банківського капіталу як провідного чинника фінансової глобалізації. Становлення економіки відкритого типу вимагає комплексного вивчення наявного фінансового потенціалу конкурентного середовища, запровадження дієвого інституційно-господарського механізму взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, а також оптимізації впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються.

Позитивний вплив експансії транснаціональних банків на фінансові ринки, що формуються, зумовлюється збільшенням обсягів іноземних інвестицій, здатністю місцевих банківських установ залучати зовнішнє фінансування, застосовувати сучасний управлінський досвід та банківські інновації. Негативні прояви транснаціоналізації банківської діяльності пов'язані з виведенням фінансових активів за кордон, офшоризацією міжнародного бізнесу, еміграцією висококваліфікованих кадрів, а також зменшення рівня конкуренції на фінансових ринках, що формуються, через неспроможність скеровування зовнішніх фінансових ресурсів у довгострокові активи реального сектору національної економіки, що дозволило б використати конкурентні переваги країни та вийти на траєкторію самопідтримуючого розвитку.

Актуальність наукової розробки цієї теми зумовлюється ще і дією взаємопов'язаних факторів. З одного боку, ефективна реалізація реформ у фінансово-банківській сфері, активізація господарської діяльності та структурне перетворення економіки залежать від формування конкурентного середовища фінансових ринків, створення та застосування дієвої стратегії взаємодії економічних інститутів з транснаціональними банками для пошуку нових шляхів залучення фінансових ресурсів і сучасних банківських технологій. З іншого, крім очевидних переваг для національних фінансових ринків, процеси транснаціоналізації банківської діяльності супроводжуються

зростанням системних ризиків нестабільності фінансового ринку приймаючих країн, зокрема внаслідок поширення на національний ринок негативних тенденцій світової фінансової кон'юнктури, а також ризиками монополізації фінансових ринків банківськими установами з іноземним капіталом.

Роль іноземних банків у постачанні кредитів до економіки та кредитних бумів, вплив іноземних банків на конкуренцію у банківському секторі, економічні результати та наслідки експансії розглянуто у дослідженнях провідних представників західної економічної школи, серед яких: Т. Бейомі, А. Бергер, Б. Вільямс, І. Ван Левельд, А. Грінспен, Х. У. Дерінг, Р. ДеХаас, Т. ДеСван, Б. Ейхенгрін, Т. Еш, С. Кліссенс, П. Кругман, Р. Левін, Р. МакКіннен, Ф. Мишкін, М. Найт, К. Рейнхарт, П. Розенгрін, П. Стріттен, Д. Фреко, С. Шмідт та ін.

Дослідженню проблем співвідношення позитивних і негативних рис транснаціоналізації банківського сектору в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків, що формуються, мотивів і способів входження іноземних банків на національні фінансові ринки присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема В. Базилевича, В. Будкіна, І. Бураковського, В. Вергуна, А. Гальчинського, О. Єременка, А. Кредісова, В. Левківського, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, М. Макаренка, Ю. Макогона, В. Міщенко, О. Мозгового, А. Мороза, О. Олексієнка, Ю. Пахомова, О. Рогача, А. Румянцева, Є. Савельєва, В. Сіденка, В. Федосова, А. Філіпенка, С. Циганова, А. Чухна, О. Шарова, О. Шниркова, С. Якубовського та ін.

Кількісні та якісні зміни, що відбуваються у процесі розвитку світового ринку банківських послуг, потребують наукового осмислення та практичного вирішення за допомогою засобів економічної політики. Методологічні та інституційні аспекти експансії транснаціонального банківського капіталу, перспективи міжнародних фінансових відносин України в умовах виходу із системної кризи досліджено у працях таких вітчизняних науковців, як О. Барановського, Н. Бударіної, А. Вересюка, О. Власюка, І. Грабінського, Л. Гудзинської, П. Дзюби, О. Дзюда, Л. Задувайла, С. Ісютіна, О. Канова,

С. Кульпінського, Ю. Лисенкова, С. Максименка, В. Мазуренка, С. Мельникова, М. Мулька, Г. Коломієць, Н. Кузнецової, П. Нікіфорова, Д. Расшивалова, Н. Рязанової, М. Савлука, О. Савченка, Т. Смовженко, І. Софіщенко, Ж. Торяника, Т. Шемет та ін.

Суттєвий внесок у розробку даної проблематики зробили представники економічних наукових шкіл інших країн СНД, зокрема Росії. Серед них слід відзначити праці С. Андрєєва, А. Бикова, А. Вернікова, В. Вяткіна, Е. Гончарової, І. Єпішевої, А. Кудріна, Л. Красавіної, В. Маклакова, В. Масленнікова, С. Моїсєєва, А. Суєтіна, А. Удовенко, Г. Фетісова, Л. Хомякової, В. Шемятенкова, Ю. Шишкова та ін.

Однак переважна більшість наукових праць, присвячених розгляду даної проблематики, зорієнтована на дослідження переваг і недоліків інтеграції національних фінансових ринків у міжнародні ринки капіталів. Фінансові ж сектори країн з ринками, що формуються, є банково-центрованими через відносно слабкий розвиток небанківських фінансових інститутів, як наслідок, інтернаціоналізація фінансових систем та міжнародна конкуренція на фінансових ринках, що формуються, зосереджується на банківському секторі. Саме тому на сучасному етапі найважливішим завданням наукового пошуку є виявлення шляхів оптимізації взаємодії з транснаціональними банками у системі формування конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка згідно з науковою темою “Інтеграційна стратегія входження України в європейський економічний простір”, яка є складовою частиною загальної наукової теми Інституту міжнародних відносин “Інтеграція України у європейські правові, політичні та економічні системи” № 06БФО48-0 у рамках комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Наукові проблеми сталого державного розвитку України”,

що досліджувалася протягом 2006–2010 рр., та відповідно до наукової теми “Стратегія інтеграції України у світову економіку”, яка є складовою частиною загальної наукової теми Інституту міжнародних відносин “Україна у міжнародних інтеграційних процесах” № 11БФО48-01 у рамках комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Модернізація сучасного розвитку України в умовах процесів глобалізації”, прийнятою на 2011–2015 рр.

Мета і завдання дослідження. З огляду на науково-практичну актуальність і значимість теми, враховуючи результати дослідження окремих її аспектів в економічній літературі, **метою дисертаційної роботи** є теоретичне осмислення специфічних закономірностей транснаціоналізації банківської діяльності в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків, що формуються, а також розробка комплексного підходу до формування конкурентного середовища на цих ринках в умовах експансії транснаціональних банків.

Комплексний підхід до реалізації поставленої мети дисертаційної роботи зумовив необхідність вирішення таких важливих **завдань**:

- розкрити макроекономічні й інституційні особливості процесів і чинників транснаціоналізації банківського бізнесу в умовах глобалізації;
- визначити суттєві риси, методи та економічні форми експансії міжнародних банківських груп в умовах інтернаціоналізації конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються;
- провести комплексний аналіз форм та рівнів диверсифікації транснаціонального банківського бізнесу як чинника загострення глобальної конкуренції;
- здійснити порівняльний аналіз особливостей та наслідків експансії транснаціональних банків на фінансові ринки, що формуються;
- проаналізувати стратегії проникнення транснаціональних банків на фінансові ринки, що формуються, враховуючи їх трансформуюче значення для конкурентного середовища приймаючих країн;

- встановити чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, у системі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом;
- оцінити взаємозалежність проникнення транснаціонального банківського капіталу, стимулювання економічної активності й інвестиційної динаміки та ефективності використання залучених фінансових ресурсів в економіці країн з ринками, що формуються;
- обґрунтувати цілі, завдання та методи механізму запобігання негативним наслідкам експансії іноземного банківського капіталу на конкурентне середовище в Україні.

Об'єктом дослідження є конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, в умовах взаємодії з транснаціональним банківським капіталом.

Предметом дослідження є економічний механізм, чинники та наслідки формування конкурентного середовища в процесі взаємодії транснаціональних банків та фінансових ринків, що формуються.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження становлять теоретичні напрацювання світової фінансової думки, концептуальні положення сучасної економічної теорії, наукова та фахова література, праці відомих вітчизняних і зарубіжних вчених з питань валютно-фінансової системи, кредитно-фінансових інституцій та міжнародних розрахунково-кредитних відносин. Фактологічною базою дослідження є статистичні дані міжнародних фінансових установ, національні статистичні довідники, фактологічні дані монографічної та періодичної літератури, звітні дані міжнародних банківських груп, дочірніх установ іноземних банків, Національного банку України, комерційних і державних банків. Методологічний апарат дослідження становлять: загальнонаукові методи (діалектичний метод пізнання, наукова індукція та дедукція, метод порівняння і синтезу (підрозділи 1.1.; 1.2. і 2.1.); визначення прямих і зворотних зв'язків між економічними явищами та процесами (підрозділ 2.2.); абстракція (зокрема, при розкритті сутності та ролі диверсифікації міжнародного банківського

бізнесу як чинника загострення конкуренції на фінансових ринках (підрозділ 1.3.). Крім того, у роботі застосовано інші методи теоретичного та емпіричного дослідження, окремі різновиди як загальноприйнятих наукових принципів, так і спеціальних принципів науково-економічного пізнання: творчо-критичний та описово-аналітичний (підрозділ 3.1.), метод мікро- та макроекономічного аналізу (підрозділи 2.3. і 3.3.); метод історизму (при визначенні передумов та етапів формування економічних засад транснаціоналізації банківського бізнесу в Україні (підрозділ 3.1.); статистичний метод (підрозділи 2.1. і 2.2.)), метод економічного моделювання (підрозділи 2.3., 3.2., 3.3.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті теоретичних засад і практичних аспектів взаємодії транснаціоналізації банківської діяльності конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються.

У процесі дослідження автором були одержані такі найсуттєвіші наукові результати, які розкривають його особистий внесок у розробку проблеми, що досліджується, та конкретизують новизну роботи:

уперше:

- за допомогою економетричної моделі виявлено взаємозалежність проникнення транснаціонального банківського капіталу, ефективність використання зовнішніх джерел фінансування економічного розвитку і структурних трансформацій в економіках країн з ринками, що формуються. На прикладі України показано взаємозв'язок між ендогенними складовими зовнішньоекономічного регулювання грошово-кредитної політики, які створюють умови для ефективного використання фінансових ресурсів та обумовлюють мультиплікаційний ефект капіталізації ринків, що формуються, та екзогенними чинниками проникнення транснаціональних банків;
- на основі проведеного компаративного аналізу національних моделей взаємодії фінансових ринків, що формуються, з транснаціональним банківським капіталом на прикладі держав Латинської Америки, СНД, а також

Туреччини, Китаю та Індії встановлено, що створення національних систем регулювання присутності транснаціональних банків та підтримка конкурентних переваг місцевих кредитно-фінансових установ супроводжується зміщенням акцентів щодо застосування адміністративних обмежень на присутність іноземного капіталу в банківській системі з метою розширення інструментарію партнерства з міжнародними банківськими групами, їх залучення до програм регіонального розвитку, а також державної підтримки при створенні фінансових центрів міжнародного рівня;

- обґрунтовано авторську інтерпретацію економічної природи конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, у системі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом. Виокремлено внутрішні та зовнішні чинники конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, а саме: 1) зовнішні чинники виявляються через здатність фінансових ринків залучати зовнішні капітальні ресурси; 2) внутрішні – через стійкість національних фінансових ринків, їх ефективність у перерозподілі ресурсів та диверсифікацію ризиків;

удосконалено:

- основні детермінанти диверсифікації міжнародного банківського бізнесу як чинника загострення глобальної конкуренції на фінансових ринках. Зокрема, аргументовано, що функціонування та розвиток світового фінансового ринку в умовах глобалізації позначається проникненням транснаціональних банків на непрофільні ринки фінансових послуг; виявлено чинники впливу новітніх банківських технологій та глобалізації інформаційного простору на особливості розвитку фінансових ринків; відзначено особливості розвитку фінансових ринків, що формуються;

- визначення форм галузевої експансії транснаціональних банків. Її зміст полягає у: 1) зосередженні великої частки послуг для споживачів фінансових ринків усередині інвестиційно-банківських об'єднань, які включають декілька видів фінансового посередництва та пропонують універсальні фінансові

послуги; 2) консолідації комерційних банків зі страховими чи інвестиційними компаніями через злиття різнотипних ринкових сегментів;

набули подальшого розвитку:

- позиціювання ендогенних та екзогенних чинників конкурентного середовища країн Центральної та Східної Європи. Виявлено дієвість залучення капіталів транснаціональних банків, формування механізмів методологічних і технологічних нововведень на фінансових ринках як чинників мобілізації внутрішніх і залучення зовнішніх ресурсів під час системної трансформації, а також прискореного розвитку банківської системи країн Центральної та Східної Європи;
- форми входження транснаціонального банківського капіталу на фінансові ринки, що формуються. Виявлено, що діяльність міжнародних банків здешевлює вартість кредитів і збільшує рівень конкуренції на ринку фінансових послуг. Виникає залежність національних систем від зовнішнього впливу. Для обмеження негативних впливів діяльності транснаціональних банків доведено доцільність зміцнення ролі державних банків та кредитно-інвестиційних груп за участю держави у національній фінансовій системі;
- обґрунтування природи взаємозв'язку між домінуванням приватних кредиторів і спекулятивних інвестицій у структурі зовнішнього фінансування країн з ринками, що формуються, та загрозою фінансової нестабільності. Зокрема аргументовано, що з метою мінімізації ризиків кризоутворення структурою залученого капіталу від транснаціональних банків доцільно застосовувати досвід КНР у сфері локалізації присутності транснаціональних банків, а також запровадити обмеження на залучення короткострокового фінансування місцевими банками на міжнародних ринках.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення та висновки даного дослідження можуть бути використані у діяльності органів виконавчої та законодавчої влади при розробці напрямів валютно-фінансової політики України та зовнішньоекономічної стратегії,

зокрема для прискорення процесу оптимізації регуляторних положень у сфері кредитно-фінансових послуг України.

Матеріали дослідження можуть становити практичний інтерес для кредитно-фінансових установ. Крім того, матеріали роботи можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів, спецкурсів та підготовці навчально-методичної літератури з питань функціонування системи кредитно-фінансових відносин, регулювання руху фінансових потоків, регламентації діяльності транснаціональних банків і дочірніх установ, забезпечення виконання зобов'язань за зовнішньоекономічними угодами.

Основні висновки та результати дисертаційного дослідження використано у науковій роботі Центру наукових досліджень Національного банку України (довідка № 53-108/593 від 23.12.2010 р.), впроваджено у діяльність ПАТ “Альфа-Банк” Україна (довідка № 52155-102-б/б від 10.09.2010 р.), використано у науковій роботі Інституту світової економіки і міжнародних відносин (довідка № 277 від 10.11.2010 р.) та в процесі викладання дисциплін “Транснаціоналізація світової економіки”, “Світові фінанси”, “Міжнародні банківські операції”, “Грошово-кредитні системи зарубіжних країн” та “Міжнародний бізнес” в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 048/11-102 від 14.04.2011 р.).

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаною роботою; викладені у ній теоретико-методологічні напрацювання і практичні результати дослідження належать особисто авторіві.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення, теоретичні висновки та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 9 конференціях, зокрема на 5 міжнародних наукових конференціях: VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Шевченківська весна. Сучасний стан науки: досягнення,

проблеми та перспективи розвитку” (21.03.2008 р., м. Київ); V Ювілейній міжнародній науково-практичній конференції “Теория и практика экономики и предпринимательства” (5–7 травня 2008 р., м. Алушта); III Міжнародній науково-практичній конференції “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (15–16 травня 2008 р., м. Суми); I Міжнародній науково-практичній конференції “Постсоціалістичні країни в умовах світової фінансово-економічної кризи” (24–25.04.2009 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції “Стратегії розвитку постсоціалістичних країн в умовах європейської економічної інтеграції” (23–24.04.2010 р., м. Одеса) та на 4 національних конференціях і форумах: Всеукраїнській конференції молодих вчених Інституту міжнародних відносин “Актуальні проблеми міжнародних відносин” (18.10.2007 р. та 23.10.2008 р., м. Київ); I Всеукраїнській науково-практичній конференції “Моделювання сучасних економічних процесів та інформаційні технології” (9–10 квітня 2009 р., м. Дніпропетровськ); Всеукраїнській науково-практичній конференції до 30-ти річчя факультету банківського бізнесу Тернопільського національного економічного університету “Становлення і розвиток банківської системи України в умовах ринкових перетворень в економіці” (21–22 травня 2008 р., м. Тернопіль).

Публікації. Основні наукові та прикладні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 14 наукових працях загальним обсягом 2,6 друк. арк.; із них 7 одноосібних статей у провідних фахових наукових журналах і збірниках наукових праць, 7 – у матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена метою і завданням дослідження, складається зі вступу, трьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел з 298 найменувань на 32 сторінках та 11 додатків на 13 сторінках. Основний текст викладено на 200 сторінках, що містить 18 аналітичних таблиць та 32 рисунки.

РОЗДІЛ 1. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

1.1. Теоретичні основи дослідження функціонування транснаціональних банків в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків, що формуються

Вихід банківського капіталу за національні межі – це об’єктивний процес та неминучий наслідок тих змін в економіці, які відбуваються під впливом розвитку продуктивних сил, процесів інтернаціоналізації виробництва та загострення глобальної конкуренції. Використання переваг міжнародного поділу праці значно прискорює економічний розвиток, що неодмінно обумовлює формування на наднаціональному рівні специфічних економічних зон із вільним рухом товарів, капіталів та робочої сили. Основними агентами глобалізації світогосподарських процесів є найбільші банки промислово розвинених країн, що здійснюють валютно-конверсійні та кредитно-фінансові операції у національних валютах і на умовах, що склалися на внутрішніх ринках грошей і капіталів [140].

На початку нового тисячоліття виникають нові парадигми розвитку світогосподарських зв’язків, у тому числі і фінансових. Бізнес на сучасному етапі набуває концепції примату у міжнародному спілкуванні, що виявляється у досягненні політичних завдань економічними методами, зміщенні вектора стратегічного розвитку від політичних, ідеологічних методів до економічних. У зовнішньополітичному середовищі відбувається становлення стійкого пріоритету геоекономічних інтересів. А всепроникність фінансового капіталу забезпечує сталість і невідворотність процесів глобалізації, поглиблюючи взаємозалежність національних економік, їх однорідність та єдність, що обумовлює формування єдиного глобального фінансового ринку [103, с. 63].

Як наслідок, з одного боку, фінансова глобалізація виявляється в універсалізації інвестиційних, кредитних і розрахунково-платіжних процесів, виробленні та прийнятті єдиних принципів валютно-кредитної взаємодії, уніфікації господарських та інституційних механізмів і інструментів,

схильності до єдиних, інтегральних технологій та звичаїв і норм обслуговування суб'єктів фінансового ринку, прагненні все універсалізувати й інтегрувати, а з іншого, глобалізація – це визнання зростаючої взаємозалежності фінансових процесів, головним наслідком якої є поступове руйнування національного державного суверенітету під тиском світового капіталу, “глобальних гравців”, що взаємодіють на рівних умовах не тільки між собою, але й із самими державами [10, с. 50].

Рівень фінансового розвитку на сьогодні є основним показником темпів економічного зростання, нагромадження капіталу й технологічного прогресу. Зокрема, український вчений-економіст А. Філіпенко, виокремлює первинну функцію фінансової системи – розміщення ресурсів у часі та просторі у певному економічному середовищі, через яку вона впливає на процес нагромадження капіталу або через зміну рівня заощаджень, або шляхом перерозподілу заощаджень серед різних технологій, що сприяють виробництву капіталу. Взаємодія фінансів та економічного зростання запроваджується через ланцюг: 1) фінансові ринки та посередники; 2) функції (мобілізація заощаджень, розподіл ресурсів, посилення корпоративного контролю, сприяння управлінню ризиками, покращення торгівлі товарами, послугами, контрактами); 3) шляхи зростання (нагромадження капіталу, технологічні нововведення); 4) зростання економіки [129, с. 141].

Необхідно зауважити, що в основі розвитку банківської системи, як ключової ланки кредитної системи, лежить контроль за основною масою кредитних і фінансових операцій. Вона є сукупністю взаємопов'язаних та взаємодіючих банків та інших кредитних організацій, що діють у рамках єдиної фінансової системи і виконують властиві їм функції. Розвиток банківської системи відображає взаємодію усіх системоутворюючих чинників економічних процесів. Закономірне прагнення до збільшення прибутків, розширення свого ринкового сегмента, поліпшення конкурентної позиції, постійне самовідтворення процесу концентрації та централізації банківського

капіталу, нарощування промислового капіталу, концентрація виробництва є об'єктивними передумовами зростання банків [121, с. 301].

Виникнення банків обумовлено об'єктивною необхідністю функціонування ринку. А розвиток ринкових відносин спричинив виникнення міжнародної банківської системи як закономірного результату процесу географічної експансії та інтеграції банків у світову фінансову систему [13]. Генеза та функціонування банківської системи, її формування, удосконалення і подальший розвиток нерозривно пов'язані з процесами, що відбуваються у суспільстві та в економіці (рис. 1.1).

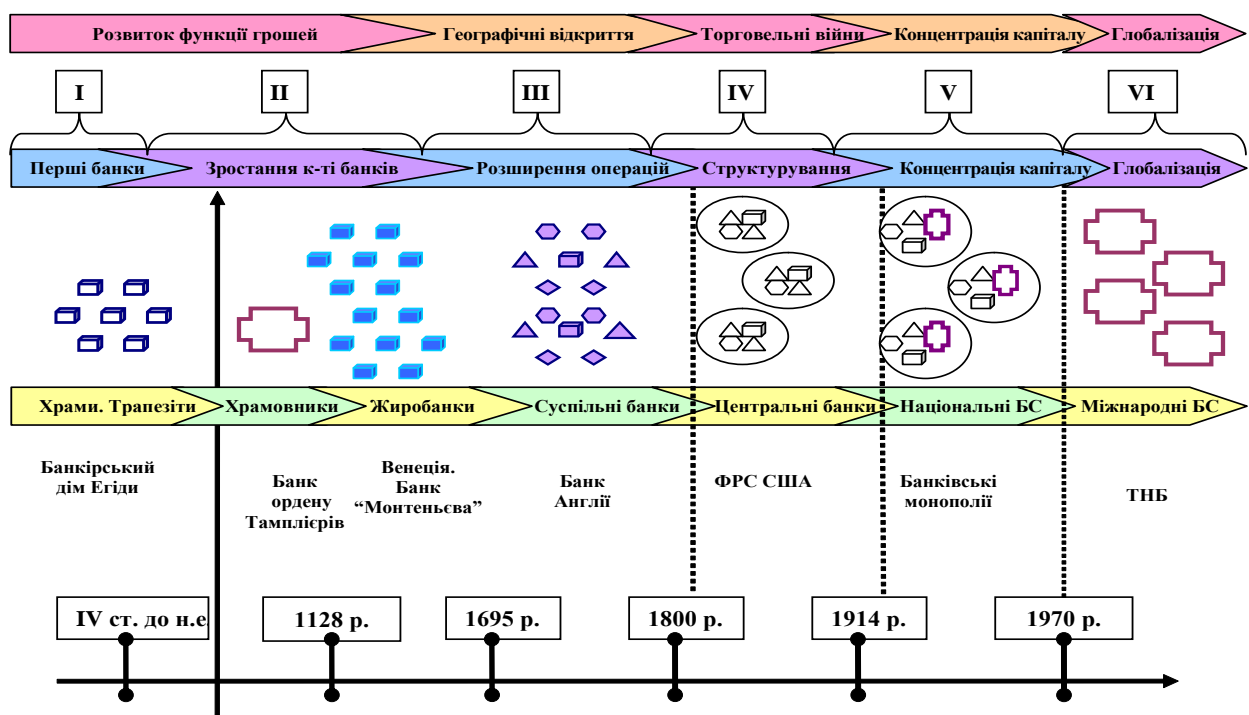

Рис. 1.1. Генезиси банківської діяльності у міжнародних економічних відносинах*

* складено автором на основі даних [121; 140; 252].

Дослідження розвитку торговельних відносин, банківської системи та міжнародного бізнесу дає можливість виокремити шість етапів розвитку банківської діяльності: 1) виникнення банківської діяльності в античні часи (VI ст. до н.е. – VI ст. н.е.); 2) зростання кількості банків (1128 р. – 1695 р.); 3) розширення повноважень банків, збільшення переліку банківських операцій (1695 р. – 1800 р.); 4) поява Центральних банків, формування національних

банківських систем, регламентація валютно-фінансових відносин на міжнародному рівні (1800 р. – 1914 р.); 5) концентрація банківського капіталу, розвиток національних і міжнародних банківських монополій (1914 р. – 1970 р.); 6) глобалізація банківської системи, експансія транснаціональних банків (1970 р. – дотепер).

Варто зазначити, що існують декілька теоретичних підходів до наукового пояснення такого явища, як транснаціоналізація банківської діяльності. Однак спільною рисою наукових тверджень є те, що виникнення транснаціональних банків не можна назвати випадковим процесом, адже воно відбувалося поетапно та обумовлено рядом чинників.

Науковці О. Мозговий, Т. Оболенська та Т. Мусієць виділяють такі етапи у розвитку транснаціональних банків, як: 1) виникнення ознак інтернаціоналізації банківського капіталу, що спостерігалися у XIX ст., і поглиблення цих процесів до 60-х років XX ст.; 2) етап бурхливого, екстенсивного неконтрольованого розвитку банківського капіталу в міжнародному масштабі, що розпочався з середини 60-х і тривав до кінця 80-х років XX ст.; 3) етап утворення сучасних глобальних кредитно-фінансових комплексів універсального типу у 90-х роках XX ст. [97, с. 417–418].

Етап становлення міжнародної банківської діяльності позначився зрощуванням банківського капіталу з промисловим переважно на національних ринках. Закладення основ теоретичних досліджень міжнародної банківської діяльності, формування методології кредитного інструментарію досліджено у працях представників північноамериканської економічної думки Х. Дугласа, Ш. Деря, Д. Ревелла, Дж. Долана та ін. Обґрунтовано практику і методологію процесів концентрації й централізації банківського капіталу. Досліджено також специфічні форми міжнародних банків і міжнародних банківських об'єднань, створення дочірніх підприємств, тимчасового співробітництва у межах конкретної угоди, а також перших мереж філій і відділень банків за кордоном [36; 53; 55; 118].

Тривала лібералізація режимів конвертованості валют, обмежень процентних ставок та валютного курсоутворення призвели до поглиблення монополізації банківської сфери. Валютно-кредитні відносини монополізовані найбільшими банківськими монополіями транснаціонального типу, що вели жорстку конкурентну боротьбу за клієнтську базу, сфери впливу в інших країнах. Одночасно відбувалися структурні зміни у галузі банківської справи: збільшувалася кількість різноманітних міжнародних банківських альянсів, консорціумів, асоціацій, частішали випадки міжнародних злиттів і поглинань, створення спільних установ для обслуговування і фінансування великих міжнародних проектів. Одночасно кредитна експансія ТНБ за кордоном супроводжувалася зростанням нестійкості міжнародних валютних і кредитних ринків, глобалізацією проблем зовнішньої заборгованості [173; 235; 277].

Новітній етап теоретико-методологічних досліджень міжнародної банківської діяльності, пов'язаний з інтернаціоналізацією банківського капіталу, яка розпочалася на початку 90-х років, досліджено у працях К. Шмітгоффа, Д. Джентле, Дж. Сінкі, П. Роуза. На даному етапі посилення контролю за інфляцією частково ускладнило фінансове становище промислових і торговельних транснаціональних корпорацій – головних джерел ресурсів для ТНБ. У національних економіках відбувалося нарощування фінансової заборгованості і концентрація активів кількох найбільших ТНБ. Нестача фінансових коштів стимулювала державні органи до позикових операцій на ринках цінних паперів, розширення кола учасників державного кредитування, конструювання нових систем розміщення державної заборгованості. Державні структури розміщували позики на приватних ринках капіталу, як місцевих, так і іноземних. Крім того, уряди деяких країн Заходу почали прямо конкурувати з банками та іншими фінансовими установами за залучення заощаджень населення шляхом створення спеціальних програм. Таким чином, утворилися сучасні великі кредитно-фінансові комплекси універсального типу, які мають у своєму розпорядженні, як правило, широку мережу закордонних підприємств і систему участі; контролюють за підтримки

держави валютні та кредитні операції на світовому ринку; виступають головним посередником при міжнародному русі позичкового капіталу – транснаціональні банки [38; 123; 129; 147].

Значний обсяг прямих іноземних інвестицій банки почали здійснювати ще з кінця 1970-х років. До цього переважною формою міжнародної експансії була участь у капіталі та розвиток коопераційних зв'язків з утворенням так званих клубів банків і стратегічних союзів. Міжнародні клуби банків були створені у зв'язку з необхідністю здійснювати обслуговування помітно зростаючих до того періоду міжнародних торговельних потоків. Крім того, очікувався інтенсивний розвиток інтеграційних процесів у Західній Європі.

Однією із перших концепцій, що пояснювала міжнародну експансію банків, була теорія інформаційних переваг Х. Грубеля, що визначає сформовані відносини банків зі своїми клієнтами, які виходять на закордонні ринки. Певна інформаційна перевага дозволяє ефективніше ніж банки-конкуренти оцінювати ризики зовнішньоекономічної діяльності клієнтів та визначати специфіку їх попиту на банківські послуги у приймаючих країнах. Таким чином, рухаючись за клієнтом на початковому етапі, на наступному етапі банки обслуговують великі місцеві компанії, пропонуючи доступ до спеціалізованих послуг та інформації у країні походження банківської установи [223].

Певною модифікацією наукових підходів щодо формування конкурентних переваг унаслідок просування банків на зовнішні ринки стала концепція ієрархічно-хвильової дифузії, що обґрунтована у працях Т. Хегерстранда [225]. Згідно з даною концепцією, транснаціональні банки на перших етапах спрямовують інвестиційні потоки у великі економічні центри країни, потім на ринки банківських послуг у регіонах приймаючих країн. На сучасному етапі розвитку міжнародної інвестиційної діяльності дана теорія найкраще описує механізм переміщення банківського капіталу до Китаю.

Однією із найвідоміших сучасних теорій, що містять вичерпне пояснення передумов та цілей процесів прямого іноземного інвестування, а також виникнення транснаціональних компаній і транснаціональних банків є

еклектична теорія Дж. Даннінга. Насамперед фірма, що здійснює іноземні інвестиції, повинна володіти унікальною конкурентною перевагою, наприклад патентом чи торговою маркою, що дозволяє їй успішно діяти на зовнішніх ринках (переваги власності). Також компанія повинна ефективно експлуатувати закордонні виробничі активи (переваги розташування) і отримувати економічні ефекти від контролю над експлуатацією закордонного виробничого активу (переваги інтерналізації) [207].

Застосовуючи теорію Дж. Даннінга щодо функціонування транснаціональних банків, можна виокремити пропоновані нею пояснення як передумов, так і економічних ефектів експансії банків на зовнішні ринки. По-перше, ТНБ не є ідентичні місцевим кредитно-фінансовим установам і їх входження на ринок приймаючих країн пов'язане з додатковими витратами ведення бізнесу у новому конкурентному середовищі. Витрати, що класифікуються як "витрати чужоземця", містять комунікаційні і транспортні витрати, додаткові витрати щодо переміщення персоналу за кордон, витрати з подолання мовних, культурних, митних та інших бар'єрів, а також витрати, що пов'язані з перебуванням поза звичним діловим і регуляторним середовищем. У сфері банківських послуг витрати чужоземця досягають особливо великих обсягів в обслуговуванні малого і середнього бізнесу. Адже, створюючи мережу роздрібних банківських послуг на нових ринках, іноземні банки стикаються з проблемою негативного добору, необхідністю співпраці з клієнтурою, що не має якісної кредитної історії. Саме тому міжнародні банківські групи, інвестуючи кошти у закордонні дочірні установи, повинні володіти певною специфічною перевагою власності, зокрема: наявністю нових технологій банківських послуг, низькою вартістю фондування або здатністю знизити витрати завдяки ефекту масштабу.

Розвиток банківських інформаційно-комунікаційних технологій значною мірою зменшив значення фактору переваги місця розташування, оскільки істотна частина банківських послуг у докомп'ютерну еру банківської справи могла розповсюджуватися лише у місці географічного розташування

клієнтури. Однак високий ступінь регулювання галузі банківських послуг навіть у постіндустріальну епоху сприяє формуванню у банківській сфері переваг розташування. Регулятори більшості країн світу з пересторогою ставляться до трансграничного надання банківських послуг, а також застосування жорстких обмежень щодо форм і методів просування іноземних банків на національний фінансовий ринок. Таким чином, інтенсивність, форми і структура прямих інвестицій, що здійснюють транснаціональні банки, визначаються не стільки очікуваними економічними ефектами присутності, скільки регуляторними обмеженнями, що існують на місцевих фінансових ринках.

Використання переваг інтерналізації у банківській сфері на межі ХХ–ХХІ ст. ускладнювалося, адже укладання традиційних для багатьох галузей економіки угод, таких як ліцензування і франчайзинг, не мають економічного ефекту внаслідок неможливості практичного застосування механізмів патентного захисту більшості інновацій у банківській сфері. Саме тому ряд дослідників еkleктичної теорії, зокрема М. Кассон, найважливішою причиною закордонної експансії банків вважають прагнення інтерналізувати інформаційні переваги та переваги створення внутрішньобанківського міжнародного ринку, яких вони набувають, обслуговуючи найбільших клієнтів, що просуваються на зовнішні ринки [187].

У дослідженнях американського вченого А. Щогла вказується на тісний кореляційний зв'язок між зовнішньою експансією банків та їх розмірами [269]. Процеси транснаціоналізації банківської діяльності пов'язані з прагненням банків до досягнення необхідного розміру для участі у глобальній конкуренції. Відповідно до цього підходу в міжнародній банківській діяльності найважливішого значення набувають не тільки показники фінансової стійкості та прибутковості, а й абсолютні показники банківської діяльності (обсяг міжнародних активів, депозитна база за кордоном, кількість філій та дочірніх установ). Переваги транснаціоналізації, що набувають банки завдяки збільшенню розміру, впливають на ціни, за якими котируються акції банків-

лідерів на ринку, особливо порівняно з акціями банків, тотожних за фінансовим станом і прибутковістю, але менших за розміром, що пояснюється економією на масштабі, більшою ймовірністю державної підтримки у випадку виникнення кризових явищ, можливістю завдяки значним обсягам капіталу надавати більш великі кредити і т.д.

Крім того, процеси транснаціоналізації банківської діяльності у багатьох випадках є об'єктивними, адже укрупнення банків у межах національного ринку обмежене через наявність жорстких заходів антимонопольного регулювання (наприклад, у Нідерландах, Бельгії, Швеції та інших країнах), а зовнішня експансія стає єдиним способом досягти необхідного розміру. Саме такими міркуваннями, на думку А. Слегера, пояснюється експансія транснаціональних банків у Китай, Індію та інші азіатські країни з ринками, що формуються, на межі ХХ–ХХІ ст. [264].

Сучасні дослідження функціонування міжнародних банківських груп в умовах інтернаціоналізації фінансових ринків ґрунтуються на твердженні, що лише комплекс передумов та цілей містить пояснення транснаціоналізації банківської діяльності на сучасному етапі. Так, у дослідженнях італійських вчених Д. Фокареллі та А. Поццоло вказується, що історично розмір власності банків однієї країни на акції іншої тісно пов'язаний з рівнем інтеграції між даними країнами [213]. Економічна інтеграція між країнами позитивно корелюється з культурною близькістю та подібним ментально-психологічним рівнем. Основною ціллю міжнародної економічної інтеграції є досягнення ефекту масштабу для фірм у межах внутрішньокраїнної взаємодії інтеграційного угруповання, відкриваючи їм доступ до великого спільного ринку й одночасно захищаючи від зовнішньої конкуренції. Так, утворення Європейського Союзу обумовило те, що категорія місцевого ринку поступово наповняється новим економічним змістом і для багатьох великих європейських банків. Більшість міжнародних банківських груп з ЄС почали активно скуповувати банківські активи за кордоном, насамперед у країнах, пов'язаних із країною походженням банку. Наприкінці ХХ ст. з'явилася категорія

глобальних банків, для яких залежність від ступеня економічної інтеграції між країнами вже не мала вирішального значення.

Новітні переваги транснаціоналізації банківської діяльності, які розглядаються у більш пізніх дослідженнях Д. Фокареллі та А. Поццоло, пов'язані із загальною лібералізацією інвестиційних режимів як у розвинених країнах, так і у країнах з ринками, що формуються. Основними економічними передумовами зовнішньої експансії банків стає прагнення диверсифікувати ризики. І хоча дослідники зазначають, що ступінь інтеграції між країною-донором іноземних інвестицій і країною-реципієнтом підсилює економічні переваги проникнення до банківського сектору, вплив інтеграційного фактору поступово зменшується. Одночасно підсилюється вплив таких чинників, як інституційні характеристики конкурентного середовища фінансового ринку країни-реципієнта, а також обсяги очікуваних прибутків [213].

Зрозуміло, що стимулами експансії транснаціональних банків на початку ХХІ ст. здебільшого були загальносвітові процеси лібералізації світових ринків фінансових послуг. Однак саме зниження вимог регуляторної політики на ринках банківських послуг, здійснення як економічних, так і інституційних трансформацій у країнах з ринками, що формуються, стали основними перевагами конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, країн Центральної та Східної Європи та Латинської Америки, а також дієвим чинником залучення інвестицій міжнародних банківських груп (табл. 1.1).

Російський дослідник Ю. Авраменко пояснював подібний розвиток банківського бізнесу тим, що у післявоєнний період, коли європейські країни намагалися подолати наслідки Другої світової війни, банки цих країн не тільки не могли продовжувати розпочату раніше політику експансії, але й мали труднощі у функціонуванні мереж відділень. Нестача фінансових ресурсів і кваліфікованих кадрів створювали труднощі у розвитку і зміцненні банків усередині країни, у той час, як американські банки проникали на фінансові ринки Західної Європи. У результаті всі зусилля західноєвропейських банків були спрямовані на протидію американській експансії. Як наслідок –

концентрація американських банків у Західній Європі ще більш підсилила інтеграційні процеси, спричинивши злиття багатьох банків і налагодження тісного кореспондентського співробітництва європейських фінансових інститутів [1, с.14].

Таблиця 1.1

Позиціонування конкурентних переваг транснаціоналізації банківського капіталу на фінансових ринках, що формуються*

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ	ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЕКСПАНСІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ	ПРИКЛАДИ
Приваблива структура ринку і можливості укрупнення банку завдяки зовнішній експансії	Наявність надмірної банківської маржі на приймаючому ринку, що свідчить про те, що ринок менш ефективний ніж у країні походження, тому потенційно більш прибутковий	Проникнення транснаціональних банків до країн ЦСЄ та Латинської Америки у 1990–2000 рр.
Висока концентрація ринку, що здатна обумовити ефект економії масштабу	Висока концентрація закордонного банківського ринку обумовлює монопольну ренту і залучає інших учасників ззовні, які обмежені у можливостях зростання на внутрішньому ринку країни походження	Експансія іноземних банків у невеликі східноєвропейські країни
Близькість культурно-історичних економічних традицій	Використання культурної спільності для просування маркетингових програм і кращої оцінки ризиків	Експансія іспанських банків до Латинської Америки
Обслуговування нових клієнтів на нових ринках	Наявність у транснаціональних банків технологічних, інноваційних та інших переваг, що дозволяє мати додаткові прибутки на зовнішніх ринках	Експансія західноєвропейських роздрібних банків в країни ЦСЄ
Формування спільних кредитно-фінансових ринків у рамках інтеграційних процесів, а також становлення концепцій глобального ринку	Боротьба за частку ринку банківських послуг у межах спільного кредитного ринку інтеграційного угруповання, необхідність надання клієнтам послуг у всіх регіонах світу, де рентабельність зовнішніх капіталовкладень перевищує граничну межу ефективності внутрішніх інвестицій	Політика найбільших західноєвропейських банків у країнах ЦСЄ, політика глобальних клірингових банків в країнах з ринками, що формуються
Різні ступені економічного розвитку, демографічні розходження та диверсифікація ризиків	Потенціал розвитку фінансових ринків (співвідношення банківських активів до ВВП, абсолютні показники), проникнення на ринки країн зі зростаючими темпами приросту населення	Експансія іноземних банків до Китаю, Латинської Америки, Туреччини
Слабкість антимонопольної політики у країні-реципієнті банківських інвестицій та стимулювання зовнішньої експансії з боку уряду країни-донора	Обмеження укрупнення банків на внутрішньому ринку через антимонопольне законодавство, створювані урядом економічні і політичні стимули для зовнішньої експансії банків, укрупнення шляхом зовнішньої експансії для збільшення розміру банку	Експансія американських, західноєвропейських та скандинавських банків на фінансові ринки, що формуються, у Латинській Америці та країнах ЦСЄ

* складено автором на основі даних [122; 297; 182; 269].

Об'єктивний процес глобалізації сучасної світової економіки вимагав і нового рівня розвитку банківського бізнесу. Національні фінансові ринки ставали більш інтегрованими, внаслідок чого змінювався характер конкуренції і структура банківського сектору. Спостерігалася основна тенденція світогосподарської системи наприкінці ХХ ст. щодо підвищення ступеня відкритості фінансової системи для міжнародної конкуренції [127]. Основними носіями міжнародної інтеграції у фінансово-кредитній сфері були провідні банківські групи. Глибокі трансформаційні зміни, що відбулися у світовій економіці, стали для них могутнім фактором прискорення і розширення масштабів закордонної експансії, освоєння нових, потенційно перспективних зон впливу, посилення конкурентоспроможних позицій на міжнародному рівні.

Грунтовно досліджено питання транснаціональних банків у працях Ю. Макогона та О. Булатової. Вони виділяють два основні типи сучасних міжнародних банків – транснаціональні банки та міжнаціональні банки (рис 1.2). Згідно з їхнім підходом транснаціональний банк – це велика банківська монополія, яка домінує не лише на національному, але і на міжнародному ринку капіталів, володіючи при цьому широко розгалуженою та тісно інтегрованою системою зарубіжних підприємств, які контролюють світовий фінансовий ринок. Міжнаціональні банки – це великі транснаціональні банки, в яких міжнародною є не лише діяльність, але і склад капіталу та система управління [89, с. 50].

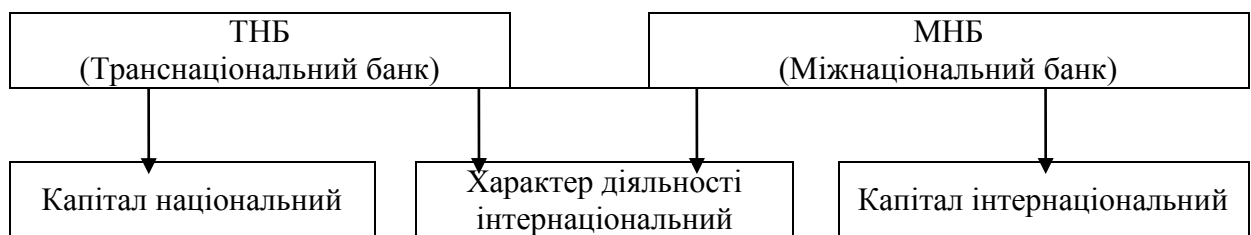

Рис. 1.2. Види міжнародних банків

Джерело: [89, с. 51].

Згідно з підходом О. Мозгового, Т. Оболенської та Т. Мусієць транснаціональний банк – це різновид міжнародної кредитно-фінансової організації універсального типу, більша частина капіталу якої національна, з

широко розгалуженою мережею національних та закордонних підрозділів, чия діяльність сприяє посиленню міжнародних зв'язків фінансового капіталу і взаємодії національних економік [97, с. 420].

А. Яковлев стверджує, що транснаціональний банк – це гігантські фінансові імперії, які володіючи величезними активами, контролюють валютні та фінансові потоки між державами та економічні процеси всередині окремих країн [154, с. 41].

Варто зауважити, що останнім часом дедалі більшу роль на ринках капіталів відіграють глобальні банки. Глобальними називають банки, які діють на світовому фінансовому ринку і для яких цільовий ринковий сегмент не обмежений національним фінансовим ринком. Міжнародні операції не виокремлюються у межах глобального банку. Найголовнішим у стратегії розвитку є прибутковість ринку незалежно від географічного розташування та можливість одержати на ньому конкурентні переваги.

Посилення ролі транснаціональних банків у процесі консолідації банківського і промислового капіталу стало однією із найвизначніших тенденцій у світовій економіці на сучасному етапі. Транснаціональний капітал, представлений насамперед міжнародними банківськими групами і транснаціональними банками, через об'єктивні закономірності свого розвитку прагне до подальшого розширення економічної влади та у своєму русі й розвитку орієнтується винятково на власні прибутки і досить легко перетинає кордони або як чинник найжорстокіших криз, перетворюючись у форму спекулятивного капіталу, або як пусковий механізм економічного зростання, сприяючи розвитку науково-технічного прогресу.

На сучасному етапі ТНБ проводять небачені раніше за масштабами операції як у країнах базування, так і за їхніми межами; під їхнім контролем знаходяться валютні та фінансові зв'язки між державами й економічні процеси у країнах. Транснаціональні банки відіграють важливу роль у сучасних процесах як на національному, так і на міжнародному рівні (табл. 1.2).

Експерти ООН до транснаціональних відносять банки з активами не менше 2 млрд дол. і власною мережею філій не менше ніж у п'яти іноземних державах. У даному визначенні спостерігаємо кількісну характеристику транснаціонального банку, яка допомагає визначити місце банку, дати оцінку співвідношення сил у банківському секторі на міжнародному рівні й значною мірою прогнозувати тенденції розвитку діяльності транснаціональних банків [250].

Таблиця 1.2

Найбільші банки світу за рівнем капіталізації, станом на 01.01.2011 р.

№	Назва банківської групи	Країна	Капіталізація ринку (млрд дол. США.)
1	Industrial and Commercial Bank of China	Китай	233,69
2	China Construction Bank	Китай	225,89
3	HSBC	Великобританія	184,98
4	Wells Fargo	США	164,84
5	JP Morgan Chase	США	163,31
6	Bank of China	Китай	142,64
7	Citigroup Inc.	США	140,30
8	Agricultural Bank of China	Китай	135,26
9	Bank of America	США	133,38
10	Itau Unibanco	Бразилія	94,45
11	Goldman Sachs	США	92,62
12	Banco Santander	Іспанія	92,32
13	BNP Paribas	Франція	80,66
14	Commonwealth Bank of Australia	Австралія	80,12
15	Mitsubishi UFJ	Японія	76,52
16	Sberbank	Росія	76,48
17	Royal Bank of Canada (RBC)	Канада	74,09
18	Lloyds Banking	Великобританія	73,66
19	Royal Bank of Scotland	Великобританія	69,09
20	Westpac	Австралія	69,05
21	Standard Chartered Bank	Великобританія	65,32
22	Banco Bradesco	Бразилія	64,93
23	Toronto Dominion Bank	Канада	64,58
24	UBS AG	Швейцарія	63,55
25	ANZ Banking Group	Австралія	61,60
26	Scotiabank	Канада	58,93
27	Bank of Communications	Китай	53,13
28	American Express	США	53,03
29	Banco do Brasil	Бразилія	52,51
30	National Australia Bank	Австралія	52,22

Джерело: [280].

Основними функціями сучасного транснаціонального банку є:

- фінансове, консультативне й інформаційне обслуговування ТНК усіх нефінансових секторів економіки у своїй країні та за кордоном;
- кредитування держав;
- обслуговування ринку євровалют;
- участь у фінансуванні діяльності міжнародних кредитно-фінансових організацій;
- фінансування іпотек;
- розрахункове обслуговування населення;
- інформаційний бізнес;
- обслуговування ринку цінних паперів тощо.

Виконання транснаціональними банками названих вище функцій сприяє прискоренню обігу капіталу, збільшенню масштабів зовнішньої торгівлі, поширенню науково-технічних досягнень, новітньої банківської технології, вирівнюванню платіжних балансів країн, надходженню додаткових грошових ресурсів.

Конкурентоспроможність банків у світовому фінансовому середовищі визначається як можливість здійснення ефективної господарської діяльності та досягнення практичної прибуткової реалізації послуг в умовах глобальної конкуренції. Основним показником стійкості банку є створення та реалізація конкурентоспроможних послуг.

Міжнародна конкурентоспроможність банку має певні особливості порівняно зі звичайною конкурентоспроможністю, оскільки при її оцінці насамперед враховується становище банку на глобальній арені фінансових послуг, популярність брэнда, стійкість та довіра з боку клієнтів. Значну роль при цьому відіграють рейтингові агентства, такі як Standard & Poor's, Moody's тощо, які розробляють свою шкалу аналізу банків для оцінки ризикованості їхніх операцій.

Питання щодо оцінки міжнародної конкурентоспроможності банку в сучасних умовах є доволі дискусійним. Якщо розглядати банківську діяльність

у цілому, то низька конкурентоспроможність банківської системи країни порівняно з банківськими секторами інших країн може поставити під загрозу ефективне функціонування фінансової системи країни, а значить, і національної економіки в цілому.

Оцінка конкурентоспроможності банку має базуватися на тому, що банківська конкуренція – це різновид ринкової конкуренції з притаманними їй особливостями, пов'язаними з особливостями функціонування банку як суб'єкта господарювання.

Узагальнюючи підходи щодо визначення конкурентоспроможності банків, найбільш вдалим можна вважати визначення, згідно з яким під цим терміном варто розуміти комплексний динамічний показник порівняльного рівня розвитку, критерії його діяльності, у тому числі конкурентоспроможність надаваних послуг, який відображає ефективність прийняття управлінських рішень його керівництвом. Проте очевидно, що подібний підхід можна застосовувати лише на мікрорівні, якщо йдеться про банк як суб'єкт господарювання, основна мета якого – отримання прибутку [106, с. 44].

Проте прибуток і прибутковість (рентабельність) не можуть бути основними, а тим більше виключними критеріями конкурентоспроможності банку, тому що він характеризує рівень ефективності, досягнутий організацією за певний період у минулому. Ця економічна категорія характеризує можливість організації стабільно отримувати прибуток у майбутньому. Отже, прибуток і прибутковість є критеріями конкурентоспроможності банку в умовах сталого розвитку. В останньому випадку, зіставивши доходи та витрати за весь період функціонування банку та порівнявши їх з аналогічними показниками існуючих (тобто тих, що існували) конкурентів, можна провести ретроспективний аналіз рівня конкурентоспроможності банку.

Крім того, якщо розглядати банк як елемент фінансово-банківської системи, що забезпечує безперервний ефективний розвиток економіки країни, то поняття міжнародної конкурентоспроможності фінансових інститутів набуває дещо нового значення. У цьому випадку частка ринку та кількість

клієнтів банку як і прибутковість не є абсолютними та найважливішими умовами. Набагато суттєвішим є те, щоб банк відповідав міжнародним вимогам ведення бізнесу, управління активами та мав технічні можливості брати участь у міжнародних фінансово-банківських операціях.

Коли інтереси транснаціонального капіталу збігаються з інтересами певних національних держав, транснаціональні банки забезпечують їм значні і навіть вирішальні конкурентні переваги на світовому ринку. Країни з розвинутою ринковою економікою активно підтримують власні транснаціональні компанії і банки, що створює передумови для податкових надходжень від широкої міжнародної діяльності, а також розширення економічного, а потім і політичного впливу, допомагає встановити контроль над економікою інших країн [6, с. 12].

Дж. Оуен пов'язує можливість успішного розвитку банками міжнародної діяльності у сфері роздрібного обслуговування приватних клієнтів з наявністю операційних переваг у менеджменті і маркетингу. Водночас у сфері обслуговування корпоративних клієнтів істотним мотивом для міжнародної діяльності банків є орієнтування на переміщення клієнта, що розвиває діяльність на зовнішніх ринках. При цьому банк має можливість зберегти клієнта, а клієнт – скористатися перевагами більш тривалого і тісного співробітництва з банком (сформовані особисті взаємини, поінформованість банку про фінансовий стан тощо) [254].

Варто зазначити, що Р. Гросс і Л. Голдберг одними із перших використовували еkleктичну парадигму Дж. Даннінга у дослідженнях інтернаціоналізації банківського бізнесу. Традиційні теорії прямих іноземних інвестицій спочатку розвивалися для аналізу інвестиційних позицій промислових компаній і не були безпосередньо орієнтовані на банківський сектор. А Р. Гросс і Л. Голдберг вважають двома найбільш важливими конкурентними перевагами, що дозволяють міжнародним банкам компенсувати їхні недоліки на іноземних ринках, глобальний доступ до джерел фінансування і можливість переміщення (з меншими витратами) цих засобів,

а також можливість використання наявних знань і навичок (у тому числі при наданні послуг). Крім того, велике значення має мотив “слідування за клієнтом”, що дозволяє зберегти налагоджені зв’язки і таким чином забезпечити переваги перед конкурентами [222].

Значний науково-теоретичний інтерес для аналізу міжнародної банківської діяльності мають дослідження, присвячені стратегії діяльності банків. Так, М. Портер основним завданням банківської стратегії вважає пошук конкурентних переваг банку і концентрацію зусиль банківського менеджменту на їх практичну реалізацію. Ж.-Б. Сей наголошував на тому, що конкурентні переваги банку залежать від якості його стратегічних активів, до яких належить мережа відділень, філіалів і банків-кореспондентів, стабільна база великих корпоративних клієнтів. Х. Дерінг визначає банківську стратегію як “досягнення довгострокової конкурентної позиції, тобто встановлення і підтримку конкурентної переваги в одному або декількох видах діяльності, яка використовується в отриманні прийнятної норми прибутку на капітал” [37; 126; 257].

Зростання масштабів міжнародного ринку капіталів, розгортання банківських операцій обумовили прискорене створення великими банками закордонної мережі філій, дочірніх організацій, поглиблення транскордонних зв’язків з банківським капіталом інших країн (табл. 1.3). Розширенню експансії банків за кордон активно сприяла державна економічна політика. Без могутньої державної підтримки банки не могли б досягти такого рівня концентрації капіталу, що дозволяє створювати мережу підрозділів у закордонних країнах, на світових ринках, вести великомасштабні міжнародні операції [239].

З укрупненням і розвитком потужних комерційних банків, трансформуванням їх в універсальні установи у діяльності ТНБ з’явилися й інші види операцій, не характерні раніше для банківської діяльності. Серед них участь в угодах щодо оренди устаткування, лізинг. Прикладом є досить відомі спеціалізовані лізингові підрозділи Bank America Corp. у Японії і Мексиці.

У даних операціях банк або є прямим співвласником лізингових компаній, або кредитує подібні операції [221].

Таблиця 1.3

Трансгранична активність 90 найбільших банків світу, 2008 р.

Регіон базування банків	Частка активності (підрахована географічно), %		
	На національному ринку	На регіональному ринку	На світовому ринку
Північна Америка (20 банків)	77	8	15
Європа (50 банків)	55	24	21
Азія та Тихоокеанський регіон (20 банків)	86	5	9

Джерело: [64, с. 253].

Достатньо активною є участь транснаціональних банків в операціях із землею та з іншою нерухомістю як у національному, так і міжнародному масштабах. Починаючи з другої половини 70-х років ХХ ст. швидкими темпами розвиваються так звані “гонорарні” операції, тобто нові види діяльності, не пов’язані з прийомом депозитів і видачею кредитів. За певний гонорар банки надають консультаційні послуги по фінансових питаннях, виступають посередниками при купівлі цінних паперів, землі, окремих підприємств і цілих компаній у міжнародному масштабі [216, с. 23].

Отже, на сьогодні діяльність транснаціональних банків характеризується такими чинниками, як:

- міжнародний характер банківських операцій, що насамперед досягається завдяки потужним філіальним мережам по усьому світі й освоєння нових інформаційних технологій, що дозволяють здійснювати операції у міжнародному масштабі;

- універсалізація діяльності ТНБ. Транснаціональний банк перетворюється у так званий “супермаркет” фінансових послуг, у якому клієнт може одержати майже будь-яку фінансову послугу. Освоєння нових видів фінансових послуг можливих ринків відбувається насамперед у результаті стійкої конкуренції з боку небанківських інститутів, тобто різних інвестиційних фірм, фінансово-консультаційних, пенсійних фондів тощо.

- високий ступінь захищеності майже всіх операцій ТНБ, надання високих гарантій на угоди. Це насамперед досягається завдяки політиці платоспроможних клієнтів, з якими укладаються угоди і яким ТНБ надають послуги, а також – політиці вибору “надійної” країни у процесі розміщення філій і проведення операцій на міжнародних ринках. У даному випадку важливою є оцінка ризиків, пов’язана з політичною й економічною ситуацією у тій країні, де транснаціональний банк планує проводити операції або розміщувати філію [188].

Слушною є наукова думка вітчизняного вченого А. Чухна, стосовно того, що у постіндустріальній економіці розвиток фінансового сектору значною мірою визначається змінами у регулюванні банківської діяльності на національному і міжнародному рівні, розвитком інтеграційних процесів у світі, станом економічної кон’юнктури, розвитком інформаційних технологій і підвищенням уваги до питань збільшення капіталізації бізнесу [142].

При цьому банки все частіше змушені конкурувати не тільки між собою, а й з небанківськими фінансовими установами і нефінансовими інститутами, до того ж спостерігається тенденція до зниження посередницької ролі (і відповідно, зменшення доходів) банків у перерозподілі фінансових засобів при підвищенні ролі прямого запозичення (сек’юритизації). У світовій економіці продовжується процес консолідації й інтеграції різних ринків. З поглибленням процесів інтернаціоналізації у виробничій сфері, сфері торгівлі та послуг збільшується потреба у присутності банківських груп.

Проблеми взаємодії з міжнародними кредитно-фінансовими установами завжди були актуальними в економічній політиці будь-якої держави, а їх вирішення здійснювалося, як правило, з переважним урахуванням інтересів національних фінансових інститутів. Протекціоністський підхід характерний для багатьох країн і виявлявся насамперед у формуванні та збереженні законодавчих норм і правил, що регламентують діяльність іноземних кредитних інститутів, у тому числі відкриття ними своїх філій і відділень.

Однак розвиток співробітництва у рамках Світової організації торгівлі (СОТ), а також між різними регіональними і субрегіональними економічними угрупованнями суттєво змінив підходи як до регламентації міжнародної банківської діяльності, так і поведінку транснаціональних банківських груп. Політичні й економічні інтеграційні процеси на початку ХХІ ст., особливо у рамках ЄС, також стали каталізатором транснаціоналізації і централізації банківського бізнесу [176; 218].

Зокрема, гармонізація банківського законодавства в ЄС відкриває нові можливості для міжнародної діяльності у фінансовій сфері. Лібералізація фінансової діяльності у рамках СОТ обумовила скасування обмежень для входу на національні банківські ринки фінансових організацій – нерезидентів, відкривши простір для розвитку закордонної філіальної мережі банків і формування міжнародного банківського бізнесу, що підсилило загострення конкурентної боротьби, але одночасно й активізувало процеси консолідації банківського капіталу.

1.2. Конкурентні стратегії транснаціональних банків на фінансових ринках, що формуються

Сучасні міжнародні економічні відносини характеризуються надвисоким ступенем та інтенсивністю розвитку процесів фінансової глобалізації, яка набула вирішального значення для прискорення взаємозв'язків у світогосподарському просторі в усіх аспектах сучасного життя. Фінансова глобалізація є достатньо складним і суперечливим процесом, адже вона стимулює прискорення економічного розвитку та збільшує ризики міжнародних фінансових операцій, а також розширює сферу впливу локальних фінансових криз.

Саме лібералізація міжнародних валютно-кредитних відносин і фінансових ринків стала основним чинником глобалізації сучасного фінансового середовища. Частка фінансових послуг у структурі світової

зовнішньої торгівлі швидко збільшується, а також з'являються нові види фінансових послуг та інструментів фінансового ринку [81].

Фінансові зв'язки між державами диференціюються і ускладнюються. Фінансові аспекти відтворення останніми десятиліттями значно посилили свій вплив [83]. Це спричинило зростання капіталізації – вартості компаній, чії акції обертаються на фондових біржах. Рівень капіталізації стає важливим показником всієї фінансової глобалізації, а регулювання фондових ринків – однією із проблем фінансової глобалізації в умовах поглиблення міжнародної інтеграції у валютно-фінансовій сфері [82, с. 7].

Однак співвідношення позитивних і негативних наслідків фінансової глобалізації, що пов'язані з присутністю багатонаціональних банківських груп у країнах з ринками, що формуються, є суперечливими. Зокрема, П. МакКіннон вказує на суперечливі наслідки форми присутності іноземного банківського капіталу в приймаючій країні. Наприклад, при створенні філії іноземний банк постачає кошти на рекапіталізацію банківського сектору. Крім того, філії іноземних банків можуть бути “рятівними гаванями” під час економічного спаду, таким чином зменшуючи відплив коштів [248].

У свою чергу, С. Классенс акцентує увагу на негативних аспектах експансії транснаціональних банків, зазначаючи, що присутність іноземного банківського капіталу в країнах з ринками, що формуються, спричиняє зменшення дохідності та маржі місцевих банків, мінімізуючи його позитивний вплив на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються [193].

Базова “трилема” макроекономічної політики для відкритої економіки припускає досягнення трьох складових стратегічної (комплексної) мети: забезпечення незалежності монетарної політики, стабільність обмінного курсу і вільне переміщення капіталу. Але однією із провідних детермінант сучасної системи міжнародних економічних відносин стала фінансова інтеграція, підготовка до якої розпочалася у 90-х роках ХХ ст. зі створенням єдиного європейського ринку кредитно-фінансових послуг, а результатом цих процесів стало те, що європейські банки почали вступати у союзи один із одним, щоб

краще протистояти глобальній конкуренції, що обумовило виникнення новітніх принципів господарювання, яких вимагає нове тисячоліття, більш нових форм співпраці та інтегрованості [5, с. 1224].

У даних умовах світогосподарського розвитку процес транснаціоналізації банківського бізнесу варто розглядати зважаючи на подвійну природу банківської діяльності: банк як посередник у діяльності своїх клієнтів та банк як суб'єкт підприємництва, який розміщує капітал за кордоном у своїх власних інтересах. Наприклад, географічне розташування філіальної мережі голландського банку ABN Amro не випадково збігається із географією зарубіжних виробничих, збутових та виробничих підприємств його головного клієнта у країні базування – концерну Philips. Інтереси своїх клієнтів, їхні потреби у розрахунково-кредитній підтримці у зарубіжних країнах стали основними факторами широкомасштабного процесу транснаціоналізації банківської діяльності у розвинених країнах 60–70-х років ХХ ст., що відбувалася за трьома основними напрямками, відносно яких розроблялися конкурентні стратегії ТНБ, спрямовані насамперед на їх розвиток, удосконалення й поглиблення (рис. 1.3).

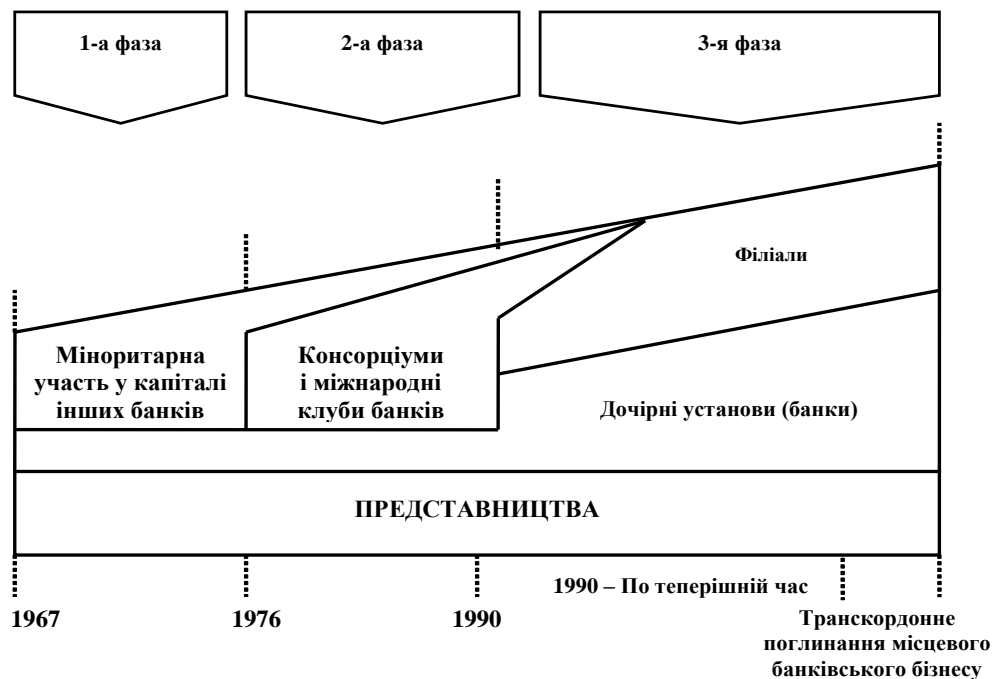

Рис. 1.3. Розвиток форм міжнародної присутності на світовому ринку банківських послуг*

* складено автором на основі даних [296].

Як свідчить міжнародний досвід функціонування транснаціональних банків, успіх міжнародного співробітництва у фінансовій сфері визначається ефективністю діяльності на національному і міжнародному ринках, наявністю взаємодоповнюючих географічних переваг, стратегічною сумісністю, особистим взаєморозумінням банківських менеджерів. Не менш важливим є наявність у партнерів сильних сторін у різних напрямках діяльності, здатність правильно формувати стратегічні цілі й застосовувати необхідний організаційно-економічний інструментарій їх реалізації. Очевидним є те, що банки, орієнтовані на національний ринок, не можуть раптово розпочати успішну діяльність на міжнародному рівні і “культуру інтернаціоналізму” освоюють поступово [37, с. 319].

Однак не варто забувати про власні інтереси банків у процесі їхньої географічної експансії. Часто більш дешеві джерела фінансування банків у приймаючих країнах, висока дохідність за окремими операціями, просування на зовнішній ринок морально застарілого банківського продукту, динамічність економічного розвитку окремих країн та регіонів, привабливість світових фінансових центрів є додатковими факторами, які сприяють активізації міжнародної банківської діяльності.

Тому можна класифікувати експансію банків на міжнародні фінансові ринки за двома особливими складовими: 1) пасивною – при якій банк лише виступає реципієнтом наслідків руху капіталів (намагається отримати якомога більші дивіденди від взаємодії із зовнішнім ринком); 2) активною – при якій банк (банківська група) схильний до міжнародної фінансової активності (експансії). Отже, можна стверджувати, що експансія транснаціональних банків – це комплекс заходів банку, спрямованих на встановлення і подальше посилення господарських відносин з учасниками світового фінансового середовища (СФС) з метою надання банківських послуг своїм клієнтам, розширення присутності в інших країнах, диверсифікації фінансової діяльності (у тому числі страхового та інвестиційного бізнесових сегментів), застосування новітніх банківських технологій на міжнародних фінансових ринках, а також

концентрація і централізація капіталу завдяки залученню капіталів край-реципієнтів (шляхом реалізації стратегій міжнародного злиття та поглинання).

Загалом галузеві елементи експансії транснаціональних банків у світовому фінансовому середовищі можна розподілити на дві великі групи: міжнародні ринки (валютні ринки, фінансові ринки, ринки банківських послуг) і учасники цих ринків (держави і центральні банки (A_1), міжнародні фінансові організації (A_2), національні банки і ТНБ (A_3), національні компанії і ТНК (A_4), страхові компанії, пенсійні, інвестиційні, взаємні і хедж-фонди (A_5), міжнародні рейтингові та консультаційні компанії (A_6), населення і приватні інвестори (A_7), біржі (A_8), позабіржові організатори торгівлі (A_9)). Таким чином, у процесі взаємодії транснаціональних банків зі світовим фінансовим середовищем на певних ринках у банку виникає широкий спектр економічних відносин з учасниками цих ринків, що дозволяє транснаціональним банкам бути невід'ємною складовою фінансової системи, її найактивнішим функціональним елементом (рис. 1.4).

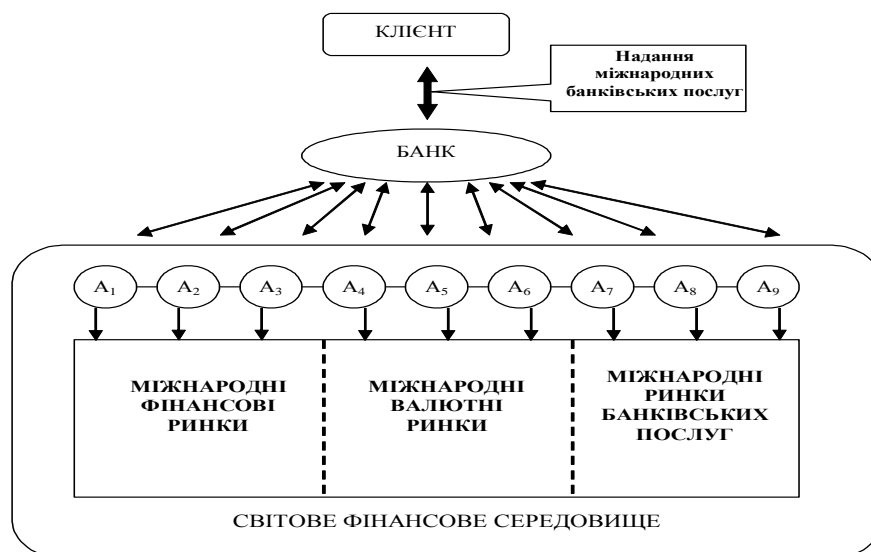

Рис. 1.4. Взаємодія банків зі світовим фінансовим середовищем

На схемі показано світове фінансове середовище як сукупність його елементів (учасників і ринків) і зв'язків між ними. Складові світового фінансового середовища розділено пунктирною лінією, що показує посилення процесів конвергенції цих ринків. Однобічні стрілки і лінії, що об'єднують всіх учасників, показують економічні відносини, що складаються між учасниками у

процесі здійснення різноманітних інвестиційно-банківських операцій на ринках світового фінансового середовища. Двосторонні стрілки означають економічні відносини, що виникають між учасниками світового фінансового середовища і банком у процесі надання банківських послуг клієнтам.

Міжнародні інтегровані кредитно-фінансові структури, що виникають у процесі взаємодії транснаціональних банків зі світовим фінансовим середовищем, являють собою міжнародні організаційно-інституціональні підрозділи банку, діяльність яких спрямована на надання клієнту банківських послуг, пов'язаних з його зовнішньоекономічною діяльністю. До них належать: 1) міжнародний департамент зовнішньоекономічного чи валютного управління у материнському банку; 2) неопераційні підрозділи в інших країнах у формі закордонного банківського представництва, основними завданнями якого є збір необхідної інформації про регіон, створення іміджу для головного банку, налагодження ділових контактів з метою переконати потенційного клієнта скористатися послугами головного банку; 3) операційні підрозділи в інших країнах у формі закордонного відділення, філії, дочірнього або спільного банку.

Узагальнюючи теоретичні концепції формування фінансових стратегій транснаціональних корпорацій на зовнішніх ринках Е. Бріггема, Л. Гапенські, Р. Кларка, В. Вільсона, Р. Дейнса, С. Надо, можна стверджувати, що поглиблення взаємозв'язку процесів транснаціоналізації банківської діяльності нерозривно пов'язано зі зрощенням міжнародної банківської справи з фінансовою діяльністю промислових корпорацій, управлінням портфелями цінних паперів, а також безпрецедентним збільшенням обсягів зовнішньої торгівлі та глобальною нестабільністю валютних курсів. Сучасний компонент фінансової глобалізації спирається насамперед на діяльність міжнародних фінансових інститутів, транснаціональних банківських груп, що є основними агентами інтенсивного обміну факторами виробництва між державами та регіонами світового господарства [180; 267].

Процеси експансії транснаціонального банківського капіталу, модернізації та диверсифікації банківського бізнесу, а також інформатизації та комп'ютеризації сфери фінансово-кредитних відносин, що поглиблювались і взаємодіяли в умовах лібералізації руху капіталів, товарів та послуг, обумовили новітню концепцію взаємодії світового фінансового середовища і транснаціональних банків (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Взаємодія експансії транснаціонального банківського капіталу та глобалізації світового фінансового середовища

Джерело: [121, с. 49].

Але саме з процесами глобалізації фінансових ринків пов'язані негативні наслідки, протиріччя, недоліки та ризики, а також зростаюча нестабільність світогосподарської системи. Негативами є зростаючий відрив потоків капіталів від потоків товарів і послуг, втрата контролю з боку центральних банків над “невловимими операціями”, спекуляції глобальних учасників на регіональних ринках, можливість нецільового використання фінансових інструментів. Недоліками глобалізованих фінансових ринків, що можуть спричинити загострення ризиків (нецільове використання коштів, фінансові зловживання, валютні ризики), є насамперед їх активний вплив на соціально-політичну ситуацію у національно-господарських системах, що може призвести до економічних криз і поширити їх на інші країни та регіони світового ринку.

Головними стратегічними альтернативами для ділової сфери є зростання і скорочення. Оскільки більшість банківських систем у країнах з ринками, що

формуються, розвиваються на сучасному етапі достатньо швидкими темпами, більшість транснаціональних банків дотримується стратегії зростання, для якої характерно насамперед систематичне підвищення рівня короткострокових і довгострокових показників над їх рівнем у попередніх періодах. Найвідомішою і найчастіше застосованою концепцією розвитку міжнародної банківської діяльності є матриця “ринок-товари-ринки” американського економіста І. Ансоффа, що припускає використання чотирьох альтернативних стратегій для збільшення збуту продукції: 1) проникнення на ринок; 2) розвиток ринку; 3) розробка товару; 4) диверсифікація ринків[160].

Процеси злиттів і поглинань мають тривалу історію, однак в умовах глобалізації вони помітно прискорилися. З 1990 по 1998 рр. середньорічний темп приросту світового обсягу угод щодо злиття і поглинання у грошовому еквіваленті становив більш ніж 30%, водночас кількість угод за цей період збільшилася у середньому на 13%, а середня вартість угоди щорічно зростала на 22%. І хоча до 2002 р. ринок призупинив темпи щодо укладення угод, обсяг оголошених угод зі злиття або поглинання становив за рік більш ніж 1,3 млрд дол. США. У наступні роки спостерігалася тенденція зростання обсягу угод, у 2006 р. досягши рівня майже 4 трлн дол. США, а у 2007 р. – 4,7 трлн дол. США. При цьому на світовому ринку злиттів і поглинань активнішими стають європейські й азіатські компанії (рис. 1.6).

У численних дослідженнях, присвячених феноменові експансії транснаціонального банківського капіталу, наведено різні мотиви, якими керувалися банки. Більшість праць є несистемними, що спричиняє ототожнення цих мотивів і нечіткого розмежування відмінностей між ними. Так, Ю. Іванов пропонує оригінальний підхід до структурування мотивів, що дозволяє транснаціональним банкам більш повно проаналізувати основні напрями, за якими теоретично можливе досягнення позитивного, у тому числі синергетичного ефекту від експансії капіталу, а саме:

1. Мотиви зменшення впливу ресурсів (маються на увазі насамперед грошові ресурси, що є витратами підприємства).

2. Мотиви збільшення/стабілізації припливу ресурсів.

3. Нейтральні стосовно руху ресурсів мотиви [60].

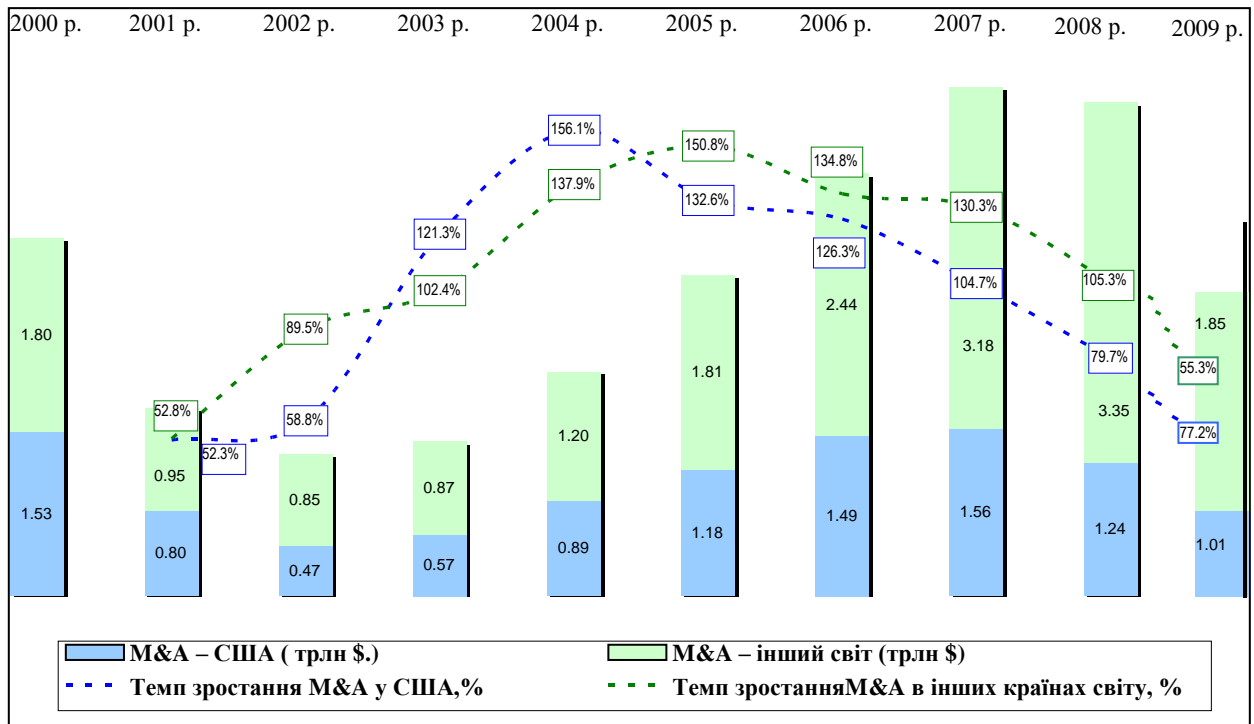

Рис. 1.6. Порівняльні характеристики обсягів та динаміки міжнародних угод злиття та поглинання у США та світовій економіці (2000–2010 рр.)*

* складено автором на основі даних [244].

Розповсюдженими теоретичними підходами до дослідження процесів злиттів і поглинань є характеристика економічних і неекономічних мотивів здійснення таких угод. Як основний принцип використовується аналіз економічної ефективності Д. Бергера, Дж. Бруха, що передбачає співвіднесення витрат і вигід, одержуваних у зв'язку з реалізацією певних дій. При цьому необхідність підвищення (чи хоча б збереження досягнутого рівня) ефективності діяльності вважається однією із головних причин банківських злиттів і поглинань. Саме економічні мотиви часто стають основними в обґрунтуванні доцільності здійснення злиттів і поглинань [175; 181].

Оскільки будь-яке придбання компанії, у тому числі банків, пов'язано з інвестуванням фінансових ресурсів, при розгляді наслідків злиттів і поглинань використовуються основні принципи ухвалення рішення про довгострокові капітальні вкладення. Так, злиття і поглинання оцінюються позитивно у

випадку, якщо у результаті ця операція збільшить доходи акціонерів. Зокрема, злиття і поглинання можуть сприяти максимізації вартості компанії, якщо це обумовить створення вартості, яка завдяки зростанню ефективності діяльності й очікуваній синергії перевищує розмір витрат для її здійснення (рис. 1.7)

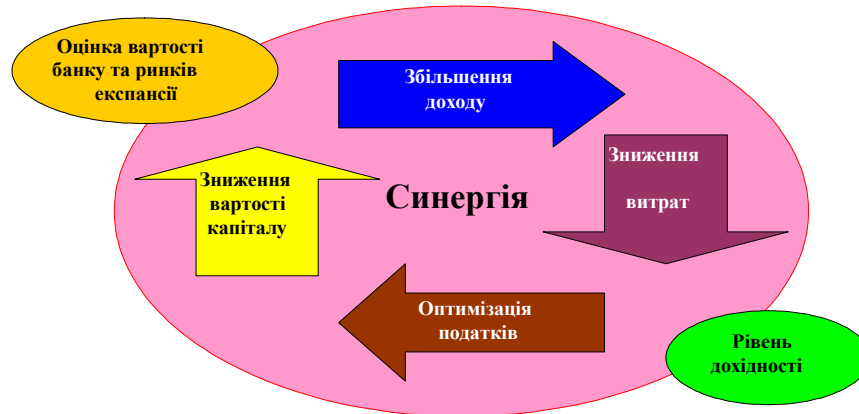

Рис. 1.7. Основні параметри прогнозування ефекту синергії унаслідок здійснення угод злиття та поглинання у міжнародних банківських операціях

Джерело: [24].

Ефект синергії можна розподілити на управлінську синергію, фінансову (поліпшення структури балансу, диверсифікованості бізнесу, отримання переваг у оподаткуванні), а також інші функціональні наслідки синергії (ефект масштабу, скорочення витрат). З огляду на вищезазначене очевидно, що ефекти масштабу і синергії до укладення угоди являють собою лише потенціал, який при злиттях і поглинаннях можливо реалізувати тільки за допомогою відповідних заходів.

У практичному аспекті синергія являє собою додатковий ефект від злиття корпоративних ресурсів і/або операційної діяльності. Очікуваний синергетичний ефект, збільшення доходів і зниження витрат зазвичай описується за такою схемою:

1. Збільшення доходів забезпечується завдяки якісному поліпшенню і розширенню ринків, спеціалізації, одержанню стратегічних переваг у конкурентному середовищі та загальному поліпшенню позицій на ринку.

2. Зниження витрат досягається за допомогою економії масштабів, економії на вертикальній інтеграції і взаємодоповнюючих ресурсів. Оптимізація податків гарантується більшим і якісно новим рівнем використання залучених основних засобів, вдалим розміщенням внутрішніх джерел інвестицій.

3. Зниження вартості капіталу обумовлюється оптимізацією вартості розміщення цінних паперів. Оцінка вартості корпоративного бізнесу й асоційованих корпоративних ризиків мають принципове значення для правильного розуміння ефективності планованої угоди, незалежно від її кінцевої форми і виду. За цією оцінкою формулюється пропозиція про купівлю банківської установи або злиття шляхом обміну корпоративних акцій.

У даному контексті на етапі формування постіндустріальної (інформаційної) цивілізації науково обґрунтованими є дослідження процесів міжнародного злиття і поглинання у банківському секторі у працях С. Буча і Г. Делонга. Автори проаналізували більш ніж 2 тис. міжнародних злиттів і поглинань у фінансовій сфері у період з 1978 р. по 2001 р. На відміну від більш ранніх емпіричних досліджень міжнародних злиттів і поглинань, присвячених вивченню ефективності і прибутковості поглинаючого банку і того, що поглинається, економії на масштабі, синергії і реакції конкурентного оточення, науковці розглядають ступінь впливу інформаційних витрат (який, як правило, вищий між країнами, ніж всередині країн) і законодавчих норм у сфері банківського регулювання [183].

Зокрема, С. Буч і Г. Делонг стверджують, що банки, які діють в умовах жорсткого державного регулювання, з меншою імовірністю стануть об'єктом міжнародного поглинання. І відповідно, зниження державного регулювання може сприяти збільшенню частки міжнародних угод. Як іншу перешкоду міжнародним злиттям і поглинанням вони називають високі інформаційні витрати, що аналізуються за трьома факторами: географічною віддаленістю партнерів, мовою і подібністю правових систем. Аргументується, що банки в англомовних країнах частіше стають об'єктом поглинання, а значна

географічна віддаленість призводить до більш високих інформаційних витрат, що перешкоджає міжнародним злиттям і поглинанням. Крім того, виявлено неоднозначний вплив міжнародних злиттів фінансових компаній на збільшення чи скорочення ризиків у банківських системах різних країн.

Поряд із суто господарськими мотивами, спрямованими на підвищення економічної ефективності, економічним підґрунтям об'єднання банків є мотиви монополістичної конкуренції. Великий транснаціональний банк з певним ринковим впливом (market power), що винятково важливо у сучасних умовах, коли домінують різні моделі недосконалої або навіть монополістичної конкуренції (особливо на відносно замкнених регіональних ринках). При цьому злиття дає можливість банківським установам подолати цінову конкуренцію. Однак антимонопольне законодавство обмежує приплив капіталу для підвищення цін. Тому конкуренти можуть бути придбані та закриті, тому що більш вигідно “прибрати” конкурента і зменшити цінову конкуренцію, чим знизити ціни нижче середніх перемінних витрат, що призведе до втрат усіх гравців ринку.

При цьому основна мета (одержання монопольного прибутку) досягається шляхом зниження конкуренції і підвищення контролю за ринком (теорія ринкового лідерства). Крім того, передбачається, що злиття і поглинання дозволяють вирішувати завдання, пов'язані зі збільшенням ефективності та підвищення ринкової вартості компанії шляхом зміни неефективної керівної ланки. При злитті і поглинанні це відбувається найбільш радикальним способом: набагато простіше обґрунтувати і зробити необхідні структурні та інші, у тому числі кадрові зміни в організації, ніж у звичайній ситуації. Але, оскільки такі процеси неминуче пов'язані з величезними витратами, деякі дослідники у злиттях і поглинаннях (особливо ворожих) вбачають лише “останню інстанцію” у реалізації ринкової дисципліни вже після того, як “відмовили” конкурентні механізми ринку [134, с. 184].

При розгляді конкретних випадків укладення міжнародних угод злиття і поглинання банків у теоретичних розробках А. Бергера, Р. Деметца,

С. Пілоффа обстоюється вплив результатів угоди на ефективність діяльності об'єднаної структури. Варто зазначити, що при цьому так звану X-ефективність (відхилення від граничного рівня ефективності) досліджено менше, хоча це важливий чинник ефективності, що відображає розходження у здатності менеджменту максимізувати доходи або контролювати витрати. Відповідно, розходження у X-ефективності банківських інститутів відіграє більш істотну роль, ніж економія на масштабі й досягнення лідерства. Результиуюча її негативних відхилень виражається у сумах, що становлять не менше 20% банківських витрат, тоді як позитивний ефект масштабу та лідерства, який оцінити значно легше, становить менш ніж 5% [174; 255].

Незважаючи на певні інституціональні відмінності регіональних фінансових ринків у центрах світової економічної сили ЄС, США та Південно-Східної Азії, за коефіцієнтом загальної інтегрованості у світове господарство вони досягли високих показників. Така система концентрує системні ризики, пов'язані з особливостями мережевих структур фінансових і інформаційних систем, а також нестабільністю ринкової економіки в цілому. На думку А. Філіпенка, мережеві структури утворюють нову морфологію суспільств, а ризики організації такого типу стають ризиками фінансової системи [138, с. 6].

В основі наукової проблематики впливу транснаціональних банківських груп на конкурентне середовище країн з ринками, що формуються міститься питання про те, як розподіляються витрати і результати пов'язані з функціонуванням національно-господарської системи. Науково-технічна революція у сфері інформаційно-комунікаційних технологій на межі ХХ–ХХІ ст. обумовила багаторазове скорочення витрат на збір і передачу банківської інформації, а також полегшила здійснення контролю, дозволила значно жорсткіше, ніж на попередніх етапах розвитку банківської справи централізувати управлінські, контрольні та фінансові функції у ТНБ.

У результаті розпочався процес диференціації філій і дочірніх установ транснаціональних банків. Багато у чому копіюючи стратегії розвитку промислових транснаціональних бізнес-структур, транснаціональні банки

розпочинали експансію на міжнародні фінансові ринки зі створення закордонних дочірніх установ і філій, що за функціями були подібними до головних офісів. Потім виникали різноманітні центри з управління міжнародними операціями у штаб-квартирі, а на сучасному етапі розвитку транснаціональних банківських груп відбувається глобальна перебудова структури міжнародних банків і диференціація філіальних мереж: виокремлюються глобальні фінансові супермаркети, регіональні центри, регіональні штаб-квартири (штаб-квартири по продуктах), а більшість інших стають роздрібними пунктами продажу [203].

Запровадження сучасних конкурентних стратегій транснаціональних банків у фінансових системах країн з ринками, що формуються, містить ряд потенційних загроз як для стану конкурентного середовища в цілому, так і для розвитку національних банківських систем. Ці загрози полягають у можливих негативних наслідках як здійснення трансграничних злиттів і поглинань у банківській галузі, так і у сфері трансформації структури та функцій філіальних мереж транснаціональних банків на сучасному етапі (рис. 1.8).

До поглинання
транснаціональним банком

Після поглинання
транснаціональним банком

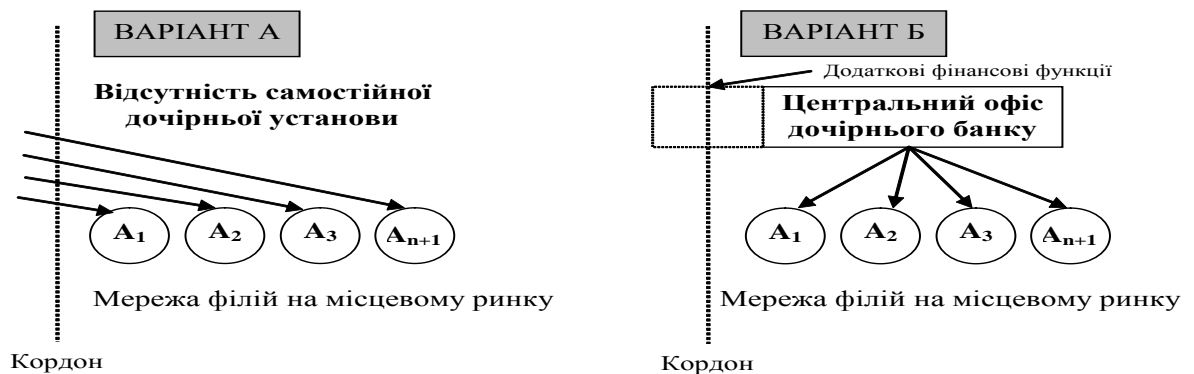

Рис. 1.8. Трансформація функцій місцевих кредитно-фінансових установ унаслідок експансії транснаціональних банків

Джерело: [203].

Банк як сукупність певних функцій, умовно представлений як система, що складається зі штаб-квартири, у якій зосереджені найбільш важливі (інтелектуальні) функції, і філіальної мережі продажів, де виконуються більш рутинні операції. Негативні ефекти проникнення транснаціональних банків для конкурентного середовища, фінансових ринків, що формуються, містить варіант А (рис. 1.8), за якого поглинання місцевого банку транснаціональним де-факто означає ліквідацію його штаб-квартири (міграцію виконуваних нею найбільш інтелектуальних функцій за кордон). Навпаки, позитивним з точки зору збільшення обсягів доданої вартості на фінансових ринках, що формуються, є варіант Б, за якого дочірні установи транснаціональних банків набувають у результаті створення, злиття або поглинання додаткових функцій, наприклад, функцію регіонального операційного центру.

Статистично проаналізувати, який із двох варіантів частіше зустрічається у банківській практиці, достатньо складно, оскільки такі дані банками не публікуються. Однак аналіз публічних звітів щодо чисельності співробітників комерційних банків, після їх продажу іноземним власникам, свідчить як про переміщення функцій місцевих кредитно-фінансових установ за кордон, закриття збиткових філій, так і про автоматизацію та раціоналізацію виробничих процесів з подальшим звільненням частини персоналу. З 1995 р. по 2002 р., коли відбувався інтенсивний процес поглинання банків країн ЦСЄ міжнародними фінансовими групами, число співробітників комерційних банків у Польщі зменшилося на 3%, Чехії – на 35%, Угорщині – на 24%, Словаччині – на 10%, Хорватії – на 6% [206].

Крім того, у дослідженнях Європейського центрального банку щодо конкурентної ситуації у банківських секторах країн – нових членів ЄС після активізації процесів експансії фінансового капіталу зазначається, що із входженням місцевих банків до міжнародних банківських груп відбувається скорочення структури фондування, що є негативним чинником розвитку конкурентного середовища країн з ринками, що формуються [210].

Конкурентні стратегії транснаціональних банків на фінансових ринках, що формуються, у багатьох випадках пов'язані з перетворенням місцевих банків на філіальну мережу продажів банківських послуг і передбачають їх спеціалізацію винятково на внутрішньому ринку. У дослідженні Х. Карденаса наголошується, що банки з країн з ринками, що формуються, часто використовували свої філії у світових фінансових центрах (Лондон, Нью-Йорк та ін.) як канали одержання фондування в іноземній валюті. Коли ж транснаціональний банк поглинає місцеві кредитно-фінансові установи, він ліквідує свої закордонні філії, щоб уникнути дублювання операцій [186].

Міжнародні банківські групи намагаються концентрувати усі міжнародні фінансові активи у материнській структурі або в регіональному центрі, виводячи їх з балансу поглинутих місцевих банків. У результаті міжнародна група в цілому отримує конкурентні переваги завдяки більшій диверсифікованості, але ж місцеві банки, що входять до неї, втрачають можливість отримання міжнародної диверсифікованості активів, пасивів і джерел доходу.

Серед функцій, що найчастіше підлягають централізації у штаб-квартирі міжнародної банківської групи, можна також назвати налагодження кореспондентських відносин (особливо із закордонними банками), ризик-менеджмент у сфері укладання великих кредитних угод, стратегічне планування. Очевидно, що такі стратегії транснаціональних банків у сфері централізації містять позитивні господарські ефекти розвитку міжнародних фінансових груп: зменшуються операційні витрати, усувається дублювання, оптимізуються податкові платежі тощо. Однак у приймаючих країнах дані процеси неодмінно призводять до нівелювання конкурентних переваг як дочірніх банків, так і фінансових ринків у цілому: відбувається стагнація функціонального наповнення фінансових систем, вплив доданої вартості за кордон, а також фактичне перетворення самостійних кредитно-фінансових установ на квазі-філіали.

На сучасному етапі еволюція конкурентних стратегій транснаціональних банків на фінансових ринках, що формуються, має певну тріадичну структуру, причому деякі з первісних стратегічних напрямів діяльності часто співіснують з наступними, а іноді взаємодоповнюють один одного. Зокрема, первинне входження транснаціональних банків на зовнішні ринки через відкриття філіальних мереж на другому етапі змінюється поглинанням місцевих банків та джерел їх фондування, а вже на третьому етапі відбувається повернення до філіальної моделі, але вже на якісно новій основі трансформації поглинутих банків та перерозподілу функцій між країнами та їх міграції відповідно до логіки максимізації ефективності стратегії розвитку банківської групи.

Обумовлена глобалізаційними процесами у банківській сфері трансформація форм експансії на зовнішні ринки не обмежилася лише змінами у філіальній мережі, а мала суттєві наслідки і для головних управлінських офісів і штаб-квартир. Географічне розташування штаб-квартир перестало бути незмінним, вони стають більш мобільними, оскільки основною функцією штаб-квартир стає підтримка відносин і організація обслуговування найважливіших клієнтів банку.

До ХХІ ст. розташування штаб-квартир банківських груп було неодмінним центром неофіційних угод повновладного корпоративного менеджменту, що входив до економічної і політичної еліти своєї країни, з іншою частиною цієї еліти, насамперед з провідними політичними силами. Однак на межі тисячоліть статус провідного фактору міжнародної конкуренції став набувати такий потужний протидіючий фактор, як зрушення у сфері корпоративного управління. У господарських системах різного ступеня економічної зрілості стали можливими ворожі поглинання, протидія яким змушує менеджмент більшою мірою враховувати інтереси акціонерів [162]. Особливу роль стали відігравати нові типи акціонерів, зокрема, хедж-фонди, які все активніше виходили на торговельні майданчики з метою досягнення зростання курсової вартості акцій шляхом агресивного впливу на поведінку

менеджменту, а також позиції іноземних акціонерів, яких банки активно залучали, прагнучи до розширення капітальної бази (рис. 1.9)

Серед інших факторів, що впливають на ухвалення рішення про переміщення штаб-квартир материнських банків, можна виокремити прагнення проінформувати інвесторів про свої конкурентні стратегії. Переводячи штаб-квартиру в іншу країну, банк заявляє про свої наміри позиціювання на ринку цієї країни, у тому числі підпорядковуватись законодавству у сфері регулювання ринку капіталів, прав інтелектуальної власності, податкового режиму.

Рис. 1.9. Динаміка розвитку міжнародних хедж-фондів, 1994–2010 рр.*

* складено автором на основі даних [162; 286].

У випадку переміщення дивізіонних штаб-квартир до регіонального фінансового центру країн з ринками, що формуються (наприклад, Москва, Бомбей, Шанхай, Дубай та ін.), злиття або поглинання місцевого банку забезпечує критичну масу для нової місцевої клієнтської та операційної бази, що поступово збільшує сферу своєї відповідальності за конкретні продукти чи географічні сегменти. У ході попередніх переговорів визначається місцезнаходження штаб-квартири як усієї майбутньої об'єднаної компанії, так і її окремих бізнес-ліній. Прикладом може бути утворення банківської групи Nordea у результаті злиття декількох банків Скандинавських країн і Фінляндії: штаб-квартири ліній бізнесу групи, що утворилася, були розподілені між

країнами. Розподіл відбувався на основі близькості до “центра тяжіння” у відповідному сегменті бізнесу або до індустріального кластера. Так, відповідальність за фінансування суднобудівної галузі покладена на норвезький офіс групи, а керівництво бізнесом у Росії – на офіс у Хельсінкі. У свою чергу, придбання австрійського BankAustria німецьким HVB у 2000 р. надало необхідну кількість переваг, на основі яких створено регіональний центр банківської групи, відповідальний за операції у країнах ЦСЄ [298].

Отже, стимулюючим фактором конкурентного середовища повинна бути позиція держави, спрямована на залучення великого платника податків, створення робочих місць для кваліфікованих працівників, а також формування сприятливого інвестиційного клімату. Корпоративні штаб-квартири – найважливіше джерело створення на території країни доданої вартості та високооплачуваних робочих місць, тому переміщення штаб-квартир банків за кордон унаслідок процесів транснаціоналізації спричиняє погіршення умов конкурентного середовища. Зокрема, ліквідується мережа місцевих постачальників спеціалізованих високоінтелектуальних банківських послуг, руйнується національний кластер, адже розміщення штаб-квартир декількох транснаціональних банків на певному фінансовому ринку обумовлює концентрацію на ньому юридичних, бухгалтерських, консалтингових фірм.

Аналіз діяльності транснаціональних банківських груп у кризові 2007–2008 рр. дозволив виявити доволі суперечливий напрям формування конкурентних стратегій транснаціональних банків, який полягає у міжгалузевій диверсифікації банківського бізнесу. Зважаючи на цілком зрозумілу недовіру капіталовкладників до фінансових інвестицій у чистому вигляді, спекулятивні операції переміщуються на товарні ринки, тобто туди, де є матеріальний носій – кукурудза, кава, какао, пшениця і насамперед енергетичні продукти, особливо нафта [120]. І хоча наукова проблематика ризику диверсифікації банківського бізнесу не є занадто новою (ще на початку ХХ ст. основним фінансовим інструментом у роботі з капіталовкладниками були інвестиційні трасти, подібні до сучасних фондів спільного інвестування), вже на межі

XX–XXI ст. електронна торгівля та Е-трейдинг залучили до ринку спекуляцій мільйони пересічних громадян, спотворюючи конкуренцію та дестабілізуючи ситуацію на фінансових ринках [67, с. 58].

Деякі західні аналітики, зокрема, Т. Еш, Д. Фреко наголошують, що світова фінансова криза виявила суперечливі моменти економічної глобалізації, а також стала каталізатором негативних явищ і процесів, пов'язаних з фінансовою лібералізацією та масштабним проникненням транснаціональних банків саме у нові ринкові економіки, серед яких: 1) транснаціональні банки схильні до здійснення кредитної діяльності щодо великих компаній, особливо компаній з іноземним капіталом, залишаючи компанії з низьким кредитним рейтингом і роздрібний кредитний ринок місцевим банкам; 2) присутність іноземних банків може послабити позиції ще недостатньо розвиненої банківської системи країни (місцеві банки, які неспроможні на рівних конкурувати з іноземними, банкрутують), що спричинило додаткові імпульси фінансової нестабільності; 3) діяльність багатонаціональних банківських груп, особливо у кризовий період, є суто спекулятивною – іноземні банки займають нішу обслуговування найбільш прибуткових клієнтів, залишаючи місцевим банкам обслуговування більш ризикових, збільшуючи загальний рівень ризиків їх портфелів (*cherry picking*), а у більшості випадків проводять лише спекулятивну діяльність (на міжбанківських валютних або кредитних ринках), не надаючи спектр якісних банківських послуг щодо взаємодії з реальним сектором економіки приймаючих країн [162].

Не менш загрозливою, як для стійкості світової фінансової системи, так і для нових ринкових економік є ситуація щодо регульованості офшорних центрів та функціонування системи протидії руху тіньових коштів. Ситуація, де основним фактором є нестійка економічна динаміка, якісно змінила структуру світового фінансового ринку. Серед найважливіших змін можна виділити: 1) виникнення принципово нових, поряд із традиційними, напрямів руху капіталу, насамперед – поява потужних фінансових центрів світу

зумовила проблему щодо забезпечення конвертованості валюти; 2) зміну потоків фінансового капіталу, пов'язану із залученням у деякі країни (у тому числі у країни СНД) величезних сум готівкової іноземної валюти; 3) масовий вплив капіталу через офшорні зони, що позбавило окремі країни можливості одержувати доходи від капіталу. Ігнорування офшорними зонами загально визнаних правил сумлінної конкуренції робить актуальним завдання щодо необхідності впливу на них через регулювання проблем впливу капіталу як на рівні урядів, так і на рівні міжнародних фінансових структур [71, с. 444].

У цих умовах особливо важливого значення набуває підвищення регулюючої та контролюючої ролі держави як всередині країн, так і міждержавної співпраці на мегарівні світового господарства. Перед країнами постає термінове завдання мінімізації агресивної, експансіоністської функції міжнародного фінансового капіталу. Першочергового значення набуває вирішення проблем волатильності валют, а також більш жорсткого контролю за коливаннями валютних курсів. Коливання обмінного курсу призводить до завищеної відсоткової ставки, а вона призводить до зниження виробничих капіталовкладень та збільшення споживання. Внаслідок цього, виникають кризи надвиробництва, безробіття, різке скорочення податкових надходжень, масові звільнення, депресії, дефіцити, неплатежі, банкрутства, борги, зменшення соціального забезпечення тощо. Для країн з ринками, що формуються, посилення державної регулюючої функції у сфері взаємодії з міжнародним фінансовим капіталом вимагає жорсткої регламентації відносин з міжнародними офшорними зонами, підвищення податку з капіталу, а також оподаткування фінансових операцій. Істотного значення набувають й інші види контролю, наприклад, заборона на несанкціоноване використання складних банківських інформаційних технологій. До можливостей мінімізації банківських ризиків належать підвищення вимог достатності капіталу, посилення ролі та прозорості офіційних ринків, а також постійна міжнародна співпраця у сфері реформування світової фінансової системи.

1.3. Особливості конкурентної ситуації на фінансових ринках, що формуються, в умовах проникнення транснаціонального банківського капіталу

Глибокі трансформаційні перетворення у міжнародних фінансових відносинах, пов'язані з наслідками останньої хвилі економічної глобалізації на межі ХХ–ХХІ ст., позначилися поживленням руху капіталу між індустріальними країнами та країнами з ринками, що формуються. З одного боку, значні за обсягами потоки капіталу асоціювалися з високими темпами зростання, з іншого, – країни з ринками, що формуються, протягом того ж періоду зазнавали значних серйозних макроекономічних і соціальних витрат, відчували періодичне зниження темпів зростання внаслідок фінансових криз 1998–1999 рр., 2001–2002 рр. та 2008–2009 рр. що були як локальними, так і глобальними.

На сьогодні розвиток фінансових ринків відіграє ключову роль в економічних перетвореннях, що відбуваються у країнах з ринками, що формуються. Як регулятор грошового обігу, центр акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів, фінансовий ринок забезпечує функціонування ефективного механізму стимулювання розвитку інвестиційної, виробничої сфери економіки, а також усієї системи суспільно-економічних відносин. Водночас розвиток фінансового ринку, обумовлений прискоренням трансакційних операцій та інтенсифікацією посередництва між кредиторами й позичальниками, призводить до стрімкого зростання вартості фінансових активів, яка починає перевищувати продуктивність реального сектору економіки. Таким чином, розвиток фінансового ринку приносить суспільству вигоду у контексті зниження відсоткової ставки по кредитах та доступності позичкового капіталу. А витрати суспільства обумовлені насамперед нестабільністю фінансової сфери, що пов'язується з неконтрольованою мультиплікацією банківських депозитів [63, с. 291].

За визначенням Р. Клауера та С. Вайнтрауба, основною проблемою економічної теорії на сьогодні є аналіз монетарних факторів та фінансових

змінних, що визначають темпи, масштаби та форми фінансування капіталовкладень, вивчення яких дозволить зрозуміти механізм функціонування сучасного капіталістичного господарства, що засноване на використанні капіталу та відзначається розвиненим фінансовим ринком. Використання послідовниками кейнсіанської теорії як ядра аналізу теоретичних постулатів виробничої функції, а також застосування монетаристами концепції грошей як екзогенного чинника у рамках вальрасівської моделі ринку дозволяє їм розглядати лише екзогенні чинники порушення загальноекономічної рівноваги, у той час, як на думку П. Леоненка та П. Юхименка нестабільність сучасної економічної системи спричиняє вплив переважно ендогенних факторів [153].

Монетаристи аналізують гроші як екзогенний фактор, який виконує функції засобу обігу та платежу і вводиться до моделі простого ринкового товарообміну, що самостійно забезпечує координацію діяльності економічних суб'єктів, автономне урівноваження ринку і його стабілізацію. Однак вони не враховують існування ринку капітальних благ і, на думку М. Лівінгстона, дають неправильну характеристику інституційній структурі сучасної економіки, не зважають на те, що на сучасному етапі фінансова система фактично є ядром інституційної структури капіталізму [245].

Сучасні дослідження проблематики формування конкурентного середовища базуються на наявності у країні розвиненої інфраструктури фінансового ринку, капітальних чинників виробництва та новітніх нематеріальних ресурсів, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання в умовах постіндустріального господарського розвитку [137, с. 141].

Зокрема, на думку вітчизняного дослідника В. Гейця, фінансово-кредитна сфера створює можливість ефективного функціонування національної економічної системи і вирішення соціальних проблем, її основними завданнями є захист національних фінансових інтересів, контроль над обсягами використовуваних фінансових ресурсів усіма суб'єктами

господарювання і населенням. Фінансово-кредитна сфера створює умови для розвитку галузей промисловості, посилення їх конкурентних позицій, фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок як необхідного інструменту конкуренції на сучасному етапі [28, с. 7].

Сукупність умов, сфер і механізмів порівняння витрат і доходів, переміщення контролю за фінансовими ресурсами та їх ефективне розміщення і використання обумовлює конкурентний простір на фінансових ринках. Конкурентний простір розвивається екстенсивно, коли зростає кількість суб'єктів конкуренції, розширюються її географічні кордони, з'являються нові об'єкти конкуренції. Конкурентний простір розвивається інтенсивно, якщо вже існуючі або нові умови та фактори конкуренції змінюють сам характер співвідношення витрат і доходів, ефективного використання факторів виробництва. Тому інтенсивний розвиток конкурентного середовища потрібно пов'язувати зі структурними зрушеннями на фінансових ринках, технологічними – у сфері фінансових послуг, новою якістю економічного зростання на цій основі.

Розвиток конкурентного простору для виробників і споживачів у країнах з ринками, що формуються, є переважно екстенсивним. Він характеризується формуванням ринкової інфраструктури, залученням до конкуренції нових суб'єктів і об'єктів, розвитком цінової конкуренції. Розвиток конкурентного середовища у країнах з ринками, що формуються, поступово призводить до зростання ролі ринкових інститутів та загострення конкуренції у новій економічній моделі даних країн [149].

До країн з ринками, що формуються (за західною класифікацією – Emerging Market System (EMS)), сучасні дослідники відносять більш ніж 60 країн. Зокрема, такі різні за ступенем економічної зрілості країни, як Аргентина, Бразилія, Венесуела, Домініканська Республіка, Єгипет, Індія, Індонезія, Китай, Корея, Колумбія, Малайзія, Мексика, Перу, Таїланд, Туреччина, Філіппіни, Чилі, Еквадор та Монголія [274]. Також, крім України відносять ще 26 держав Європи і Центральної Азії, що здійснюють

трансформацію централізованої планової економіки на ринкову, а саме Азербайджан, Албанію, Вірменію, Білорусь, Болгарію, Боснію і Герцеговину, Угорщину, Грузію, Казахстан, Киргизію, Латвію, Литву, Македонію, Молдавію, Польщу, Росію, Румунію, Сербію, Чорногорію, Словаччину, Словенію, Таджикистан, Туркменію, Узбекистан, Хорватію, Чехію та Естонію. Серед них можна виділити підгрупи – країни Центральної і Східної Європи (ЦСЕ), що нещодавно набули членства в ЄС; держави Південно-Східної Європи (ПСЕ); Україну та інші країни СНД [84, с.46].

Різноманітні західні агентства по-різному класифікують дану групу країн. Зокрема, FTSE Group до країн з ринками, що формуються відносять 26 країн, причому, розподіляючи їх на два сегмента. Standard and Poor's включає до таких країн лише 19. Dow Jones, країнами з ринками, що формуються, вважає 35 держав.

Саме держави Центральної, Східної і Південно-Східної Європи у 90-ті рр. ХХ ст. розпочали структурні трансформації і одними з перших країн світу застосували модель “відкритої економіки” для взаємодії із зовнішньоекономічним середовищем, а також передали закордонним інвесторам те, що іноді асоціюється з поняттям національного суверенітету та вважається необхідною передумовою успішного розвитку економіки, – систему комерційних банків. Уряди цих країн не тільки не перешкоджали експансії іноземного капіталу, але навпаки, прикладали зусилля щодо його залучення до національних банків, розраховуючи поглибити фінансове посередництво й оптимізувати розміщення ресурсів в економіці, підвищити якість фінансових активів, поліпшити функціонування ринкових інститутів [18, с. 98].

Політика держав підсилила об'єктивні процеси інтернаціоналізації фінансових ринків і лібералізації торгівлі фінансовими послугами. Макроекономічні, мікроекономічні, інституціональні, структурні й інші наслідки допуску іноземного капіталу неоднозначні та викликають серйозні дискусії. Розуміння інтересів і стратегії іноземних інвесторів у банківському секторі необхідно для розробки адекватного інструментарію регулювання

їхньої діяльності і використання її у національних інтересах. Однак концепція регулювання іноземного банківського капіталу має стати частиною загальної стратегії розвитку країн з ринками, що формуються, у напрямі ринкової лібералізації й інтеграції у світову економіку на умовах, що відповідають національним інтересам і особливостям.

Серед факторів, що сприяли орієнтації країн з ринками, що формуються, заохочення проникнення транснаціональних банківських груп до національного фінансового сектору, можна виділити два основні типи:

- Перший тип – це фактори, обумовлені процесами економічної глобалізації, міжнародним інтеграційним процесом, тенденціями фінансової лібералізації на всіх рівнях світового господарства, а також прямою необхідністю залучення міжнародних фінансових потоків у національній економіці для проведення структурних реформ. Одночасно відбувся якісний прогрес у технологіях банківського і фінансового підприємництва, що обумовило відносно швидке входження транснаціональних банків на нові ринки.

- Другий тип – це фактори, пов'язані зі змінами умов конкуренції та бізнесу у кредитно-фінансовій сфері, що потребують від банків поліпшення якості наданих клієнтам послуг, збільшення продуктивності праці, створення нових форм і методів банківського обслуговування, скорочення витрат виробництва, що викликало обопільний інтерес як транснаціональних банків, так і приймаючих країн до поглиблення взаємодії.

У сучасній економічній теорії існують суперечливі погляди на вплив, який здійснює експансія транснаціонального банківського капіталу на зростання. Згідно з одними теоріями приплив капіталу транснаціональних банківських груп полегшує процес розподілу ризиків і таким чином сприяє спеціалізації виробництва, розміщенню капіталу та економічному зростанню [261]. Більш того, у стандартній неокласичній моделі зростання поглиблення взаємодії кредитно-фінансової системи з транснаціональним банківським капіталом полегшує рух коштів до країн з дефіцитом капіталу. Також дана

взаємодія може покращити функціонування внутрішніх фінансових систем шляхом посилення конкуренції та імпорту фінансових послуг, що позитивно впливає на зростання економіки [96].

Можна стверджувати, що перший тип факторів створив умови і можливості для проникнення міжнародного банківського бізнесу на фінансові ринки, що формуються, а другий тип зробив це проникнення необхідною умовою виживання банківського підприємства приймаючих країн у конкурентній боротьбі (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Фактори посилення конкурентного середовища країн з ринками, що формуються в процесі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом*

* складено автором.

На наш погляд, слушною є думка Р. Левіна, що у системі координат економічного розвитку домінуючою складовою виступає нарощення фінансових ресурсів з метою трансформації національно-господарських систем, які здатні протягом певних періодів (або етапів) вийти на рівень самопідтримуючого зростання, а розвиток фінансової системи є попередником і необхідною умовою для сталого зростання та успішної економічної трансформації у нових ринкових економіках. Зокрема, можна стверджувати, що поточний рівень фінансового розвитку (в році t) є базисом майбутніх темпів економічного зростання, рівня нагромадження капіталу та технологічних змін (у році $t + n$, $n = 1, 2, \dots$). Відповідно, для підвищення темпів економічного зростання на основі фінансових чинників розвитку у певному періоді

основними завданнями державної економічної політики є збільшення капіталовіддачі наявних власних і залучених фінансових ресурсів, а також створення дієвого інфраструктурного забезпечення ефективного функціонування всіх секторів фінансового ринку та формування сучасної регуляторної системи [243].

Основною формою присутності іноземного банківського капіталу в країнах з ринками, що формуються, стали дочірні іноземні банки, які були як новоствореними, так і тими, що виникли у результаті поглинання місцевих кредитно-фінансових установ. Інші форми присутності, такі як філії, консорціумні (спільні) банки, а також міноритарна участь іноземного банківського капіталу – не є поширеними, у тому числі у країнах з ринками, що формуються. Серед банків, контрольованих капіталом нерезидентів, переважають за кількістю та масштабами операцій 100%-ві дочірні установи. Вони функціонують і керуються у режимі філій, тому на нашу думку, філії не являють собою якісно іншої форми організації і не здатні радикально змінити співвідношення сил на ринку.

Ще до XXI ст. значні частки на ринках більшості постсоціалістичних країн захопили саме гравці регіонального європейського рівня. Однак у великих банківських груп можливості міжнародної експансії ширші, ніж у невеликих, і регулятори банківського сектору держав з ринками, що формуються, як правило, намагались залучати саме великих міжнародних операторів. На думку російського дослідника А. Вернікова, до 2020 р. залишаться лише три-чотири глобальні гравці, що одержать істотну частку на ринку “нової Європи” шляхом поглинання конкурентів, і чотири-п’ять регіональних банків, а також певна кількість банків, які не мають довгострокових стратегій розвитку дочірніх структур, а розраховують на вигідний їх перепродаж одному зі стратегічних інвесторів.

Важливим чинником інтернаціоналізації банківської діяльності на сучасному етапі розвитку світової економіки стало господарське зближення європейських країн, формування Європейського валютного союзу,

запровадження у безготівковий та готівковий обіг єдиної європейської валюти, а також поступова уніфікація правових, соціальних, податкових систем, стандартизація банківсько-інвестиційних та розрахунково-касових операцій з метою надання стійкої динаміки розвитку спільного кредитного ринку (дод. А). Логічним результатом інтеграційних процесів в ЄС стала безпрецедентна концентрація банківської діяльності і створення передумов для появи декількох надпотужних пан-європейських банків. Крім того, з огляду на домінуючу присутність у ЦСЄ середніх європейських банків, а також незначну роль на ньому великих європейських банків, можна стверджувати про подальше поглиблення даних процесів консолідації у регіоні.

Більш великі банки завжди будуть зацікавлені у дрібних і середніх (у тому числі за розміром капіталу) банках і розглядатимуть їх як потенційних партнерів для злиття і поглинання. У результаті ж розвитку інтеграційних процесів у рамках ЄС і його розширення можна прогнозувати подальше підвищення конкуренції в банківській сфері завдяки зближенню умов діяльності на ринку і зменшенню впливу національного фактору [32, с.114].

Формування конкурентних відносин на фінансових ринках країн ЦСЄ у рамках загальноєвропейських інтеграційних процесів можна в цілому визначити як перехід від стану конкурентної боротьби до стану конкурентного співробітництва. Оскільки конкурентоспроможність визначає здатність вести конкурентну боротьбу, можна стверджувати, що участь країни у регіональній інтеграційній системі буде зміцнювати її завдяки збільшенню рівня конкуренції. Проте конкурентна боротьба не може розповсюджуватися на відносини між країнами, які формують регіональну інтеграційну систему. Між ними виникають конкурентні відносини у формі конкурентного співробітництва [117].

Російський дослідник В. Гордєєв пояснює перехід конкурентних відносин від конкурентної боротьби до конкурентного співробітництва в умовах регіональних інтеграційних процесів та відзначає новий, більш гнучкий рівень конкурентного середовища, коли конкуренти вступають у партнерські

відносини. Створення гнучких альянсів, взаємний обмін конкурентів-партнерів найновішими науково-технічними досягненнями, інноваціями і ноу-хау збагачує один одного і посилює конкурентоспроможність обох сторін [30, с. 43]. Л. Антонюк наголошує, що на сучасному етапі отримала поширення нова стратегія “win-win” – стратегія “виграшу”, яка полягає у взаємодії конкурентів, співробітництві, співконкуренції (“coopetition”) [3, с. 69]. У свою чергу М. Портер зазначає, що дані особливості конкурентної ситуації можна визначити як розширене співробітництво [110].

Однак, на нашу думку, в основу взаємодії процесів міжнародної економічної інтеграції і формування конкурентного середовища фінансових ринків покладено певні методологічні протиріччя. Лібералізація економік обумовлює не тільки посилення конкуренції на фінансових ринках та ускладнення реалізації фінансових послуг, але й сприяє посиленню конкурентоспроможності самих послуг завдяки тому, що інтеграція країн обумовлює набуття ринками нових конкурентних переваг. З іншого боку, міжнародні інтеграційні об'єднання стають основними суб'єктами господарювання на світовому ринку одночасно з транснаціональними корпораціями і транснаціональними банками. Унаслідок такої структури міжнародний ринок діє в умовах жорстокої конкуренції між регіональними інтеграційними об'єднаннями та фінансується ТНБ, які протидіють конкурентній боротьбі між об'єднаннями через гармонізацію взаємодії цих складових.

Крім того, на нашу думку, спільний фінансовий ринок країн ЄС прагнув до розвитку революційним шляхом, де певна міжнародна група банків конкурує між собою за ринкове лідерство, очікуючи нового економічного “бума” в Європі і, як наслідок, нових надприбутків. Дана конкурентна стратегія транснаціональних банків обумовила помітну консолідацію, що певним чином стимулювало і структурні перетворення [18, с. 100]. Але в умовах глобальної фінансової нестабільності 2008–2010 рр. даний сценарій яскраво виявив і негативні характерні фактори й аспекти квазі-монопольного панування на

відповідних національних і міжнародних ринках, а також створення квазі-імперій деякими банківськими групами, що супроводжувалися раціональними побоюваннями конкурентів та національних урядів (дод. Б).

Також варто наголосити, як зазначають М. Марджіа й А. Кібо-Оттон, що є історичні й географічні особливості стратегії проникнення транснаціональних банків. Так, шведські банки особливо активні у Прибалтійській країнах, а грецькі – на Балканах. Помітна кількість бельгійських, ірландських і португальських банків також окреслюють стратегічну присутність у даному регіоні. Невипадково, що ці банки представляють країни з високим ступенем концентрації на національному банківському ринку [198].

Однак, як слушно зауважують Д. Клінгібіл, С. Каломіріс та Л. Лівін, поряд з такими факторами, як історичні традиції і давні зв'язки між країнами ЦСЄ і Західної Європи існують і більш важливі мотиви розширення присутності іноземних банків у регіоні. Основною метою все ж є прибутковість банківських операцій. Традиційний банківський бізнес належить до зрілих галузей економіки країн ЄС, де норма прибутку низька, а конкуренція, у тому числі з боку небанківських фінансових інститутів, дуже гостра. Це підштовхує банки до зовнішньої експансії на нові ринки, де не так багато великих гравців і слабкіший рівень конкуренції [184].

У більшості країн Центральної і Східної Європи банківський сектор втратив основні ознаки внутрішньої системності і являє собою сукупність працюючих на даному ринку іноземних дочірніх банків (табл. 1.4). В умовах інтернаціоналізації банківського сектору географічні аспекти стратегії іноземних банків втратили своє значення. Основою нової організаційної структури стають вертикально-інтегровані підрозділи з продажу певних банківських продуктів і по роботі з різними категоріями клієнтів. Дочірні банки і філії щільніше інтегруються в регіональні та глобальні структури. Дезінтеграція на національному рівні змінюється реінтеграцією на міжнародному рівні. Транснаціональні мега-структури, що виникли до світової економічної кризи у результаті операцій злиття та поглинання, перевершують

за своїми масштабами банківські сектори більшості країн і, як правило, перевершують їх щодо стійкості.

Таблиця 1.4

**Динаміка проникнення іноземного капіталу у банківські системи
країн ЦСЄ протягом 2001–2010 рр., %***

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Болгарія	72,7	75,2	82,5	81,6	80,0	80,1	82,3	84,9	85,2	80,2
Чехія	89,1	85,8	86,3	84,9	93,4	95,7	94,8	89,3	89,1	85,1
Естонія	97,3	97,5	97,5	98,0	99,4	99,1	98,7	98,6	98,5	98,1
Латвія	65,2	42,8	53,0	48,6	57,9	63,3	63,8	63,7	63,5	63,3
Литва	78,2	96,1	95,6	90,8	91,7	91,8	91,7	91,4	91,3	91,2
Угорщина	66,5	85,0	81,5	63,0	85,6	82,9	84,2	82,5	70,3	90,1
Польща	82,2	70,7	71,5	71,3	70,3	67,6	65,5	67,2	62,3	64,3
Румунія	51,4	52,9	54,8	58,5	59,2	89,9	87,3	88,9	85,2	86,4
Словаччина	78,3	84,1	96,3	96,7	97,3	99,0	97,0	96,5	95,1	88,3
Україна	12,1	12,3	12,1	12,1	21,3	35,0	39,4	36,7	35,8	40,6

* складено автором на основі даних [161; 284; 288].

Алокація капітальних ресурсів на фінансових ринках, що формуються, здійснюється на основі міжнародних критеріїв оптимальності й ефективності. І, на думку А. Вернікова, у своїй експансії на ринки, що формуються, іноземні банки переслідують адекватну ринкову мотивацію – отримання максимального прибутку, тоді як довести наявність неекономічних (політичних, геополітичних, ідеологічних і т.д.) мотивів набагато складніше [18].

Масштаби присутності іноземних банків у країнах з ринками, що формуються, оцінюються за допомогою системи показників, куди входить: кількість зареєстрованих і діючих банків з іноземною участю; частка банків, контрольованих нерезидентами, у сукупній величині власних коштів (капіталу) банківської системи; частка банків, контрольованих нерезидентами, у сукупних активах; частка активів (або кредитних операцій) банків з іноземною участю у ВВП; частка банків, контрольованих нерезидентами, в окремих сегментах ринку.

Стратегія іноземних банків на фінансових ринках, що формуються, часто полягає у прагненні зайняти таке домінуюче положення на ринку, що дозволяє

стійко отримувати досить високу норму прибутку. У період проникнення на ринки Центральної та Східної Європи застосовувалися два основні методи – зростання завдяки власним ресурсам (“organic growth”) і шляхом придбання місцевих банків, переважно у процесі їх приватизації. Основною перевагою “органічного” розвитку є його стійкість і поступовість, коли зводяться до мінімуму ризики відторгнення, зіткнення різних культур управління і втрати керованості. Недоліками можна вважати невисокі темпи, що в умовах динамічного ринку загрожує відставанням від більш агресивних іноземних конкурентів і місцевих операторів.

Що стосується розвитку шляхом придбання конкурентів, то у банківській сфері поглинання зазвичай є дружніми – стратегічні іноземні інвестори діють за запрошенням від уряду або від місцевих операторів. Основну частину поглинань здійснено у рамках приватизації або в результаті банкрутства національних банків. У деяких випадках на проміжному етапі до капіталу місцевого банку входили міжнародні фінансові організації (ЄБРР або МФК) з метою подальшого продажу стратегічним інвесторам. Найбільш активним скуповуванням місцевих кредитних організацій займалися середні за розмірами європейські банки, тоді як банки з інших країн світу діють більш консервативно і певний період розвиваються завдяки власним коштам, поки не будуть створені умови для поглинання банків-конкурентів.

Каталізатором роздержавлення банківського сектору у ряді випадків стали кризи – банківські, валютні й макрофінансові. Незабаром після кризи зазвичай відбувалося різке збільшення іноземної присутності, значною мірою під тиском країн-кредиторів (де і базуються зацікавлені банки-інвестори) і міжнародних фінансових організацій, у той час, як воля вибору для місцевого уряду була дуже обмеженою.

За присутністю іноземного банківського капіталу – близько 75%, регіон Центральної і Східної Європи випередив інші групи країн світу, що поряд з об’єктивною тенденцією до лібералізації і “відкритості” свідчить про вплив суб’єктивного фактору – позиції урядів даних країн. Частка банків,

контрольованих нерезидентами, варіюється у широкому діапазоні – від 6% сукупних активів у Туркменістані, 35,8% – в Україні, до 93% – у Чехії і 98% – в Естонії. Тенденція до збільшення іноземної присутності є цілком об'єктивною і триває до повного насичення капіталом кожної з банківських систем приймаючих країн [35].

Досить незвичайний приклад серед країн ЦСЄ, що стали у 2004 р. повноправними членами ЄС, продемонструвала Словенія, що займала принципову позицію протидії проникненню іноземного капіталу в національну економіку [238]. При цьому, країна є однією із найбільш успішних за економічними показниками. Якщо розглядати банківську систему, то в результаті послідовної політики щодо відновлення і зміцнення банків до кінця 90-х років ХХ ст. у Словенії на основі місцевої власності склалася достатньо стійка і самодостатня банківська система. Лише напередодні свого вступу до ЄС Словенія пом'якшила регулювання у сфері імпорту капіталу. Таким чином, іноземна участь у 2000–2002 рр. істотно збільшилася, хоча і знаходиться на нижчому рівні, ніж в інших країнах ЦСЄ [73, с. 99].

У західній науковій школі також існують суперечливі погляди на вплив, який здійснює фінансова взаємодія з транснаціональним банківським капіталом на господарське зростання. Особливо дискусійним питанням є ступінь лібералізації фінансового ринку у сфері здійснення транскордонних операцій. Зокрема, такі дослідники, як Г. Едісон, Л. Рікі та Л. Слок обґрунтовують положення, що глибоке проникнення міжнародних банківських груп та фінансова лібералізація полегшує процес розподілу ризиків і таким чином сприяє спеціалізації виробництва, розміщенню капіталу та економічному зростанню. Також взаємодія з транснаціональним банківським капіталом може покращити функціонування внутрішніх фінансових систем шляхом посилення конкуренції та імпорту фінансових послуг, що у результаті позитивно впливає на зростання економіки [208].

З іншого боку, за умов існування викривлень, міжнародна фінансова лібералізація може уповільнювати процес зростання. Особливо загрозливою,

на думку Б. Ейхенгріна, є експансія транснаціонального капіталу у країни з фінансовими ринками, що формуються зі слабкими інституціями, нестабільними грошово-кредитними системами та законодавчою базою, яка може спричинити відплив капіталу з країн з дефіцитом до країн з надлишком капіталу, які мають досконаліші інституції. Б. Ейхенгрін обстоює твердження щодо сприяння зростанню лише у країнах з міцною системою інституцій та ефективною економічною політикою. До того ж існує численна кількість груп викривлень, у результаті яких лібералізація регулювання міжнародного руху капіталів буде перешкоджати розміщенню ресурсів та зростанню економіки. Наприклад, за умов існування викривлень у сфері торгівлі лібералізація руху капіталу може спрямувати потоки капіталу до секторів, в яких країна не має порівняльних переваг [209].

Однак основним теоретичним питанням залишається оптимізація впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, у системі чинників стимулювання темпів економічного розвитку. На думку Т. де Свана, М. Клейна, Г. Оліві, саме загострення міжнародної конкуренції може збільшити ефективність внутрішньої фінансової системи через впровадження міжнародних стандартів, а також внаслідок потенційної загрози “боротьби за якість” з боку іноземних посередників. Філії і відділення іноземних банків можуть збільшити абсолютні розміри національної банківської системи, зайняти ті ніші на ринку, на які раніше не звертали уваги, а також запровадити фінансові інновації, що безпосередньо розширює масштаби фінансових послуг. Такі переваги, як збільшення ефективності та розміру фінансового ринку можуть підвищити обсяги наявних заощаджень як шляхом збільшення внутрішніх заощаджень, так і в результаті залучення капіталу. Зростання обсягів заощаджень може надати можливість посередникам використати ефект масштабу [236].

На думку дослідника Л. Саммерса, протягом певного періоду експансія транснаціонального фінансового капіталу сприяє вдосконаленню фінансового посередництва, оскільки інституції, залучені до процесу передачі капіталу

через кордони, покращують ефективність розміщення капіталу. Вона забезпечує потенційно значне збільшення економічної ефективності, транснаціональні банки фінансують реальну торгівлю, надають капітал за найбільш вигідними умовами та часто асоціюються із присутністю іноземних фірм та іноземних фінансових інституцій, які приносять прибуток [268].

Однак така наукова точка зору не є універсальною. Дж. Багваті, зокрема, відзначає нееквівалентність отриманих переваг високої міжнародної мобільності капіталу, яка найчастіше асоціюється з присутністю філій та дочірніх установ транснаціональних банківських груп. Асиметрична інформація, групова поведінка, фінансові бульбашки та інші проблеми є лише одними із причин аномалій на міжнародних фінансових ринках. Відкриття кордонів для руху капіталу лише збільшує ризики для конкурентного середовища приймаючих країн, а переваги мобільності капіталу не настільки великі для того, щоб виправдати свої потенційні загрози [178].

Відомі ж вітчизняні дослідники В. Вергун, А. Кредісов та О. Ступницький наголошують на бездоказовості сприяння міжнародних фінансових груп вузькій спеціалізації виробництва як збільшення продуктивності і зростання ефективності [17, с. 105].

У свою чергу, західні економісти М. Найт, А. Ліла, Й. Кенетц підкреслюють неспроможність міжнародної фінансової взаємодії як фактор збільшення продуктивності через свій вплив на здатність уряду взяти на себе зобов'язання щодо майбутнього напрямку проведення зовнішньоекономічної політики. Зокрема, організаційна функція міжнародної фінансової взаємодії змінити динаміку обсягів внутрішніх інвестицій в економіку тою мірою, яка призведе до перерозподілу капіталу на користь більш продуктивної діяльності у відповідь на зміни у макроекономічній політиці. Критичний аналіз процесів сучасної хвилі фінансової глобалізації, свідчить що національні уряди у нових ринкових економіках запроваджують грабіжницьку податкову політику стосовно фінансового капіталу [237; 240].

Протягом 2003–2007 рр. головним напрямом розвитку банківських систем країн ЦСЄ було збільшення залежності у багатьох країнах регіону від недепозитного фінансування та збереження високих темпів зростання кредитів. Про залежність країни від іноземного фінансування в умовах слабкої розвиненості внутрішнього ринку капіталів та вільного доступу іноземних банків до дешевих ресурсів свідчить високий рівень співвідношення між кредитами та депозитами.

Найбільше зростання співвідношення кредитів та депозитів спостерігалось у країнах Балтії, Угорщині та Румунії. Частка кредитів у ВВП у 2007 р. була високою у Латвії (104%) та Естонії (99%), що підвищує рівень фінансової вразливості цих країн від зовнішніх джерел фінансування, оскільки завдяки депозитним ресурсам покривається приблизно половина всіх наданих позик. Відносно безпечною є ситуація у банківських системах Чехії та Словаччини, оскільки політика центральних банків цих країн була спрямована на забезпечення достатнього рівня диверсифікації джерел фінансування та стабільного зростання наданих і залучених грошових ресурсів [33].

Від правильного використання всіх наявних фінансових ресурсів, які накопичуються всередині країни або надходять з-за кордону, залежить розвиток фінансових ринків країн ЦСЄ. Однак залежність країн від іноземних джерел фінансування збільшила вразливість економіки цих країн. Проблема вразливості національної економіки була особливо актуальною в умовах розгортання глобальної фінансово-економічної кризи.

Наприклад, такі країни, як Чехія, Польща та Словаччина характеризується допустимим рівнем зовнішнього боргу (не більше 60% ВВП), показник покриття імпорту експортом коливається у межах від 0,94 до 1,07, що свідчить про зовнішньоекономічну безпеку країни. Сукупний обсяг залучених коштів домогосподарств до банківських установ у вигляді депозитів перевищує обсяги наданих кредитів, тобто розвиток банківської системи є гармонійним, характеризується помірним споживчим кредитуванням (не більше 20% всіх наданих кредитів) та високим рівнем залучення заощаджень від населення.

Частка іноземного капіталу в банківській системі хоча і є значною, що притаманно фінансовим ринкам країн ЦСЄ, проте ступінь диверсифікації джерел його надходжень достатній, що зменшує ризик суттєвого скорочення надходжень кредитних ресурсів від країни-інвестора у результаті її неспроможності надавати кошти у необхідних обсягах. Крім того, частка короткострокових кредитів не перевищувала міжнародні валютні резерви країни, що позитивно впливає на стійкість фінансового ринку. Показник інфляції у Чехії, Польщі та Словаччині становив у 2008 р. у середньому 4,8%, тобто зростання цін у період розгортання кризових явищ було незначним [200].

Ознаками таких країн, як Болгарія, Румунія, Угорщина і Литва є низький рівень енергетичної залежності, але вони мають високу енергоемність економіки. Фінансова система цих країн має свої сильні та слабкі сторони. Зовнішній борг Румунії та України не більше 60% ВВП, що не загрожує економічній безпеці держави. Обсяг короткострокових кредитів як частки міжнародних резервів Болгарії та України коливається у межах 50–55%, тому ці країни є з низьким рівнем вразливості. Рівень диверсифікації джерел іноземного капіталу високий, а кількість споживчих кредитів у загальному обсязі позичок є незначною.

Але домогосподарства у цих країнах майже нічого не заощаджують, що знижує фінансові ресурси національної банківської системи. До того ж посилюється економічна вразливість країн через перевищення короткострокових зобов'язань міжнародних валютних резервів у Румунії у 1,34 раза, високий рівень інфляції та розмір зовнішнього боргу понад 100% ВВП у Болгарії.

Угорщина та Литва формують другу підгрупу країн із середнім рівнем ризику, значним зовнішнім боргом, незбалансованою кількістю залучених депозитів та наданих кредитів, однак помірним споживчим кредитуванням. Залежність від банківського іноземного капіталу, який надходить з однієї країни (Литва) та велика кількість короткострокових боргових зобов'язань

(Угорщина) є слабкими сторонами національних економік цих країн, що характеризується високим, але не критичним рівнем інфляції.

Естонія та Латвія належать до третьої групи країн, які класифіковано як країни з високим рівнем вразливості. Декілька останніх років ці країни демонстрували високі темпи економічного зростання та розвитку фінансових ринків. Збільшення економічного потенціалу відбувалося завдяки іноземним інвестиціям, зокрема у банківський сектор. Але внаслідок світової фінансової кризи ці країни виявилися вразливими через залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Розмір валового зовнішнього боргу Естонії та Латвії становить 118,6% та 142,5% ВВП, що загрожує економічній безпеці цих держав. Короткострокові зобов'язання перевищують міжнародні резерви країн у 1,7 раза, рівень диверсифікації джерел надходжень іноземного капіталу є низьким, понад 80% іноземних інвестицій у банківський сектор Естонії надходить зі Швеції, що посилює фінансову залежність від цієї країни. Показник споживчого кредитування Естонії та Латвії перевищує алогічний індикатор в інших країнах вибірки майже в 2 рази, споживчі кредити становлять понад 40% сукупного обсягу наданих кредитів. Рівень інфляції коливається у межах 10–15%, що посилює фінансову вразливість цих країн [179].

Отже, загальною рисою для цих країн ЦСЄ з фінансовими ринками, що формуються, є експансія іноземного капіталу в банківському секторі, що, з одного боку, підвищує економічне зростання, а з іншого, – збільшує вразливість від зовнішніх чинників. Проте ступінь вразливості країни залежить від декількох факторів, таких як: ефективної грошово-кредитної політики, великої кількості джерел надходжень капіталу, заходів щодо посилення антимонопольного регулювання тощо.

Основними завданням державної політики на фінансових ринках, що формуються, має стати збільшення фінансового потенціалу, зменшення вразливості національних ринків та залежності національних банківських систем від іноземних інвестицій, збільшення інвестування завдяки власним

коштам та збільшенню заощаджень домогосподарств, підвищенню рівня надходжень до бюджетів шляхом реформування бюджетно-податкових систем.

На нашу думку, за відсутності дієвого грошово-кредитного наповнення банківської системи, яке має сприяти економічній динаміці країни глибока взаємодія із транснаціональним інвестиційно-банківським капіталом має лихварський характер і не може бути чинником виходу країн на траєкторію самопідтримуючого зростання. З іншого боку, економічна спільнота буде брати під сумнів переваги, які виникають завдяки фінансовій лібералізації. Більше того, країни-експортери капіталу стають теж вразливими до коливань на фінансових ринках, що формуються, коли їх уряди послаблюють контроль над припливом та відпливом капіталу, враховуючи глибину та обсяги ресурсів, що були запозичені країнами-реципієнтами (рис. 1.11).

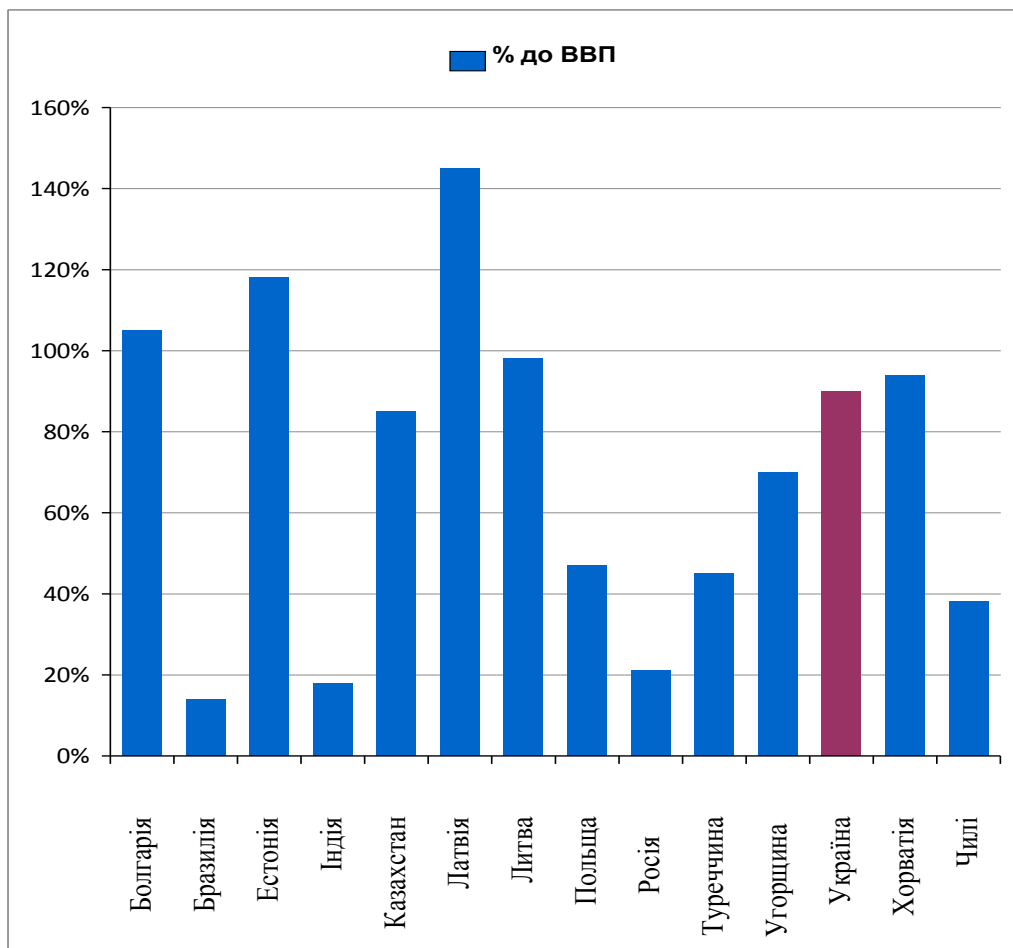

Рис. 1.11. Показники сукупного зовнішнього боргу у країнах з ринками, що формуються на 01.01.2010 р.*

* складено автором на основі даних [132; 217].

Хоча нині не існує суттєвих теоретичних доказів існування стійкого зв'язку між проникненням транснаціональних банків та економічним зростанням, можна стверджувати, що країни з ринками, що формуються, в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів у будь-якому разі повинні орієнтуватися на посилення фінансової взаємодії з міжнародними ринками капіталу, щоб покращувати потенціал зростання у довгостроковій перспективі. Проблема полягає у тому, яким чином управляти короткостроковими ризиками, що пов'язані з фінансовою глобалізацією, яка без створення належних передумов може призвести до виникнення лише декількох переваг зростання та більшої мінливості виробництва і споживання у короткостроковій перспективі. Адже за відсутності дієвих заходів щодо оптимізації фінансово-кредитного забезпечення даної взаємодії у країнах з ринками, що формуються, існує велика загроза другої хвилі світової економічної кризи.

Висновки до розділу 1:

Сучасні детермінанти світогосподарського розвитку обумовлені процесами економічної глобалізації. Розвиток фінансових ринків в умовах глобалізації характеризується об'єднанням окремих національних фінансових ринків та їх перетворенням у єдиний світовий фінансовий простір. Наслідками фінансової глобалізації є надзвичайно високі темпи зростання міжнародних фінансових потоків, загострення глобальної конкуренції, а також інтернаціоналізація банківської діяльності. Нині основними завданнями державної політики країн з ринками, що формуються, є створення сприятливих передумов для формування конкурентного середовища фінансового ринку, сталість якого визначає як напрями взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, так і розвиток національного банківського сектору та подальші перспективи створення господарських передумов інноваційно-інвестиційного зростання.

За результатами проведеного дослідження виявлено:

1. Інтернаціоналізація банківського бізнесу, а також сучасні світогосподарські процеси, особливо у валютно-кредитній сфері, стали дійсно глобальними і навіть неконтрольованими ні для окремих, навіть дуже могутніх держав, ні для міжнародних організацій. Досягнення сталого економічного зростання обумовлює необхідність наукового доведення впливу інтернаціоналізації банківської діяльності на структурні зрушення на фінансових ринках, що формуються.

2. Сучасні напрями розвитку міжнародної банківської діяльності як найбільш рухомої та активної форми прояву міжнародних економічних відносин обумовлюють необхідність більш тісної координації, взаємоузгодження всіх рівнів, сфер і методів зовнішньоекономічної політики. Проявами інституціональних і правових змін у світовій фінансовій системі є процеси концентрації і централізації у банківській та кредитній сферах, загострення конкуренції як між глобальними інвесторами, так і між країнами-реципієнтами міжнародного банківського капіталу, а також формування глобального банкінгу на основі використання інформаційних переваг, переваг власності та інтерналізації.

3. Міжнародні потоки капіталу між індустріально розвиненими державами та ринками, що формуються, є взаємовигідними для обох груп країн. Вони надають можливість здійснювати інвестиції в країни з дефіцитом капіталу, оскільки забезпечують вищий відсоток з капіталу, ніж встановлений у країнах з надлишком капіталу (що одночасно збільшує ставки рентабельності капіталу та сприяє збільшенню внутрішніх заощаджень у приймаючих країнах).

4. У результаті покращення глобального розподілу ризиків іноземні капіталовкладники надають можливості ефективно диверсифікувати ризики між іноземними і внутрішніми інвесторами. Оскільки потоки капіталу збільшуються, внутрішній фінансовий ринок стає більш ліквідним, що може у подальшому скоротити премію за ризики інвестиційно-банківських груп, таким

чином зменшуючи вартість отримання капіталу для інвестицій країн з ринками, що формуються.

5. Економіки країн з ринками, що формуються, стають все більш інтегрованими у фінансовій сфері, при цьому залучають непропорційно велику частку прямих іноземних інвестицій міжнародних банківських груп. Дані процеси обумовлюють впровадження новітніх іноземних технологій, а також виступають дієвим каналом передачі управлінських навичок у сфері банківської діяльності, що збільшує сукупну рентабельність іноземних капіталовкладень та сприяє розвитку міжнародного конкурентного середовища.

6. Гармонійний соціально-економічний розвиток та покращення конкурентної ситуації на фінансових ринках, що формуються, в умовах проникнення транснаціонального банківського капіталу ґрунтується на ефективному використанні конкурентних переваг та економічного потенціалу фінансового ринку. Нарощування потенціалу конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, трансформується в умовах поглиблення процесів регіональної економічної інтеграції і визначається як перехід конкурентних відносин від стану конкурентної боротьби до стану конкурентного співробітництва.

Основні результати та положення даного розділу висвітлено у таких наукових працях: [40; 46; 47; 48].

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ФІНАНСОВИХ РИНКІВ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ, В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються

У сучасних умовах світогосподарського розвитку чітко простежується глобальна конкуренція, змушуючи транснаціональні банки видозмінювати тактику і стратегію конкурентної боротьби. Рух фінансових ресурсів через кордони, обумовлений інтернаціоналізацією виробництва, трансформувалася міжнародні банківські групи в частину світогосподарських зв'язків.

Великі компанії виробничого сектору досить давно усвідомили переваги і вигоди міжнародного поділу праці та необхідність трансформації власних виробничих потужностей національного ринку у транснаціональну форму підприємництва. Однак, якщо у ХХ ст. основним методом експансії ТНК на міжнародних ринках було пряме інвестування у закордонну економіку, а головними принципами їхнього розвитку – гнучкість, маневреність, лідерство по витратах виробництва (*cost leadership*), то наприкінці ХХ ст. топ-менеджмент ТНК почав розуміти, що дані методи конкуренції недостатні і для досягнення економії від масштабу поряд з інвестиціями у виробничі потужності необхідно активніше використовувати більш агресивну форму експансії – злиття і поглинання компаній [7].

У контексті глобалізаційних процесів за останнє десятиріччя банківський сектор економіки в усій системі міжнародних економічних відносин теж зазнає значних змін, які характеризуються глобалізацією фінансових ринків і консолідацією фінансового сектору. Про це свідчить скорочення кількості фінансових установ, інтернаціоналізація банківського бізнесу, диверсифікація продуктового ряду, у тому числі розширення спектра небанківських продуктів і послуг. У результаті на межі ХХ–ХХІ ст. транснаціональні банки стали функціонувати не як локальні або мезо-структури світової економіки, а як

конгломерати та цілісні спільноти, об'єднані загальними закономірностями розвитку.

Також сучасний етап розвитку міжнародного банківського бізнесу позначився суттєвим впливом дестабілізуючих факторів на мега-, мета- і макрорівні світової економіки. Серед причин були невважена політика державних і приватних запозичень на внутрішньому та зовнішньому фінансовому ринку, хронічна незбалансованість державних бюджетів і платіжних балансів, неконтрольований рух кредитних ресурсів тощо [279].

Безумовно, основним джерелом фінансування інноваційно-інвестиційного розвитку національно-господарських систем повинні бути внутрішні грошово-кредитні ресурси суб'єктів господарювання. Однак фінансове ресурсозабезпечення стійкого економічного розвитку країн з ринками, що формуються, неможливе без використання сучасних форм та інструментів ринку банківських послуг, які є власністю транснаціональних банків. Крім того, стабільний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків країни залежить від адекватної системи взаємодії з транснаціональним капіталом (у тому числі банківським), яка формує економічні передумови залучення фінансових потоків на ринки, що формуються.

На нашу думку, чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, можна розподілити за такими напрямками, як: 1) економіки країн з ринками, що формуються, мають стійкий попит на фінансові ресурси (як інвестиційні, так і кредитні), який не може бути повністю задоволений завдяки внутрішнім джерелам; 2) ринки фінансових послуг цих економік є суттєво недокапіталізованими та менш ефективними порівняно із середніми світовими показниками; 3) фінансові ринки, що формуються, мають значний потенціал для зростання в усіх сегментах, у той час як, розвинені ринки мають значно нижчі темпи розвитку, високий ступінь насиченості та інтенсивну конкуренцію; 4) країни з ринками, що формуються, періодично піддаються різноманітним зовнішнім фінансовим шокам, їх фінансові ринки мають більші індикатори ризику та відносно низькі кредитні

рейтинги, у них періодично виникають фінансові коливання та кризи, тому у них є високий попит на ризикове фінансування; 5) на глобальних фінансових ринках, навіть за несприятливої кон'юнктури, періодично збільшуються обсяги надлишкової ліквідності, яка потребує нових ринків для свого застосування; б) фінансові сектори країн з ринками, що формуються, є банково-центрованими через відносно слабкий розвиток небанківських фінансових інститутів, саме тому інтернаціоналізація фінансових ринків, що формуються, зосереджується у банківському секторі.

Водночас на сьогодні актуальним питанням для світового банківського співтовариства є встановлення сталої та довгострокової фінансової стабільності як чинника виходу із системної кризи світової економіки. Триває пошук організаційних форм реалізації повноважень регуляторів банківського бізнесу на глобальному рівні. За результатами аналізу праць іноземних дослідників Ф. Мишкіна та М. Фрідмана варто зазначити, що, незважаючи на накопичений досвід монетарної політики, зберігаються інституціональні перешкоди для реалізації моделей взаємодії держави й банківського бізнесу в умовах глобалізації [214; 252].

Наукові дослідження вітчизняних вчених-економістів, зокрема Ю. Макогона та Н. Бударіної, спрямовані на визначення показників і характеристик розвитку монетарної системи в умовах інтернаціоналізації банківського бізнесу, актуалізують питання узгодження інтересів центрального банку, місцевих кредитно-фінансових установ та міжнародних банківських груп при реалізації монетарної політики. Адже бурхливий розвиток ТНБ і розширення тиску факторів світового ринку на національні фінансові режими вимагають реалізації адекватної потребам національної економічної безпеки концепції взаємодії банківського бізнесу й національних наглядових органів. Увагу варто зосередити на побудові довгострокових та відносно постійних важелів регулювання, що підсилює важливість наукового моделювання систем взаємодії й прогнозування їх стабільності під впливом змін, якими буде супроводжуватися поглиблення процесів глобалізації [15; 88].

На думку російського дослідника І. Розінського, у більшості країн з ринками, що формуються, домінує культурна традиція застосування етичних, ментальних, культурно-релігійних (неекономічних) критеріїв при оцінці результатів банківської діяльності. Зокрема, суспільні верстви очікують від діяльності іноземних банків не тільки орієнтації на максимізацію прибутків, а причетність до вирішення соціально-економічних і політичних проблем країни-реципієнта капіталу. Унаслідок даних позаекономічних чинників викривляється конкурентне середовище фінансових ринків через державну підтримку національних комерційних банків (з їх порівняно низькою ефективністю), а також створюються штучні перепони для міжнародної конкуренції з боку транснаціональних банківських установ [122, с. 39].

Під тиском інституціонального середовища національні банки змушені у більшості випадків відходити від критерію ефективності у прийнятті господарських рішень на мікрорівні. Водночас іноземні банки, які схильні відходити від критерію мікроекономічної ефективності і не беруть участі у соціально-політичному та культурному аспекті розвитку приймаючих країн, у багатьох випадках розглядаються як інструмент лихварського капіталу, який застосовується для пограбування національних багатств.

Позиціювання банківської галузі як елемента національної інфраструктури призводить до застосування механізмів державної підтримки та протекціоністських заходів щодо вітчизняних банків. Поглинання місцевого банку або його входження до міжнародної групи спричиняють конфлікт інтересів: операції банку починають розглядатися з погляду загальної групи портфеля активів і порівнюватися з операціями в інших країнах у співвідношенні “ризик – прибутковість”. І виникає конфлікт цілей: діяльність, оптимальна у контексті сприяння економічному зростанню приймаючої країни, навіть з урахуванням протекціоністського захисту для дочірнього банку, може не відповідати інтересам міжнародної групи в цілому [202].

Ці об’єктивно існуючі протиріччя, на які накладаються реальні інтереси конкретних суб’єктів господарювання, визначають полярність оцінок впливу

транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються. Зокрема, російський дослідник А. Верніков розглядає чинники взаємодії фінансових ринків, що формуються з транснаціональним банківським капіталом на основі двох протилежних концепцій, а саме: “парадигми контролю і захисту” і “ліберальної парадигми” [19, с. 39].

Парадигма контролю передбачає квотування діяльності іноземних банків на фінансових ринках приймаючих країн як надзвичайно сильного конкурента ще не зміцнілого та вразливого національного банківського капіталу. Крім того, парадигма контролю і захисту іноді припускає недовірливе ставлення не тільки до іноземного, але й до національного приватного капіталу, адже суспільні верстви не готові залишити банківську систему без державної керівної ролі, а потенціал приватного капіталу пропонується використовувати у національних інтересах [56, с. 214].

Ліберальна парадигма базується на позитивних ефектах лібералізації фінансових ринків, на підвищенні якості фінансових інститутів, у їхній більшій стійкості і, відповідно, зниженні системних ризиків. У середньостроковій перспективі проникнення транснаціональних банків забезпечує формування конкурентного середовища та доступність кредитних ресурсів для національних виробників. Крім того, можна виділити економічну основу ліберальної парадигми, суть якої полягає у декількох взаємозалежних положеннях. По-перше, державне втручання в економіку апріорі визнається шкідливим, таким, що спричиняє зниження загальноекономічної ефективності національно-господарських систем. По-друге, протекціонізм у банківській сфері як елемент державної політики є механізмом захисту суто приватних, а не суспільних інтересів. По-третє, застосування штучних механізмів підвищення конкурентоспроможності місцевих банків призводить лише до погіршення зовнішньоекономічного середовища [91, с. 34]

Більше того, ліберальна парадигма ґрунтується на позитивній оцінці домінування іноземних банків у національній банківській системі та необмеженому доступі транснаціональних банківських груп на фінансовий

ринок. Позитивний досвід країн з ринками, що формуються, – трьох східноєвропейських – Чехії, Угорщини і Польщі і двох латиноамериканських – Мексики і Бразилії свідчить, що в усіх країнах інтернаціоналізація банківського сектору сприяла зростанню його капіталізації, підвищенню конкуренції і зниженню частки проблемних кредитів у банківських портфелях [140, с. 30].

На нашу думку слушним є твердження А. Вернікова, що використання тільки власного національного банківського капіталу не є життєздатною альтернативою лише тому, що країни з ринками, що формуються відчувають дефіцит капітальних ресурсів. А тому обмеження для проникнення закордонних ресурсів є чинником уповільнення власного розвитку. Зокрема, гіпотетичне урахування упущеної вигоди для економіки від недопущення іноземних банків дорівнює сумі переплати реального сектору і домогосподарств по кредитах і недоотриманому доходу по депозитах. Отримане значення можна вважати величиною додаткової ренти, яку суспільство сплачує за користування відповідним благом – національним контролем над банками [19, с. 43].

Основними вимогами до державного регулювання у сфері проникнення транснаціональних банків на фінансовий ринок повинні бути прагматизм, гнучкість і спрямованість на стратегічний результат, а саме: забезпечення вільного доступу іноземних фінансових ресурсів в економіку повинно сприяти економічному розвитку, причому з мінімальним рівнем посередницьких і трансакційних витрат.

Однак однієї лібералізації доступу для транснаціональних банків недостатньо для підвищення конкурентних позицій фінансового середовища. Варто зауважити, що у більшості країн відкриття банківського ринку для зовнішньої конкуренції не завжди виправдовувало соціально-економічні очікування щодо впровадження новітніх технологій, зниження вартості банківських послуг і збільшення пропозиції кредитних ресурсів у реальному секторі національної економіки. Отже, вагомим чинником розвитку

конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, у системі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом є розвинена фінансова інфраструктура й ефективна система банківського регулювання, за відсутності яких національний банківський сектор приречений на стагнацію.

На сучасному етапі недостатня розвиненість системи фінансових інститутів є основним чинником неефективного перерозподілу фінансових ресурсів на фінансових ринках, що формуються (насамперед це стосується ринків країн СНД). На нашу думку, процес становлення і розвитку інституційної структури фінансового ринку у країнах з ринками, що формуються, відзначається не лише інверсійністю, а й наявністю значної кількості взаємопов'язаних факторів, що стримують розвиток фінансових інститутів і здійснюють негативний вплив на становлення конкурентного механізму перерозподілу фінансових ресурсів на ринках.

До даної системи факторів варто віднести передусім недостатній обсяг заощаджень економічних суб'єктів як частини доходу, що не витрачається на споживання, а є джерелом інвестицій і основним елементом ресурсної бази, яка забезпечує функціонування всієї системи фінансових інститутів країн з ринками, що формуються. Адже недостатній рівень заощаджень знижує фінансові можливості фінансового ринку і зменшує внутрішній інвестиційний потенціал країни.

Однак поряд із недостатнім обсягом заощаджень, на думку українського вченого А. Чухна, негативно впливає на функціонування системи фінансових інститутів повільний розвиток суспільного виробництва, що призводить до різкого падіння попиту на позиковий капітал інвестиційного призначення, стримуючи розвиток інституційної структури фінансового ринку. В умовах сповільнення темпів економічного зростання, кризових явищ на світових ринках, критичної зношеності основних засобів, а також нецільового використання резервних та амортизаційних фондів навіть прибуткові підприємства, не володіючи достатнім обсягом ліквідних матеріальних активів, характеризуючись значним обсягом кредиторської та дебіторської

заборгованості, а також використовуючи непрозорі схеми бартерних і вексельних розрахунків, неспроможні забезпечити достатній рівень власної платоспроможності, що є обов'язковою умовою залучення міжнародного інвестиційно-банківського капіталу [143].

Розвиток національної банківської системи повинен спиратися на ефективну державну політику її інтеграції до світового ринку банківських послуг, а також на реалізацію стратегічних завдань становлення чинників конкурентного середовища фінансового ринку. Механізм та інструменти державного регулювання взаємодії національної банківської системи зі світовим ринком банківських послуг являє собою сукупність форм, методів та інструментів, а також ланцюгів та елементів, взаємодія яких спрямована на забезпечення ефективного функціонування національної банківської системи як складової частини світового фінансового середовища (рис. 2.1).

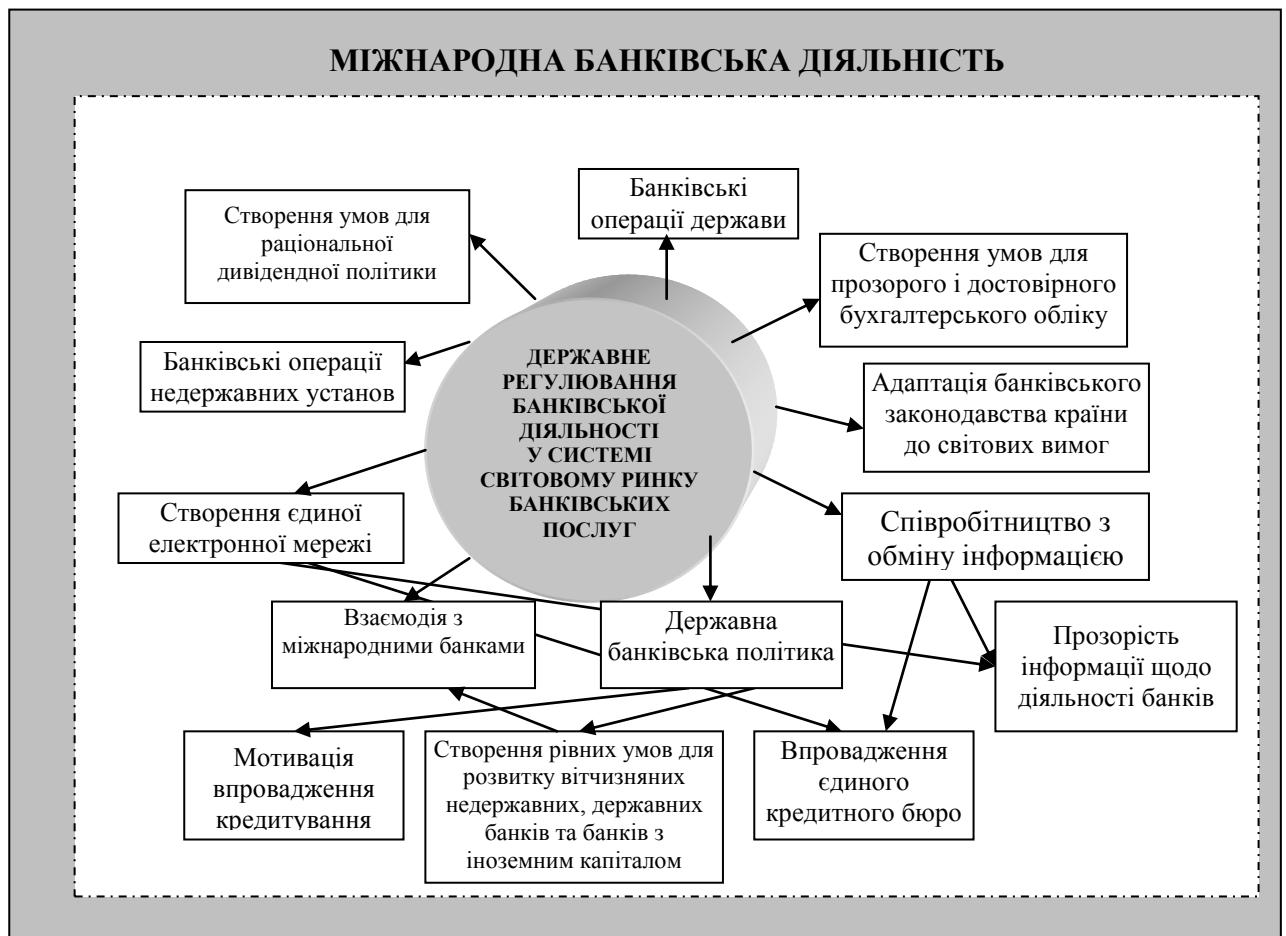

Рис. 2.1. Державне банківське регулювання у системі чинників конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються

Джерело: [62, с. 1050].

У сучасній економічній літературі питання щодо домінантних складових впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються трактуються по-різному. Зокрема, у працях С. Кліссенса, який обстоює позитивний вплив експансії міжнародних банків, стверджується, що вони повинні мати певну специфічну перевагу для компенсації витрат приймаючої країни. Цікавим є історичний аргумент на користь позитивної ролі закордонних банків для розвитку країн, який полягає у тому, що навіть у ХІХ ст. у фінансових системах багатьох нині розвинених, а в той час – держав, що розвиваються, іноземний капітал відігравав провідну роль лише сприяючи економічному зростанню. Так, у період золотого стандарту міжнародні банківські послуги надавалися в обмеженій кількості кредитно-фінансовими установами світового рівня [192].

Входження іноземних банків у країну обумовлювало збільшення пропозиції банківських послуг, що спричинило посилення конкуренції між банками і потенційно – зниження цін (насамперед процентних ставок по кредитах), переймання світового досвіду та впровадження новітніх банківських технологій, що сприяли розвитку людського капіталу, а він, у свою чергу, – більшій продуктивності праці і більш високому рівню оплати праці. Крім того, прямі іноземні інвестиції у фінансовій сфері сприяють диверсифікації джерел фондування і відкривають шлях до його більш довгострокових форм, що дозволяє розраховувати на меншу циклічність і певний запас стійкості національних фінансових систем у період економічних криз.

У 90-х роках ХХ ст. лібералізація доступу іноземних банків на фінансові ринки, що призвела у деяких випадках до здобуття ними домінуючих позицій, взагалі розглядалася як системоутворюючий чинник конкурентного середовища у країнах, які здійснювали ринкові трансформації. Основним завданням фінансового регулювання було поліпшення алокації ресурсів як чинника досягнення більшої ефективності їх використання через ліквідацію структурних диспропорцій, які виникали внаслідок діяльності місцевих монополій. Поліпшення алокації ресурсів унаслідок взаємодії з іноземними

банками обумовлювало економічні очікування не тільки стосовно зростання загальних обсягів кредитування національної економіки, але і щодо її прискореної структурної перебудови, а також розвитку сучасних наукомістких галузей суспільного відтворення [158].

Однак кризові явища у Південно-Східноазійському та Латиноамериканському регіонах виявили і негативні ефекти присутності іноземних банків на фінансових ринках. Адже іноземні банки здатні передавати макроекономічні шоки від однієї охопленої кризою країни до іншої, “інфікуючи” країну базування. До того ж, конкуренція з боку міжнародних банківських груп здатна послабити місцеві банки. Цілком ймовірна ситуація, коли місцева банківська система недокапіталізована, а експансія транснаціональних банків є негативним чинником конкурентоспроможності приймаючих фінансових ринків, що призводить до скорочення прибутків – основного джерела капіталізації національних банків.

Однак за результатами емпіричних досліджень С. Кліссенс та Дж. Лі щодо впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків на основі аналізу даних по 80 країнах з 1995 по 1998 рр., саме проникнення іноземних банків на ринок пов’язується зі зниженням прибутковості, непроцентного доходу і накладних витрат місцевих банків [191].

У наступній праці С. Кліссенс та Т. Глісснер, де використано дані про банківські системи 58 країн з низькими рівнем ВВП на душу населення, підтверджується, що витрати фінансового посередництва унаслідок присутності іноземних банків скорочуються, банківські системи стають більш ефективними і стійкими. Зростання рівня присутності іноземних кредитно-фінансових установ у банківському секторі країн обумовлює збільшення його прибутковості при меншій маржі. Місцеві банки, потрапивши в умови зменшення своєї процентної маржі під тиском конкуренції іноземних гравців, що ввійшли на ринок, змушені розвивати механізми одержання непроцентних доходів (різні комісії) та значно скорочувати операційні витрати [194].

А. Барахас у дослідженні чинників конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, в умовах взаємодії з транснаціональним банківським капіталом на прикладі Колумбії доходить до більш обережних висновків. Погоджуючись з тим, що взаємодія з іноземними банками обумовлює зростання конкуренції і зниження маржі, він відзначає також погіршення якості кредитних портфелів у місцевих банків. Це відбувається тому, що іноземні банки, маючи доступ до більш дешевих зовнішніх джерел фінансування, залучають кращих позичальників і змушують місцеві банки заробляти на кредитуванні позичальників гіршої якості. Зрозуміло, що така ситуація може призвести до послаблення господарської активності місцевих банків і, як наслідок, зниження конкуренції на фінансовому ринку [167].

За результатами дослідження чинників, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, в окремих державах виявлено помітні регіональні відмінності у тому, як процес входження іноземних банків впливає на ефективність національних банківських систем. Якщо переважна більшість дослідників відзначають сприятливий вплив закордонних банків у країнах Азії та ЦСЄ, то щодо Латинської Америки результати досліджень часто свідчать про зворотний зв'язок. Зокрема, замість привнесення нової технології управління ризиками банки просто застосовували консервативні підходи, обмежуючи обсяги кредитування [262].

Використання транснаціонального банківського капіталу як чинника становлення досконалого конкурентного середовища на фінансових ринках емерджентних країн через руйнування монополістичної моделі квазі-ринкової економіки мали позитивний ефект у ряді держав ЦСЄ (особливо у Чехії, де приватизація банків на користь міжнародних фінансових груп зруйнувала у середині 90-х років ХХ ст. неефективну модель перехресної власності банків і промислових підприємств, що призводила до відсутності реального контролю над менеджментом) і, з певним застереженням, у Південно-Східній Азії, де після кризи 1997–1998 рр. допущене збільшення ринкової частки іноземних

банків, що створили конкурентний тиск на місцеві банки, які входили до олігархічної групи [220].

Стосовно Росії, то за 2000–2008 рр. приплив іноземних інвестицій у банківський сектор, а частка іноземного капіталу в банківській системі збільшилася з 8% до більш ніж 25%, аж ніяк не обумовив зменшення частки олігархічних груп в економіці. Навпаки, деякі іноземні банки, як і раніше, орієнтуються на співпрацю з найбільшими підприємствами, що входять до цих груп [152, с. 16].

Не спостерігалася демонополізація конкурентного середовища фінансових ринків унаслідок взаємодії з транснаціональними банками і в країнах Латинської Америки, де їх ринкова частка істотно збільшилася у 1995–2005 рр. Цей процес навіть супроводжувався у ряді країн зниженням обсягів кредитування банками реального сектору економіки. Особливо така тенденція спостерігалася у Мексиці, де у банківській системі помітно домінує іноземний капітал. За 10 років (з 1994 р. по 2004 р.) обсяги банківського кредитування у Мексиці знизилися з 43% до 13% ВВП [224].

З огляду на розглянуті вище підходи до чинників, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, а також економічних ризиків взаємодії з транснаціональним банківським капіталом доцільно використовувати більш широкий підхід, згідно з яким є визначення тих елементів фінансового ринку, що забезпечують його розвиток, враховуючи той факт, що різні фінансові структури можуть забезпечити однакову кількість та якість фінансових послуг. Однак, на думку А. Бергера, завдяки здатності мобілізувати, розміщувати та інвестувати заощадження суспільства діяльність банків має суттєвий вплив на розміщення капіталу, а отже, і на економічне зростання. Більше того, банківська індустрія функціонує як величезний канал, через який нестабільність банківського сектору може передаватися до інших секторів економіки [175]. На підставі цього існує два різні підходи щодо визначення впливу банківської концентрації та конкуренції на стабільність

фінансової системи, або, інакше кажучи, взаємовпливу ринкової структури конкурентного середовища та експансії транснаціональних банків:

1) підхід “концентрація–стабільність”, згідно з яким концентрована банківська система із кількох великих інститутів є більш стабільною, тому що такі банки можуть бути більш прибутковими, краще диверсифікованими, ними легше управляти, а тому вони є більш стійкими до шоків. Так, більш концентрована банківська система може краще захищати “буфер” від несприятливих шоків, забезпечуючи кращий банківський нагляд та ліквідність банків на однаковому рівні.

2) підхід “концентрація–нестійкість”, згідно з яким концентрована банківська система із кількох великих інститутів є менш стабільною, тому що такі інститути негативно впливають на поведінку компаній і вони є більш ризикованими, враховуючи принцип обраної політики – “дуже великий, щоб збанкрутіти”. Така надмірна ринкова сила дозволяє банкам підвищувати відсоткові ставки для компаній через своє монопольне становище на ринку, що змушує такі компанії брати на себе більші ризики [171].

Отже, можна стверджувати, що концентрація банківської системи завдяки регуляторним та інституційним факторам зменшує вірогідність того, що банки постраждають від системних криз. Однак загострення конкурентної боротьби не призводить до фінансової нестійкості, а навпаки, високорозвинені національні фінансові інститути стимулюють конкуренцію, яка їх захищає від системних банківських ризиків. Дане дослідження підтверджує позитивний вплив як концентрації, так і конкуренції банківської системи на стабільність та здатність боротися із наслідками системних фінансових криз, що насамперед залежить від ефективної фінансової системи.

Кінцевою метою взаємодії з транснаціональним банківським капіталом є отримання найбільш бажаного результату – добре функціонуючої фінансової системи, що дозволяє економіці країни повністю використовувати свій потенціал для зростання. Так, процес взаємодії має такі взаємопов’язані переваги: 1) надає додаткові можливості для розподілу ризиків та збільшення

фінансових інструментів; 2) обумовлює краще розміщення капіталу: повна ліквідація бар'єрів торгівлі, платіжних та розрахункових операцій дозволяє компаніям обирати найбільш ефективні торговельні, платіжні та розрахункові операції; 3) створює додаткові можливості для економічного зростання: збільшення фінансових потоків для інвестиційних можливостей внаслідок полегшення доступу до них та поживлення конкуренції між національним та іноземними банками забезпечують поглиблення фінансового розвитку, що прискорює економічне зростання країн [228].

Однак такі переваги від взаємодії з транснаціональним банківським капіталом можна отримати за умови досконалого розвитку фінансових ринків, тому що саме за таких умов їхні агенти можуть досягнути повного розподілу ризиків. За інших умов це може забезпечити переваги для одних гравців на ринку та спричинити негативні тенденції для інших через наслідки консолідації чи втрату певної частки на ринку.

Отже, можна стверджувати, що традиційне забезпечення фінансової стабільності, у тому числі у банківській системі є прерогативою держави. Однак у сучасний період глобальних економічних потрясінь ця аргументація є застарілою. Нездатність міжнародних регуляторів створити органічну та ефективну концепцію регулювання транснаціонального банківського бізнесу на глобальному рівні, стала основною причиною втрати контролю над банківським бізнесом напередодні кризи 2007–2009 рр.

Сучасні завдання наглядових органів регуляторної політики у країнах з ринками, що формуються звужуються лише до площини банківського бізнесу та адекватної оцінки ризиків, але з огляду на виклики глобалізації економічні ризики експансії міжнародних банківських груп необхідним є пошук нових форм взаємодії фінансових ринків, що формуються з транснаціональним банківським капіталом як ефективного чинника інституційного розвитку конкурентного середовища.

Масштаби впливу капіталу з фінансових ринків, що формуються, насамперед обумовлюються національними чинниками конкурентного

середовища фінансових ринків, у тому числі жорсткою фіскальною політикою та відсутністю ефективного державного регулювання економічної діяльності, що здійснює негативний вплив не лише на розвиток економічної системи загалом, а і, зокрема, на становлення повноцінної інституційної структури фінансового ринку. Обмеженість щодо інвестування коштів у національну економіку призводить до нелегального вивозу капіталу за кордон та подальшої його легалізації. Неперервний відплив капіталу спричиняє зменшення інвестиційного потенціалу країни, а також звужує ресурсну базу інституційної структури фінансового ринку.

У країнах з ринками що формуються, спостерігається постійне зростання трансакційних витрат, пов'язаних з обміном прав власності на фінансові ресурси. Через збільшення ризику, пов'язаного із втратою інвестованих у фінансові інструменти коштів, неплатоспроможність їх емітентів, власники капіталу відмовляються від вкладання коштів у фінансові активи і надають перевагу заощадженням в іноземній валюті або виведенню активів за кордон за допомогою транснаціональних банків, що безумовно зменшує попит на фінансові інструменти, а відповідно і на послуги інститутів національних фінансових ринків.

У результаті саме транснаціональні банки, що мають важелі впливу на національних емітентів фінансових активів та інформацію про їх реальний фінансовий стан і платоспроможність, можуть інвестувати у фінансові інструменти з мізерними трансакційними витратами. Таким чином, за умови відсутності ефективних форм взаємодії фінансових ринків, що формуються, з транснаціональним банківським капіталом існує загроза трансформації інституційної структури фінансового ринку з основного механізму фінансування суб'єктів господарювання і економічного зростання на інструмент несправедливого перерозподілу коштів як на національному, так і на міжнародному рівні.

Досліджені фактори, що мають як позитивний, так і негативний вплив на зміцнення ринкового механізму перерозподілу фінансових ресурсів на ринках,

що формуються, є глибоко пов'язаними. Тому, на думку вітчизняного вченого Ю. Лисенкова, лише системний підхід з боку держави до вирішення даного комплексу проблем дозволить прискорити формування повноцінної, розвиненої, ефективної інституційної структури фінансового ринку [79].

Важливою умовою ефективної взаємодії системи фінансових інститутів є забезпечення захисту прав як національних, так і іноземних власників капіталу, а також фінансових інститутів та інвестицій. Лише поєднання у межах певного фінансового ринку заходів конкурентної політики, ефективних правових норм із сучасними фінансовими інститутами дозволить повною мірою забезпечити реалізацію конкурентних переваг, які з'являються унаслідок взаємодії з транснаціональним банківським капіталом (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Взаємозв'язок національних і міжнародних чинників конкурентного середовища фінансових ринків в умовах взаємодії з транснаціональним банківським капіталом*

* складено автором.

Варто зазначити, що потенційні переваги інтеграції у глобальні ринки капіталу переважають недоліки. Це підтверджується тим що, незважаючи на кризи останнього десятиліття і на докази багатьох критиків глобалізації, не існує майже жодної країни, яка б не брала участі у міжнародних потоках

капіталу. Проблема формування національної стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку з метою входження до світового економічного простору є неоднозначною та суперечливою. Однак беззаперечним є те, що різні країни світу, незважаючи на ідеологічні розбіжності, все більше залучаються до об'єктивного процесу глобалізації. Позитивними чинниками залучення економік країн, що формуються до глобалізаційних процесів є посилення інтенсифікації торговельних відносин, поширення новітніх технологій, нарощування темпів економічного зростання.

Отже, враховуючи сучасні виклики економічної глобалізації, можна позиціонувати зовнішні чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, в умовах взаємодії з транснаціональним банківським капіталом за такими ознаками, як: економічна природа та канали трансмісії.

У першому випадку зовнішні чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, в умовах проникнення транснаціональних банків можуть виникати як у результаті дії глобальних факторів (циклічні зміни світової фінансової кон'юнктури), коливання відсоткових ставок, так і факторів, специфічних для окремої країни, таких як макроекономічна політика, рівень розвитку фінансової системи тощо. У другому – загрози фінансової глобалізації можуть надходити до національних фінансових ринків шляхом різних каналів трансмісії зовнішніх шоків (зокрема, викривлення торговельно-фінансових зв'язків, ефектів “інфляційного інфікування”, непередбачуваної поведінки інвесторів, особливо у період глобальної фінансової нестабільності, спекулятивних атак, “фінансових бульбашок”. Також особливе значення мають чинники державної політики у сфері запобігання і врегулювання ризиків взаємодії фінансових ринків, що формуються з транснаціональним капіталом. Серед традиційних механізмів державного регулювання та попередження негативного впливу світового фінансового середовища виділяють, зокрема, заходи пруденційного нагляду, а також політику з підтримки фінансової стабільності тощо (рис. 2.3).

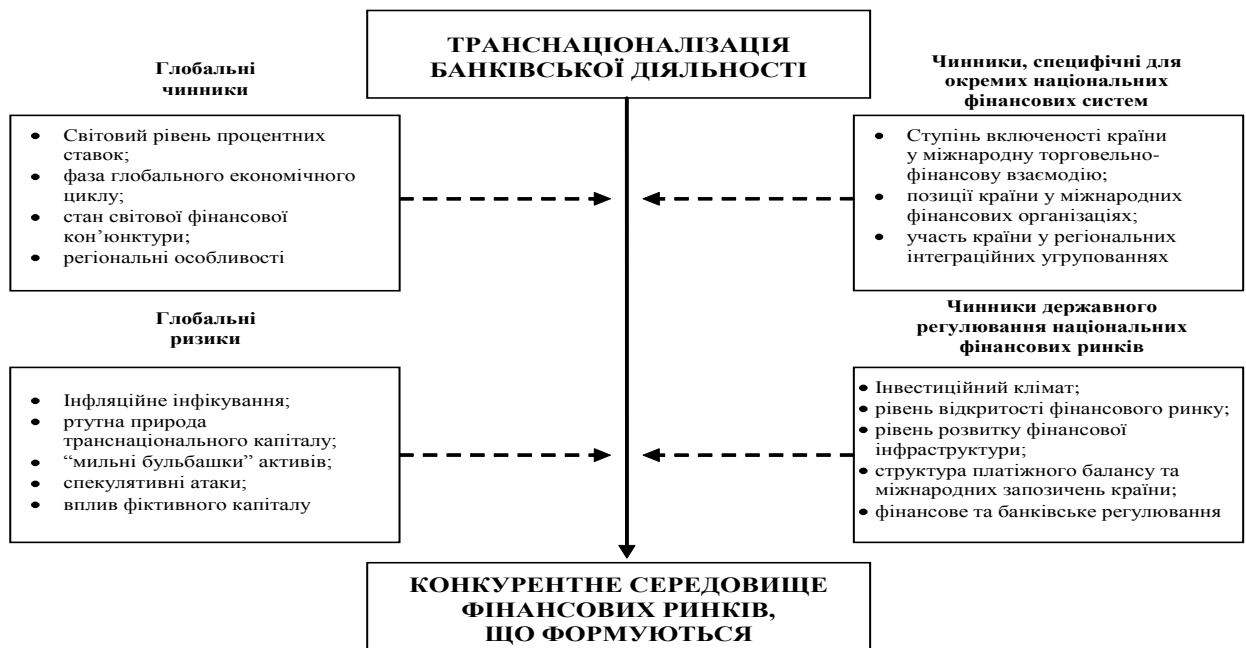

Рис. 2.3. Трансмiсія внутрішніх і зовнішніх чинників конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, в умовах транснаціоналізації банківської діяльності*

* складено автором.

Політика з підтримки фінансової стабільності визначається моніторингом та оцінкою основних показників фінансової стабільності, таких як макроекономічні умови, фінансові ринки, інститути та інфраструктура з метою своєчасної ідентифікації потенційних ризиків; оцінкою стану фінансової стабільності на основі такого моніторингу; прийняттям превентивних заходів щодо ефективного вирішення кризових ситуацій. Водночас, серед основних інструментів щодо врегулювання кризових явищ, які можуть використовувати держави, виділяють такі: механізми залучення допомоги приватному сектору, підтримка необхідного рівня ліквідності через застосування схем кредитора останньої інстанції, державне втручання у діяльність фінансових інституцій шляхом страхування депозитів фізичних осіб та рекапіталізації активів постраждалих фінансових інститутів.

Ефективна система взаємодії з транснаціональним банківським капіталом має включати достатньо широкий набір організаційно-правових інструментів та господарських важелів, оскільки негативні явища експансії

транснаціональних банків зазвичай обумовлені різноманітними економічними, а іноді й політичними проблемами. Національний механізм протидії негативним явищам експансії транснаціональних банків має виявляти ситуації, за яких фактичні або прогнозовані ризики виходять за межі граничних значень, розробляти заходи щодо виходу країни із зони небезпеки, проводити експертизу прийнятих нормативно-правових актів та державних рішень з фінансово-господарських питань з огляду на національні інтереси.

2.2. Структурні зрушення на фінансових ринках, що формуються, в умовах експансії транснаціональних банків

Глобалізація фінансових відносин спричиняє те, що вплив урядової політики на національні фінанси зменшується. Одночасно підсилюється вплив на перебіг процесів, що відбуваються у національних фінансових системах транснаціональних банків. Країни з фінансовими ринками, що формуються, які мають високий потенціал для економічного зростання та великі масштаби внутрішніх ринків, стали об'єктом для конкурентної боротьби міжнародних інвестиційно-банківських установ.

Трансформування організаційних структур у країнах з ринками, що формуються, їх інтеграція у світову економічну систему супроводжується посиленням конкуренції з боку іноземних компаній. Для забезпечення захисту національних інтересів в умовах посилення глобальної конкуренції необхідне інтеграційне трансформування національної фінансово-кредитної системи, спрямоване на створення розгалуженої системи спеціалізованих фінансових інститутів, відповідного інфраструктурного забезпечення для ефективного функціонування всіх секторів фінансового ринку та формування сучасної регуляторної системи [241, с. 94].

Макроекономічна політика, побудована на принципах стимулювання економічного зростання лише через збільшення грошової пропозиції, не виправдала себе, призводячи у довгостроковому періоді до втрат економіки від високого рівня інфляції. Пошук нових моделей розвитку, орієнтованих на

довгострокові цілі, та додаткових джерел покриття розривів платіжного балансу примусив країни анулювати обмеження на міжнародний рух капіталів. Вільний рух капіталу створював можливості для диверсифікації портфелів, більшої ефективності розподілу фінансових ресурсів, зниження ризиків і вартості запозичень [89, с. 10].

Показовим для України є досвід країн ЦСЄ, які протягом 90-х років ХХ ст. у період інтеграції до ЄС провадили послідовну політику лібералізації своїх фінансових ринків, зосереджуючи основну увагу на глибокій взаємодії з міжнародними банківськими групами. Швидкість і послідовність лібералізації доступу транснаціональних банків на фінансовий ринок була різною, залежно від стартових умов і макроекономічного розвитку країни протягом перехідного періоду. МВФ і ЄС загалом заохочували проведення такої політики, однак її специфіка більшою мірою мала ідеологічне підґрунтя (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Частка іноземних банків в активах банківського сектору в 2009 р.,%

Східна Європа		Латинська Америка		Південно-Східна Азія		Африка		Близький Схід	
Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%	Країна	%
Естонія	97	Мексика	84	Сінгапур	76	Кенія	38	Бахрейн	83
Чехія	96	Перу	46	Гонконг	72	ПАР	10	ОАЕ	22
Литва	96	Чилі	42	Індонезія	31	Марокко	0	Катар	11
Словаччина	96	Венесуела	34	Малайзія	30			Пакистан	9
Хорватія	91	Бразилія	21	Філіппіни	18			Індія	7
Болгарія	86	Аргентина	8	Таїланд	18			Туреччина	5
Угорщина	83			Корея	12				
Мальта	68			Бангладеш	7				
Польща	68			Китай	2				
Румунія	32								
Фінляндія	60								
Македонія	51								
Сербія	50								
Латвія	47								
Словенія	36								
Кіпр	12								
<i>У середньому по регіону</i>	69		39		30		16		23

Джерело: [64, с. 253].

Різною була стратегія і мотивація діяльності іноземних банків у новому регіоні, яка визначалась насамперед причинами, що спонукали конкретну міжнародну фінансову групу для входження на цей ринок, а саме:

1. Деякі банки (наприклад, ING Bank) виходили на ринки ЦСЄ лише тому, що там розгорнули свою діяльність їхні традиційні клієнти, з якими в країнах походження налагоджено тісні взаємовідносини, проте, як показує практика, їх вплив на господарство країни перебування є мінімальним.

2. Відкриття представництв, дочірніх компаній, філій у країнах ЦСЄ було наслідком не лише інтересів обслуговування своїх найбільших глобальних клієнтів (до таких банків можна віднести ABN AMRO), а й розширення клієнтської бази завдяки найпривабливішим регіональним підприємствам.

3. Певні транснаціональні банки (наприклад, CITI Bank, HSBC) мали на меті всебічну інтеграцію у внутрішній ринок банківських послуг країни перебування – як корпоративний, так і споживчий [112, с. 95].

Перед місцевими банками у період лібералізації доступу транснаціональних банків постав вибір – прийняти умови конкурентів і впроваджувати сучасні технології та методи банківської діяльності, розширюючи перелік послуг і продуктів, або піти на зменшення діяльності та вихід з ринку.

Іноземні банки, що прийшли до країн з ринками, які формуються, мають невеликі витрати та більшу прибутковість. Посилення конкуренції після входження іноземних банків спричинило зниження прибутковості місцевих банків, що спонукало їх до скорочення загальних витрат.

Загальним наслідком міжнародної фінансової інтеграції країн ЦСЄ в інвестиційно-банківську сферу був суттєвий вплив на конфігурацію всієї системи ринкових відносин, їх секторів, підприємств. Особливу роль експансія транснаціональних банків у регіоні відіграла у формуванні конкурентного середовища, становленні бізнес-клімату та інвестиційного іміджу країн.

Масштабне проникнення транснаціональних банків у фінансовий сектор країн ЦСЄ (табл. 2.2) стимулювало більш швидке та ефективне впровадження сучасних методів банківської діяльності (наприклад, підвищення якості кредитного аналізу та запровадження системи страхування банківських

ризиків), сприяло здешевленню та розширенню спектра якісних послуг, що обумовило підвищення кваліфікаційного рівня банківських працівників та покращило загальну ефективність функціонування національних банківських систем.

Однак, на думку автора, дані наукові положення, науково-теоретичні обґрунтування найдієвіше відображали парадигму сприятливої світової економічної динаміки (особливо у період фінансового буму 2002–2007 рр.). Світова фінансова криза, що розпочалася на ринку іпотечного кредитування США та згодом призвела до масштабних потрясінь у площині загальної стійкості світогосподарської системи, спричинила суттєву невизначеність щодо подальшого розвитку загалом світової економіки у короткостроковій перспективі. Так, фінансова криза 2007–2009 рр. не лише завдала шкоди фінансовим ринкам та інститутам, а й знищила впевненість щодо стабільності у всьому фінансовому секторі та його інститутах.

Таблиця 2.2

Частка регіональної експансії транснаціональних банків, млрд дол. США

Регіон (кількість країн)	Валові активи банків, млрд дол.	Контрольовані іноземцями активи, млрд дол.	Загальна частка іноземних активів, %	Реальна частка іноземних активів, %
Усі країни (105)	57165	13039	23	35
Північна Америка (2)	10242	2155	21	17
Західна Європа (16)	31797	9142	29	30
Східна Європа (17)	632	369	58	49
Латинська Америка (14)	1032	392	38	29
Африка (25)	156	12	8	35
Близький Схід (9)	1194	202	17	17
Центральна Азія (4)	390	9	2	5
Східна Азія та Океанія (13)	11721	758	6	7

Джерело: [64, с. 252].

Зважаючи на вищевикладене, більш конкурентоспроможна країна здатна підвищити рівень доходів своїх громадян. Рівень продуктивності також визначає рівень прибутковості інвестицій в економіці. Саме це становить потенціал зростання для економіки країни у довгостроковій перспективі.

Відповідно до цього підходу визначено “три основи” економічної конкурентоспроможності, що складаються із 12 індикаторів (дод. В).

Показники конкурентного середовища фінансового ринку мають важливе значення у зазначеному індексі, адже вони є одним із рівноправних факторів підвищення ефективності економіки. Ефективний фінансовий сектор економіки є важливим для розміщення ресурсів, що заощадили громадяни, він направляє дані ресурси до підприємницьких чи інвестиційних проектів із найвищою прибутковістю, розподіляючи ризики між гравцями на ринку [25, с. 199]. Також надзвичайно важливим для підвищення продуктивності є інвестування бізнесу, адже економіка країни вимагає вдосконалення фінансового ринку, який забезпечує доступність капіталу для інвестування приватного сектору через такі джерела, як позики від здорової банківської системи, добре регульовані фондові ринки тощо (дод. Д). Тому, за методологією Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), індикатор конкурентного середовища фінансового ринку характеризується як суто вартісними, кількісними показниками, так і показниками, які є важливими для конкурентоспроможності економіки країни на всіх стадіях її розвитку, що формує необхідні умови для макроекономічної стабільності, ефективного виробництва товарів та послуг, а також для виробництва та адаптації інновацій (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Показники індикаторів фінансового середовища
(за методологією ВЕФ)**

№	Ефективність (частка – 50%)	№	Надійність та впевненість (частка – 50%)
1	Вдосконалення фінансового ринку через місцевий ринок нерухомості	1	Міцність банківської системи
		2	Регулювання фондових ринків
2	Легкість доступу до позик	3	Індекс правового регулювання
3	Доступність венчурного капіталу		
4	Обмеження фінансових потоків		
5	Сила захисту інвесторів		

Джерело: [256].

Розглядаючи генезис економічних трансформацій у країнах з ринками, що формуються, можна стверджувати, що держави Центральної та Східної Європи отримали істотні результати у реформуванні банківської діяльності, у тому числі шляхом зниження обмежень щодо кредитування. Наприкінці 90-х – початку 2000-х років майже цілком було проведено дерегулювання банківського сектору, що проходило паралельно з розробкою механізмів пруденційного нагляду, створення системи контролю і підвищення мінімальних вимог до банківських інститутів, що займаються активними операціями на ринку та спрямовані на підвищення ефективності функціонування фінансово-кредитної системи.

Але найбільш дискусійними питаннями наукової проблематики взаємодії ринків, що формуються та транснаціонального банківського капіталу є макроекономічні результати діяльності іноземних банків на фінансових ринках, що формуються. У центрі уваги знаходяться такі актуальні питання, як вплив іноземного капіталу на глибину фінансового посередництва у приймаючій економіці і на стійкість банківської системи відносно шоків потрясінь і криз, а також обсяг і основні напрями кредитування у контексті здійснення структурних реформ, участь іноземних банків у обслуговуванні та мобілізації заощаджень [136].

У сучасних наукових дослідженнях західної економічної школи присутність транснаціональних банківських груп у країнах з ринками, що формуються, зазвичай асоціюється з макроекономічною стабільністю і стійким економічним зростанням. Однак на межі XX–XXI ст. дане твердження являло собою лише екстраполяцію досвіду країн, що розвиваються, а в умовах формування конкурентного середовища країн у період системних трансформацій містить абстрактний елемент “wishful thinking” (благих намірів), що спричиняє певне групування як позитивних наслідків взаємодії експансії транснаціональних банків, так і суперечливих тенденцій, які виникають у результаті їх присутності [170; 201].

Значний науковий інтерес викликає вплив груп факторів, які у сучасних дослідженнях визначаються як суперечливі. Зокрема, не мають достатнього підтвердження припущення, що дочірні структури іноземних банків є позитивним чинником формування конкурентного середовища фінансових ринків приймаючих країн у період кризи ліквідності, підтримуючи місцевий міжбанківський ринок за допомогою ресурсів материнського банку, а також сприяючи своїми кредитами позитивним зрушенням у галузевій і територіальній структурі економіки [204; 232].

Ще більш суперечливими є результати наукових досліджень, де загострюється увага на негативних наслідках проникнення транснаціональних банківських груп на фінансові ринки, що формуються. Зокрема, заслуговують більш вагомої аргументації твердження щодо проблематики акумулювання заощаджень приватного сектору, які розміщуються в інших країнах, а також певні виокремлення векторів прагнення транснаціональних банків до максимального збільшення масштабів своєї присутності в економіці, що є специфічним порівняно з місцевими банками чинником впливу на параметри грошового обігу (структуру грошової маси) [99, с. 24].

У деяких вітчизняних дослідженнях, зокрема М. Швайки, також обстоюється думка, що у своїй діяльності транснаціональні банки мають на меті неекономічні, а імовірніше політичні, ідеологічні та навіть геостратегічні цілі, зокрема, штучне завищення процентних ставок по кредитах для національним підприємств, здійснення цілеспрямованої “кредитної блокади” конкурентоспроможних місцевих виробників з метою розчищення ринку збуту для іноземних суб’єктів господарської діяльності, що таким чином підвищує вразливість і нестабільність приймаючої економіки, сприяє доларизації і відтоку капіталу, а також відіграє помітну роль у поширенні валютно-фінансової кризи. Не менш суперечливими є обґрунтування провідної ролі транснаціональних банківських груп в активізації міжнародних потоків спекулятивного капіталу та перешкодах проведенню суверенної грошово-кредитної і фінансової політики [144, с. 8].

Аналіз динаміки основних показників розвитку конкурентного середовища у країнах з фінансовими ринками, що формуються, дозволяє стверджувати про наявність вагомої позитивної кореляції між часткою іноземного капіталу в банківському секторі та значенням цих показників. Участь іноземного капіталу сприяє (чи у всякому разі не перешкоджає), тому, що національна банківська система стає більш адекватною і відповідною економіці, пропускає через себе левову частку фінансових ресурсів. Зокрема, схема: зростання банківських активів \Rightarrow зростання частки банківських депозитів / ВВП \Rightarrow кредити / ВВП \Rightarrow збільшення ВВП – набула сталого характеру [242].

Певні представники західної економічної науки вважають аксіомою тезу, що присутність іноземного капіталу в банківському секторі підвищує функціональність банківської системи. Зокрема, А. Міхальські, В. Охел, О. Рон стверджують, що саме у країнах Центральної і Східної Європи відбувається конвергенція із середньоєвропейськими значеннями, і після вступу в ЄС цей процес інтенсифікувався, а дочірні іноземні банки успішно виконують основні функції фінансового посередника. Внесок таких банків у підвищення коефіцієнта перерозподілу ресурсів між контрагентами (від материнських банків-нерезидентів до нефінансового приватного сектору приймаючих країн) був більш помітним, ніж у ступені підвищення середнього по банківській системі значення коефіцієнта трансформації ресурсів по термінах. Маючи доступ до довгострокових, дешевих і стійких джерел фондування, дочірні іноземні банки проте проводили консервативну політику у сфері кредитних операцій, особливо на волатильних ринках, і лише поступово збільшували середній термін своїх кредитних активів [251; 253].

Банківські системи більшості нових країн-членів ЄС розвивалися за сприятливих умов і при бурхливих темпах зростання реального сектору економіки. У таких країнах, як Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр, Литва, Латвія й Естонія протягом 2005–2007 рр. відзначалося стабільне зростання ВВП, а рівень безробіття істотно знизився –

до 12–13%. За цей період у країнах Балтії, Словенії і Кіпру дефіцит держбюджету не перевищував 3%, що свідчить про стабілізацію економічної ситуації в країнах і поступову готовність їх до вступу в зону єдиної європейської валюти [205].

Найбільш швидкозростаючою сферою банківського бізнесу в нових країнах-членах ЄС стало кредитування приватного сектору, підприємств і компаній, а також споживче кредитування населення. Розвиток фінансового сектору та стрімкий процес приватизації стимулювали інтенсивне зростання співвідношення обсягів наданих кредитів і ВВП у таких країнах, як Чехія і Словаччина за 2000–2007 рр., що передбачало скорочення цього показника, який був пов'язаний з процесом реструктуризації прострочених позичок. Водночас внески населення становили основну частину накопичених на депозитних рахунках коштів – до 65%, а співвідношення кредитів до депозитів – 74%. Однак і при високих темпах розвитку країни ЦСЄ відстають від країн ЄС–15. Це можна пояснити такими факторами: коротким періодом переходу від центрально-планової економіки до ринкового господарювання, низькими початковими показниками розвитку фінансового сектору, відсутністю новітніх технологій, світового досвіду у роботі в інтегрованому банківському секторі.

Також не виявлено чітких підтверджень того, що саме експансія іноземного капіталу в банківській системі дозволяє успішно мобілізувати приватні заощадження і що місцеві банки не виконали б цього завдання. Перехід банківського сектору у власність нерезидентів збігся за часом зі зростанням частки приватних депозитів у ВВП країн Центральної і Східної Європи, чії показники нині нижче середнього рівня по Західній Європі. Частка строкових вкладів у загальному обсязі депозитів фізичних осіб побічно відображає ступінь довіри до банківської системи. Строкові вклади є найбільш цінним ресурсом для фінансових посередників, оскільки формують потенціал для розвитку інвестиційного довгострокового кредитування, у той час, як вклади до запитання поліпшують ліквідність банку, але не приносять користі як джерело фондування інвестиційних капіталовкладень (рис. 2.4).

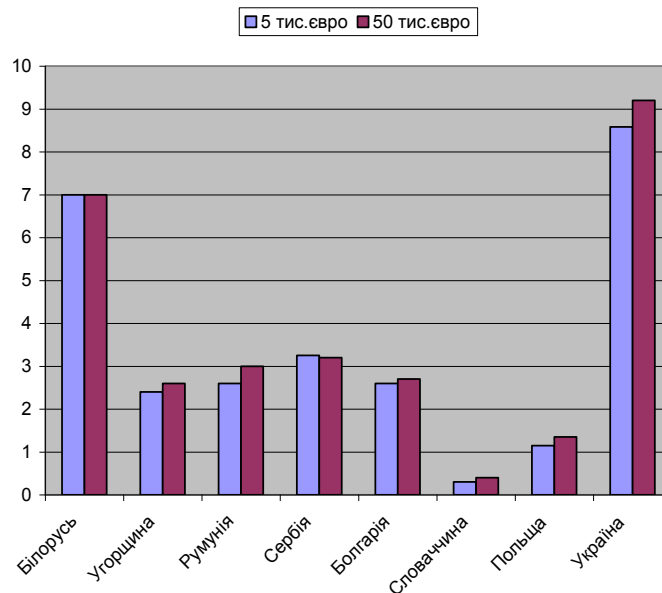

Рис. 2.4. Середньорічні ставки по депозитах у країнах ЦСЄ у 2009 р., %

Джерело: [77, с. 51].

Однак у періоди кризових потрясінь присутність транснаціональних фінансових груп на ринку банківських послуг, що залежить від руху іноземному капіталу, дозволяє зберегти певну частку депозитної бази у банківській системі. Перекази приватних вкладів у такі установи стають альтернативою “відпливу капіталу”. Так, у країнах ЦСЄ після локальної кризи довіри до комерційних банків восени 2008 р. депозити населення у дочірніх іноземних банках зростали більш високими темпами, ніж у всіх інших банківських установах.

Основною проблемою залишається консервативна кредитна політика іноземних банків на межі XX–XXI ст., хоча вона і була раціоналістичною і в цілому відповідала національним інтересам певних країн. Відмовляючи у кредитній підтримці неефективним і збитковим підприємствам, ці банки сприяли реструктуризації промисловості. Однак вони як найбільш розвинена форма фінансового посередництва у країнах з ринками, що формуються, мали несуттєву частку у фінансуванні реального сектору економіки: 12% у країнах Центральної і Східної Європи і 3–6% – у країнах СНД. Підприємства, як і раніше, змушені фінансувати свої інвестиції переважно за власні кошти, і щодо

цього система комерційних банків на сьогодні не є основою і “кровоносною системою” національної економіки, як часто стверджується [256].

Однак існує протиріччя між ефективністю на мікрорівні та народногосподарською ефективністю. У період трансформаційного спаду в економіці до нерентабельних і тих, що мають непідйомний обсяг заборгованості, потрапило багато підприємств, що є основою і “кольором” промисловості. Небажання банків кредитувати такі підприємства через їхню формальну невідповідність вимогам базувалося лише на критеріях мікрорівня. Нестача оборотних коштів і відсутність капітальних вкладень у той період спричинили у більшості постсоціалістичних країн деіндустріалізацію економіки та згорання взаємних коопераційних зв'язків.

Немає достатніх доказів того, що переважно іноземне володіння банками стійко асоціюється з більш високими чи більш низькими темпами зростання кредитних операцій. Крім того, транснаціональні банки активніше займаються не кредитуванням реального сектору економіки, а більш схильні до спекуляцій на фондовому і валютному ринках. Водночас, на нашу думку, є суперечливим твердження, що банки з іноземним капіталом не займаються середньо- і довгостроковим кредитуванням. Середні терміни кредитування в країнах, де є великий іноземний капітал, виявилися вище, ніж в інших економіках, що запроваджували певні обмеження на іноземну присутність у банківському секторі. Частка довгострокових кредитів у Румунії, Словаччині і Чехії зростала більш-менш пропорційно до частки іноземної участі, але характеризувалася незалежною динамікою у Болгарії, Латвії, Литві, Польщі, Словенії й Естонії. До того ж, банки, що належать нерезидентам, мають доступ до стійких джерел ресурсів, тому розвиток ними довгострокового інвестиційного кредитування не загрожує ліквідності банківської системи, як це відбувається при трансформації короткострокових депозитів у “довгі” активи [265].

Хоча, на нашу думку, транснаціональні банки більшою мірою сприяють консервації галузевої і територіальної структури економіки, ніж її трансформації. Чіткої спеціалізації в іноземних банків не існує, але

пріоритетом зазвичай визначаються галузі, що беруть участь у зовнішньоторговельному обороті або ті, що вже залучили прямі іноземні інвестиції. У Чехії банки з іноземним капіталом спочатку не здійснювали вкладень у важку промисловість, але у Казахстані вони, навпаки, кредитують в основному нафтовидобуток і гірничо-металургійний комплекс, тобто галузі, що становлять 70% ВВП і основну частину експортного потенціалу, а місцеві банки більше фінансують торгівлю, сільське господарство і будівництво [270].

Застосування іноземними банками новітніх методів оцінки кредитних ризиків і якості позичальника, що мають підвищити ефективність алокації фінансових ресурсів, на практиці жадає переваги лише певним позичальникам, наприклад, експортерам сировинних товарів, філіям іноземних виробничих компаній і фізичним особам з високими доходами, що підсилює нерівномірність розподілу фінансових ресурсів в економіці.

Рівень процентних ставок по кредитах формується конкретними умовами певного місцевого ринку, і немає підстав порушувати питання про завищену вартість кредитів іноземних банків, що (кредити) нібито не вигідні національним підприємствам. Після закінчення визначеного лага і при інших порівняльних умовах реальні процентні ставки виявляються нижчими у тих економіках, де іноземний капітал контролює більш ніж половину банківського сектору. Найбільш високими процентні ставки по комерційних кредитах, крім України є в Грузії, Киргизії, Вірменії, Азербайджані.

Зіставлення якості кредитного портфеля в країнах з ринками, що формуються, утруднено через методологічні розходження, що не дозволяють визначити роль іноземного капіталу. Також важливо підкреслити, що іноземний капітал підвищує професіоналізм і ефективність, а відповідно і стійкість банківського сектору приймаючої країни; потенційна дія дестабілізуючих факторів компенсується стабілізуючими. Дочірні іноземні банки не відіграли специфічну роль у поширенні валютної кризи. У цих банків немає об'єктивних причин провокувати різкі коливання обмінного курсу місцевої валюти – навпаки, вони зацікавлені в його стабільності [57, с. 37].

Коли ж фінансова криза розпочинається, то банки з іноземним капіталом стабілізують банківську систему приймаючої країни тим, що перешкоджають виникненню паніки та масового відтоку приватних депозитів. Цілком можна погодитись з дослідником Р. Сенгупта, що транснаціональні банки являють собою “тиху гавань” для заощаджень приватного сектору і допомагають зберегти соціально-політичну стабільність. У випадку збитків і втрати частини капіталу дочірні банки з високою часткою ймовірності можуть розраховувати на рекапіталізацію за допомогою коштів акціонерів [263].

Через абсолютну та відносну недостачу капіталу банківські системи України та інших країн СНД залишаються неадекватними економікам, які вони обслуговують. Вирішення цієї проблеми винятково на основі внутрішніх джерел на сьогодні не є можливим, а потенціал надходження прямих іноземних інвестицій у даній сфері мало використовується. Банківська система України залучила іноземних інвестицій на суму 8 млрд дол. США [109, с. 39].

У західній економічній літературі в основному обстоюється твердження, що присутність іноземних банків на незрілих ринках, що формуються, де мало надійних посередників, зміцнює фінансову інфраструктуру, поліпшує інвестиційний клімат і тому є фактором, що обумовлює залучення прямих іноземних інвестицій в інші галузі економіки. Також беззаперечно позитивно оцінюється внесок іноземного капіталу в підвищення ефективності комерційних банків і трансформацію інституціонального середовища, виокремлюється його важливе значення для формування національної моделі корпоративного управління, розвитку конкуренції і демонополізацію ринку банківських послуг [233].

Крім того, у дослідженнях П. Мартінеса, М. Соледад та А. Моді зауважується не лише на впливі лібералізації доступу іноземних банків на фінансові ринки країн, що формуються, але і на способі входження на ринки країни [246]. Залежно від оцінки способу входження уряди країн впроваджують стимулювання для іноземних банків шляхом інвестування з нуля, створюючи іноземний банк з самого початку, або шляхом поглинання

банку. За результатами дослідження виявлено емпіричні докази, які свідчать, що новостворені іноземні банки більш рентабельні та ефективні, ніж іноземні банки, утворені шляхом поглинання, а також про диференційований вплив способу входження на умови кредитування і конкуренцію на фінансових ринках приймаючих країн (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Співвідношення входження іноземного банку, корпоративної структури власності та динаміки процентних ставок у країнах ЦСЄ, 1990 – 2004 рр.

Джерело: [276].

На фінансових ринках кредитування багатьох східноєвропейських країн на сучасному етапі домінують банки, що належать іноземним власникам. Однак така структура власності утворилася у результаті лібералізації входження іноземних банків на початку 90-х років ХХ ст. і приватизації державних банків в основному завдяки продажу більшості акцій іноземним інвесторам. Найвищу активність на ринку кредитування виявляють банки, що створені через поглинання іноземними установами. І хоча кількість іноземних банків, створених шляхом поглинання, є відносно меншою, ніж новостворених іноземних банків, завдяки перевагам входження на ринок через поглинання, що дозволили придбати кредитний портфель і клієнтську базу, поглинуті банки у змозі розширити свою частку на ринку набагато швидше, ніж новостворені.

Результати дослідження свідчать, що процентна ставка знизилася саме після входження новостворених дочірніх структур іноземних банків. Більше того, у той час, як зниження внутрішніх процентних ставок є більш вираженим у випадку входження іноземних банків шляхом інвестування у створення банку з нуля, новостворені іноземні банки встановлюють більш високі процентні ставки, ніж іноземні банки, створені шляхом поглинання. Результат аналізу чітко корелюється із твердженням, що конкуренція на фінансових ринках, які формуються, значно посилюється, якщо іноземні банки здійснюють входження шляхом створення нових дочірніх кредитно-фінансових установ.

Результати регресійного аналізу проведеного С. Кліус та С. Хайнтц, також підтверджують, що висока концентрація іноземних банків на ринку позичкових капіталів негативно впливає на середню процентну ставку, яка підтримує ефект конкуренції, описаний вище. Більше того, науковці стверджують, що збільшення частки новостворених іноземних банків на ринку спричиняє значне зниження внутрішніх середніх відсоткових ставок по кредитах порівняно з їх зниженням після збільшення частки іноземних банків, що були створені шляхом придбання вже існуючих банків. Це вказує на те, що конкуренція є більш інтенсивною, коли входження в основному відбулося завдяки іноземному інвестуванню у створення нового дочірнього банку (рис. 2.6) [195].

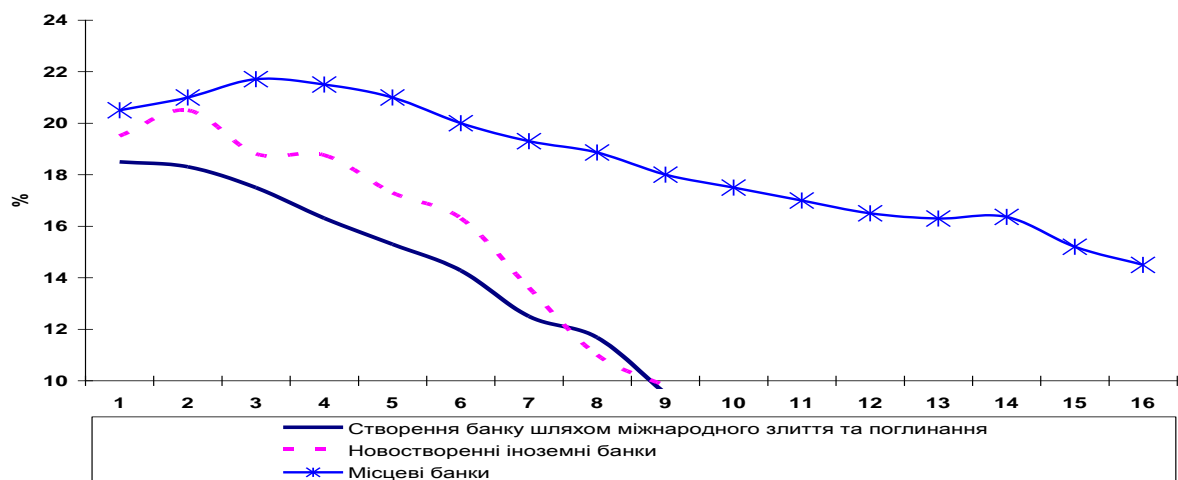

Рис. 2.6. Динаміка процентних ставок новостворених, поглинутих та місцевих банків у країнах ЦСЄ, 1990 – 2004 рр.

Джерело: [271; 265].

За результатами регресійного аналізу можна стверджувати, що іноземні банки, утворені шляхом поглинання, встановлюють ставку на 1–2% менше, ніж вітчизняні банки, а новостворені іноземні банки – у середньому майже на 1% більше, ніж вітчизняні банки. Крім того, новостворені іноземні банки встановлювали більш високі ставки по кредитах, ніж іноземні банки, створені шляхом поглинання, що свідчить про те, що вплив складу кредитного портфеля домінує над впливом конкуренції. Вплив складу кредитного портфеля дозволяє вітчизняним та іноземним банкам, що утворені шляхом поглинання, визначати низькі середні ставки по кредитах.

Однак саме сучасна фінансова криза, яка оцінюється провідними економістами як безпрецедентна за масштабами та ймовірними загрозами, дозволила виокремити ряд проблем, з якими зіткнулася світова економіка та міжнародні фінансові відносини. Загроза банкрутства стала ймовірною для всіх країн Європи, адже фінансова криза не є сукупністю тимчасових проблем у банківській сфері, а являє собою довгострокову економічну загрозу [26, с. 10].

Українські вчені, зокрема, Ю. Пахомов і С. Пахомов, активно долучаючись до аналізу суті і перспектив розвитку фінансових систем в умовах глобальної фінансової нестабільності, наголошують на можливих загрозах щодо збереження стабільності кредитно-фінансових систем країн Центрально-Східної Європи, що за умов непередбачуваної поведінки транснаціональних банківських груп має особливе значення. Специфіка розвитку цих країн у попередні роки обумовила появу передумов для особливої вразливості кредитно-фінансової системи країн ЦСЄ [107, с. 13].

Саме у піковий період світової фінансової кризи восени 2008 р. обсяг позик, наданих транснаціональними банками клієнтам зі Східної Європи, становив 1,65 млрд дол. США, а 1,5 млрд з цієї суми надали банки із Західної Європи. Найбільший ризик неповернення коштів мають Австрія, банки якої надали клієнтам у Східній Європі позики обсягом до 80% від ВВП країни, Швеція – 30% та Греція – 19%. За таких умов австрійський уряд розробив стратегію “стабілізаційного наступу”. Її головна мета – координація дій

провідних фінансових установ, національних банків, європейського Центробанку, урядів країн ЄС та країн-партнерів. У 12 країнах ЦСЄ австрійські банки мають непогашених кредитів на загальну суму 230 млрд євро. При цьому є певні відмінності по країнах. Наприклад, у Польщі, на хвилі економічного зростання 2006–2007 рр., було видано кредитів менше, ніж залучено депозитів, тому для польського суспільства не є характерним “життя в кредит” [72, с. 15].

На нашу думку, не можна однозначно оцінити стійкість фінансового сектору держав Східної Європи, які потребують 200 млрд дол. США для погашення різними компаніями, банками і державними структурами короткотермінових позик у західних кредиторів. Відносна стабільність банківської системи Польщі, Чехії і Словаччини пояснюється тим, що вона не є складною і розвиненою, банки цих країн не працювали безпосередньо на американських ринках, до того ж позитивно оцінюється діяльність Центральних банків країн ЦСЄ (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Основні показники стійкості фінансового сектору
у країнах з ринками, що формуються, 2009 р.**

КРАЇНИ	Поточний рахунок, % до ВВП	Короткостроковий борг, % золотовалютних резервів центробанку	Співвідношення кредитів до депозитів
Угорщина	-4,3	79	1,30
Польща	-8	38	1,03
Бразилія	-1,5	22	1,36
Туреччина	-2,3	70	0,83
Росія	1,5	28	1,51
Аргентина	0,2	63	0,74
Індія	-2,4	9	0,74
Китай	5,2	7	0,68
Україна	-6,5	53	2,05

Джерело: [75, с. 94].

Значні обсяги заборгованості країн ЦСЄ у разі погіршення ситуації безпосередньо впливають на стабільність економік західних держав, наприклад, Бельгії, і після зниження суверенних кредитних рейтингів Іспанії, Португалії, Греції загроза для стабільності євро суттєво зросте. Належність, наприклад, Словаччини до зони євро поки що позитивно впливає на перебіг

ситуації. Економічні преференції для Словаччини мають три складові: збільшення прозорості при порівнянні цін, зменшення витрат при переведенні однієї валюти в іншу, зменшення валютних ризиків, що сприяє збільшенню торговельного обігу з іншими країнами Європи, і зменшення премії за ризики, яка закладається у вартість капіталу. Для Польщі, яка відтермінувала вступ до зони євро до 2012 р., першим відчутним наслідком світової кризи стало суттєве зниження курсу національної валюти: злотий у жовтні 2008 р. подешевшав відносно євро на 10%, а відносно долара – майже на 30%.

Ефективність заходів щодо подолання політики протекціонізму, до якої все більш схильні провідні західні країни, є серйозною загрозою для торговельного балансу Східної Європи і для фінансової стабільності економіки. За умов можливого призупинення фінансових та інвестиційних каналів як засобу захисту національних економік можливе закриття ринків для товарів іноземного виробництва. Таким чином, нині в країнах ЦСЄ створюються базові засади для впровадження механізмів, які б пом'якшили вплив світової економічної кризи. Особливо дані механізми стосуються пом'якшення руйнівних наслідків економічної кризи для показників фінансового сектору (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Показники фінансових ринків, що формуються, у період
розгортання світової економічної кризи 2007–2008 р.**

КРАЇНИ	Поточний рахунок, % до ВВП, 2007 р.	Поточний рахунок, % до ВВП, 2008 р.	Зміна фондового індексу, % за рік	Торговий баланс, млрд дол. США, 2007 р.	Торговий баланс, млрд дол. США, 2008 р.
Китай	+10,4	+6,1	-64,8%	+250	+311,5
Росія	+4	-3,3	-66,6%	+140,6	+170,8
Індія	-2	-3,9	-53%	-75,4	-111,2
Аргентина	+2,5	-0,8	-50%	+11,9	+12,8
Бразилія	-0,4	-2,2	-42%	+36,5	+24,2
Чилі	+3,8	-3,4	-19,7%	+23	+7,6
Мексика	-1,5	-3,4	-24,2%	-11,7	-16,6
Україна	+6	-8,7	-80%	-11,4	-18,5

Джерело: [75, с. 95].

Урядові та ділові кола держав з ринками, що формуються, особливо нових країн-членів ЄС, очікували, що у випадку виникнення кризової ситуації

у рамках регіону відділення іноземних банків можуть одержати фінансову підтримку з боку країни походження, що буде сприяти швидкому відновленню ситуації у приймаючій державі. Банківські системи вже більшою мірою інтегровані в європейську фінансову і валютну систему. Крім того, більшість країн прагне дотримуватися вимог та показників для входження в єдину європейську валютну систему і введення колективної грошової одиниці євро. Це може спричинити деяку залежність від обстановки на закордонних ринках і можливо змінити структуру кредитування у реальному секторі економіки країни [9, с. 6].

Однак, на думку С. Кульпінського, негативні ефекти експансії транснаціонального банківського капіталу на фінансові ринки, що формуються, у період світової економічної кризи мали достатньо яскраве вираження, особливо у сфері надмірного боргового навантаження економіки (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Взаємодія позитивних та негативних ефектів зростання ринку позичкових капіталів у країнах ЦСЄ внаслідок експансії транснаціонального банківського капіталу

* Джерело: [76].

** ефект зростання попиту на імпорт завдяки безпрецедентному зростанню обсягів споживчого кредитування (особливо банками з іноземним капіталом) є особливо характерним для України.

Отже, на думку автора, експансія транснаціонального банківського капіталу у фінансовий сектор країн з ринками, що формуються, у Центральній та Східній Європі характеризувалася критичною масою і призвела до

радикальної зміни поведінки всіх учасників ринку, у тому числі і місцевих кредитно-фінансових установ. В Україні та більшості країн СНД поріг критичної маси, на нашу думку, не був досягнутий, тому синергетичний ефект (додатковий ефект від взаємодії) поки не мав яскравого вираження, а політика напівреформ або часткових, локальних заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату для іноземного банківського капіталу, якої дотримуються регулюючі банківську діяльність органи, виявилася малорезультативною для формування якісно нового інституціонального середовища.

Іноземний капітал істотно вплинув на інтенсифікацію конкуренції і демонополізацію банківських послуг у країнах з ринками, що формуються, у період ринкових трансформацій. Конкуренція – це один із найважливіших інститутів, без якого ринкова економіка не може нормально функціонувати. Однак у сфері демонополізації і підтримки конкуренції провідну роль має відігравати держава. Для сектору ж банківських послуг більшості з нових ринкових економік стали характерними олігопольні структури, коли на перші п'ять-десять учасників ринку припадає більше половини обсягу бізнесу. Всупереч очікуванням, що прихід великого іноземного капіталу призведе до посилення монополізму, ступінь концентрації сукупних банківських активів у більшості випадків залишився на колишньому рівні.

Проникнення іноземних операторів на ринок банківських продуктів дозволило зберегти конкурентне середовище в умовах швидкої консолідації і злиттів між національними кредитними установами. Для того, щоб консолідація не призвела до появи монопольних чи олігопольних структур, лібералізація прямих іноземних інвестицій у банківський сектор повинна супроводжуватися його зовнішньою відкритістю для конкуренції. Правила, норми та стандарти, що діють в ЄС і поширилися на нових країн-членів, передбачають вільний доступ кожного європейського банку на кожний із національних ринків навіть без комерційної присутності на ньому [148].

У більшості досліджень аргументується положення, що поява іноземних учасників на ринку банківських послуг автоматично підсилює здорову конкуренцію на ринку, тому що вони пропонують додаткові позичкові ресурси і таким чином обумовлюють зниження процентних ставок по кредитах. Однак, на думку автора, це відбувається не відразу, а поетапно: на першому етапі своєї присутності транснаціональні банки мають можливість кредитувати по діючих на ринку високих ставках, одержуючи надприбутки, що частково компенсується підвищеними ризиками внаслідок неоптимального фінансового стану місцевих позичальників і низькою прозорістю їх діяльності і звітності.

Транснаціональні банки на сучасному етапі експансії на ринки, що формуються (у тому числі і в Україні) уникають цінової конкуренції з національними учасниками і прагнуть перенести її у сферу банківських технологій. Разом з тим, технологічне лідерство дочірніх банків повністю залежить від стратегії материнських структур. Трансферт технологій відбувається по внутрішньофірмових каналах, і ці технології частіше не стають надбанням інших учасників ринку.

2.3. Компаративний аналіз взаємодії фінансових ринків, що формуються, з транснаціональним банківським капіталом: досвід для України

На сучасному етапі зростає взаємозалежність та переплетення економік країн світу, що обумовлені об'єктивним, але суперечливим процесом глобалізації, який характеризувався на початку ХХ ст. перманентним пошуком найбільш раціональних форм відтворення капіталу. Результатом глобалізаційних процесів світової економіки, домінантною складовою яких була сфера фінансів, стала вразливість світового господарства до фінансових шоків як на мега-, мета-, мезо-, так і на макро- та мікрорівні суспільного відтворення. Світова фінансова криза 2007–2008 рр. спричинила глибокі деформації на міжнародних та національних кредитних ринках поряд зі зростанням темпів інфляції майже в усіх країнах світу. Причому найбільших втрат унаслідок глобальної економічної кризи зазнали як у динаміці розвитку,

так і в темпах проведення структурних реформ, країни з ринками, що формуються.

Сучасні тенденції розвитку країн з ринками, що формуються, відображають основні процеси глобалізації світового господарства початку ХХ ст., а саме, підсилення ролі фінансового сектору, домінантою яких є вплив транснаціоналізації банківської діяльності як основного стимулятора розвитку фінансових ринків, становлення сучасних інформаційних, управлінських і маркетингових технологій у банківському бізнесі, запровадження банківських інновацій, фінансування міжнародної торгівлі та виробництва, а також як вагомого чинника конкурентоспроможності національних фінансових ринків.

Основним індикатором рівня розвитку фінансового ринку на сучасному етапі є показник стійкості і надійності банківської системи. Однак адекватне використання цього показника є неможливим без аналізу складових взаємодії національної банківської системи з транснаціональним фінансовим капіталом, що спричиняє залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій у банківський сектор, і, таким чином, суттєво впливає на процес функціонування й ефективності національної економіки.

Суперечливі наслідки розвитку банківського сектору у країнах з ринками, що формуються, та загострення глобальної конкуренції обумовлюють необхідність визначення ефективності взаємодії банківської системи з транснаціональним фінансовим капіталом, особливо через призму її ролі у забезпеченні економічного зростання та позитивних структурних зрушеннях у господарстві. Цей механізм взаємодії на сучасному етапі характеризується такими складовими, як: 1) банко-центрованістю фінансового розвитку та випереджаючим характером трансформаційних змін у банківському секторі порівняно з невисокими темпами реформування небанківських фінансових інституцій та фондового ринку; 2) різношвидкісним характером фінансового розвитку у нових ринкових економіках [172].

У зв'язку з цим, одним із пріоритетних напрямів досліджень у сфері зовнішньоекономічної та грошово-кредитної політики держав є виявлення

оптимальних підходів до формування ефективної національної моделі взаємодії з транснаціональними банками, як провідними агентами фінансової глобалізації на сучасному етапі. Варто також зосередити увагу на пошуку спеціального інструментарію взаємодії, адекватного сучасному змісту глобальних процесів та рівню економічної зрілості фінансових ринків, що формуються.

Грунтовно слід розглянути питання щодо значення вибору з національної стратегії взаємодії з транснаціональним банківським капіталом як чинником прискорення фінансових реформ у країнах з ринками, що формуються. Відмінності стратегій реформування і рівня розвиненості фінансових систем стосуються приватизаційних стратегій у банківському секторі, процедур реструктуризації кредиторської заборгованості в умовах глобальної фінансової нестабільності, політики регулювання входження транснаціональних банків, рівня і характеру інституційних змін на ринку банківських послуг, механізму та інструментів фінансової лібералізації.

Незважаючи на відмінності щодо ступеня економічної зрілості країн з ринками, що формуються, будь-які моделі взаємодії транснаціональним банківським капіталом ґрунтуються на таких економічних складових, як: 1) проникнення транснаціональних банків; 2) певний набір правового, інституційно-господарського і фінансового інструментарію регулювання експансії та рівня присутності іноземних банків; 3) конкурентоспроможність фінансового ринку. Зрозуміло, що першоджерелом, донором фінансових ресурсів, нових управлінських знань та сучасних банківських технологій є транснаціональні банки. Водночас на рівні національно-господарських систем саме держава формує необхідний механізм та набір інструментів взаємодії, властивий для певного типу, рівня економічного розвитку країн. Дієвість моделі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом як здатність національно-господарської системи до залучення інвестицій іноземних банків, спрямування даних ресурсів у суспільно значущі галузі відтворення, а також

наявність необхідних механізмів протидії ризикам експансії визначає складові конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються (рис. 2.8).

**Рис. 2.8. Модель взаємодії фінансових ринків, що формуються,
з транснаціональним банківським капіталом***

* складено автором.

У різних проявах міжнародних фінансових відносинах, що опосередковують діяльність власників капіталу, існує збіг економічних інтересів окремого транснаціонального банку, з одного боку, та економічних суб'єктів різних країн, з іншого. Така взаємодія визначає можливість і необхідність розробки специфічних за своєю цільовою спрямованістю державних механізмів взаємодії з транснаціональним банківським капіталом. Однак модель взаємодії з транснаціональним банківським капіталом на рівні країни не має на меті вузькоспрямованого впливу на конкретну кредитно-фінансову установу, що присутня на певному ринку. Таке державне регулювання, здійснюване за допомогою спеціальних механізмів, задає лише стимулюючий вектор для іноземного банку – власника капіталу, що визначає його вибір стратегії проникнення на ринок, позиціонування на ньому, а також подальшу господарську діяльність.

Держави завжди були зацікавлені в ефективному регулюванні міжнародної інвестиційної діяльності. Однак процеси фінансової глобалізації істотно загострюють проблему пошуку інновацій у сфері взаємодії з транснаціональним банківським капіталом.

Беручи до уваги, що ефективність національної моделі взаємодії з транснаціональними банками є основним елементом, що впливає на формування конкурентного середовища фінансових ринків, а також на підставі того, що інші фактори, які впливають на обсяги транснаціонального банківського капіталу, є екзогенною складовою, яка залежить від стану світової фінансової кон'юнктури, фази світового економічного циклу тощо, є імовірно внутрішніми і не підлягають регулюванню з боку окремої держави, ми можемо представити цю залежність у такий спосіб:

$$K_{ems} = f(E, T(const)), \quad (2.1)$$

де K_{ems} – конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються;

E – ефективність взаємодії з транснаціональним банківським капіталом;

T – зовнішні фактори, які впливають на максимальні обсяги транснаціонального банківського капіталу, що можуть надійти до країн з ринками, що формуються, і не підлягають державному регулюванню.

Отже,

$$K_{ems} = f(E) \text{ за умови, що } T = const, \quad (2.2)$$

У свою чергу ефективність національної моделі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом є вираженням консолідованої властивості різних елементів, її складових:

$$E = f(e_1, e_2, e_3, \dots e_n), \quad (2.3)$$

де $e_1, e_2, e_3, \dots e_n$ – елементи національної моделі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, певний набір правового, інституційно-господарського і фінансового інструментарію регулювання експансії та рівня присутності іноземних банків, заходів антимонопольного регулювання, що застосовуються на рівні національно-господарської системи.

Залежно від конкурентних переваг фінансового ринку, що формується, відносно інвестицій транснаціональних банків можна виділити три основні сценарії інвестування: безперервне інвестування, інвестування, що підтримується, та відсутність інвестицій. Залежно від темпів економічного

зростання, як головної мети державної політики, можна оцінити ефективність національної моделі взаємодії з транснаціональним банківським капіталом.

Незважаючи на певні інституціональні відмінності регіональних фінансових ринків у центрах світової економічної сили ЄС, США та Південно-Східної Азії, за ступенем впливу та взаємопов'язаності з ринками, що формуються, сформовано певну систему взаємодії. Однак у цій системі сконцентровано системні ризики, пов'язані з особливостями мережевих структур фінансових і інформаційних систем, а також нестабільністю ринкової економіки в цілому. Незважаючи на подібність розвитку фінансових систем у нових ринкових економіках між ними спостерігалися істотні відмінності у ступені формування ринку, а також у макроекономічних та зовнішньоекономічних дисбалансах [172].

Залежно від характеру взаємодії транснаціонального банківського капіталу з національною фінансовою системою, яка в умовах глобалізації визначає шляхи свого реформування, можна виокремити певні типи фінансового розвитку нових ринково-господарських систем, зокрема: 1) країни, де було зафіксовано відносно вдалий симбіоз національного та транснаціонального банківського капіталу (Польща, Угорщина, Чехія, Словенія); 2) країни-реформатори, що борються з “подвійною спадщиною” (Хорватія, Словаччина, Болгарія, Туреччина); 3) країни із затяжним кризовим розвитком (Україна, Казахстан); 4) країни, які обрали градуалістичну (поетапну, відтерміновану у часі) модель ринкових трансформацій (Китай, Індія, Білорусь) [122, с. 142].

З огляду на перспективний шлях становлення та розвитку національних моделей фінансового регулювання у системі підвищення конкурентоспроможності в умовах проникнення транснаціонального банківського капіталу як фінансових ринків, так і економіки країн в цілому, об'єктами дослідження автором обрано банківські системи Туреччини, Китаю, Індії, Росії та деякі моделі інших країн СНД, а також здійснено спробу комплексного аналізу Латиноамериканської моделі.

Отже, для турецької банківської системи характерна дуже висока концентрація: на 10 найбільших банків припадає 82% усіх активів. Усього в Туреччині 46 банків, що досить мало для великої країни, з населенням 73 млн (для порівняння в Україні 46 млн населення та 176 банків – на 01.01.2011 р.). Із 46 існуючих у Туреччині банків важливу системоутворюючу роль відіграє державний банк – Ziraat, 15 банків повністю контролюються міжнародними фінансовими групами, а в капіталі 10 банків має значну частку іноземний акціонер. Таким чином, більшість усіх турецьких банків так чи інакше пов'язана з іноземним капіталом. При цьому за турецькою статистикою іноземними вважаються тільки цілком контрольовані закордонним капіталом банки, інші розглядаються регулятором як турецькі, незважаючи на значну (іноді більш ніж 50%) частку іноземного партнера [163, с. 95].

Важливою особливістю національної системи регулювання банківської діяльності в країні є послідовна політика підтримки системних національних банків. Причому, навіть, якщо основним власником такого банку є іноземний інвестор, турецька ідентичність банку не зникає. Про це свідчить незмінність, незважаючи на перевагу міжнародних фінансових груп у капіталі деяких з найбільших банків країни, їх турецьких брендів. При купівлі турецьких банків іноземними інвесторами перетворення місцевого банку у квазі-філіал не відбувалося. Більше того, вісім з десяти найбільших банків Туреччини при тому, що у деяких з них домінує іноземна власність (наприклад, Unicredit Group в YariKredi, Dexia Group в Deniz), котирують свої акції саме на Стамбульській фондовій біржі.

Важливою рисою турецької національної моделі взаємодії з транснаціональними банками є її подібність до польської моделі "асиміляції" іноземних банків. В обох країнах системоутворюючий банк залишається у власності держави. І в Польщі, і в Туреччині зберігаються національні бренди куплених іноземцями банків. Наявність домінуючого іноземного акціонера у великих банках обох держав співіснує з підтримкою котирувань акцій цих банків на національних фондових біржах. Основними відмінностями є частка

іноземної власності на банківські активи: у Польщі вона становить близько 70%, а в Туреччині – менш ніж 35% [211, с. 7].

Характерною рисою національної системи регулювання банківської діяльності Туреччини є те, що іноземні банки володіють великими турецькими банками разом з турецьким партнером (як правило – місцевою олігархічною групою). У цих випадках турецька ідентичність банку ще більш виражена: менеджмент і працівники вважають свій банк турецьким з іноземними акціонерами, а не частиною міжнародної групи. У Туреччині дозволені філії банків, але особливої ролі в економіці вони не відіграють. Відповідно до турецького законодавства іноземні філії повинні мати квазі-капітал (приписний капітал), що за економічним змістом наближає їх до дочірніх банків.

Основними елементами національної моделі взаємодії з капіталом транснаціональних банків у Туреччині є:

- мотиваційне сприяння. Національний регулятор оцінює критерії, яким керується іноземний банк, що бажає ввійти на турецький ринок. Крім мотиву одержання прибутку, регулятор зобов'язує закордонний банк сприяти розвитку зв'язків (експорту) турецьких підприємств із країною свого походження [163, с. 102];

- географічні обмеження та пріоритети. Основними покупцями турецьких банківських активів є банки країн, що входять до Євросоюзу та США. Як і в Польщі, де регулятор пильно стежить за національною належністю закордонних банків, на турецькому ринку не допускається домінування банків однієї країни [151];

- державна стратегія створення міжнародного фінансового центру у Стамбулі (штаб-квартира центрального банку Туреччини перенесена з політичної столиці – Анкари, у фінансову — Стамбул). Потенційно стамбульський фінансовий центр позиціонується як регіональний, що охоплює тюркомовні (Середня Азія й Азербайджан) і сусідні з Туреччиною країни.

Важливо підкреслити, що саме національна стратегія розбудови такого субрегіонального центру вже у короткостроковому періоді створила додаткові

переваги конкурентного середовища фінансового ринку Туреччини, зокрема: 1) часто банки навіть з домінуючою іноземною участю зберігають обіг акцій на Стамбульській фондовій біржі, сприяючи розвитку місцевого фондового ринку; 2) турецькі банки розпочали активну зовнішню експансію, переважно у тюркомовні регіони. У турецьких банків на початок 2010 р. було близько 60 закордонних філій і дочірніх структур, причому турецькі банки здійснюють зовнішню експансію навіть за наявності домінуючого іноземного партнера – міжнародної фінансової групи, закріплюючи таким чином за Стамбулом роль регіонального центру щодо здійснення операцій цієї групи (наприклад, з 2007 р. в Україні функціонує Кредит Європа Банк, який є дочірнім банком турецького Financebank, що у свою чергу входить до голландської транснаціональної банківської групи CE Group). Тобто можна стверджувати, що в країнах з фінансовими ринками, що формуються, відбувається становлення моделі “згряя летючих гусей” нових індустріальних країн, але – у банківському секторі. Країни з вищим ступенем формування фінансового ринку самі стають активними учасниками експансії транснаціонального банківського капіталу у банківські сектори країн з нижчим ступенем формування фінансового ринку.

У банківському секторі Китаю зберігається домінування контрольованих державою банків. Доступ іноземного банківського капіталу здійснюється дуже обережно і винятково на умовах, обумовлених довгостроковими цілями економічної політики китайської держави. Однією з фундаментальних ідеологічних основ стимулювання Китаєм іноземних інвестицій є ставлення до них як до механізму трансферу сучасних технологій. Аналогічний підхід застосовується і до іноземних інвестицій у банківські активи. Модернізація банківської системи країни, заснованої на домінуванні великих державних банків, містить кілька послідовних елементів, а залучення іноземного капіталу до банківського сектору є також градуалістичним, поетапним.

Спочатку відбувається розширення капітальної бази банку, а також очищення балансу від безнадійних боргів (джерелом докапіталізації є

золотовалютні резерви КНР). Ціль цього етапу – забезпечити мінімальну інвестиційну привабливість банку. На другому етапі відбувається продаж акцій (у межах 20%) стратегічному іноземному інвестору. Тут діє таке правило: у найбільших китайських банках контрольні пакети залишаються у власності держави, а іноземні банки у сукупності не можуть володіти більш ніж 25% акцій, водночас окремий іноземний банк без спеціального дозволу не може володіти більш ніж 20% акцій (наприклад, Bank of America (США) входив на китайський ринок шляхом купівлі 9% акцій China Construction Bank з опціоном на збільшення частки до 19,9% упродовж 4 років; Bank of Nova Scotia (Канада) – шляхом купівлі 5% акцій Xian City Commercial Bank з опціоном на збільшення частки до 24,9% протягом 4 років). Розмір участі у капіталі банків іноземних інвесторів близький чи дорівнює максимально можливому [11, с. 6].

Важливим елементом китайської національної моделі взаємодії з транснаціональними банками є другий етап встановлення мінімального трирічного терміну партнерських відносин між китайським банком і іноземним інвестором, до завершення якого цей інвестор не може вийти зі складу акціонерів банку. Метою застосування даного механізму є копіювання іноземних банківських інновацій та управлінського досвіду. Так, Bank of China, міноритарними акціонерами якого є Royal Bank of Scotland, UBS, сінгапурська державна інвестиційна компанія Temasek, планує використовувати інститут партнерства з ними для запровадження нових програм у сфері обслуговування пластикових карт для отримання досвіду надання інвестиційно-банківських послуг, корпоративного управління і ризик-менеджменту. Як зазначає А. Івантер, відбувається тиражування моделі залучення іноземних інвесторів до інших секторів китайської економіки – електронної, електротехнічної, автомобільної промисловості (модель локалізації імпорту), суть якої полягає у стимулюванні розвитку власних конкурентоспроможних компаній завдяки запозиченню іноземного досвіду під державним наглядом [61, с. 46].

На третьому етапі взаємодії з транснаціональними банками, після накопичення певного ринкового досвіду у період співробітництва та кооперації

із зовнішнім стратегічним інвестором, проводиться IPO банку, найчастіше на біржах Шанхая і Гонконгу. Застосування механізмів IPO обумовлює покращення ринкової дисципліни для менеджменту банків, збільшення рівня прозорості діяльності, а також оптимізацію внутрішньої звітності.

Важливою віхою після приєднання КНР до СОТ стало завершення перехідного періоду для китайської банківської системи щодо обмежень для доступу іноземних банків на місцевий ринок, який завершився у 2007 р. Іноземні банки повинні були отримати можливість відкривати не тільки дочірні структури, але й філії, надавати послуги фізичним і юридичним особам у національній та іноземній валюті, обслуговувати кредитні картки і видавати іпотечні кредити [189, с. 186].

Однак напередодні відкриття ринку китайський уряд запровадив ряд законодавчих обмежень, що нівелювали свободу доступу іноземних банків на фінансовий ринок КНР, зокрема: 1) були встановлені жорсткі вимоги до капіталізації іноземних банків; 2) запроваджено складний механізм одержання дозволів від регуляторів фінансового ринку; 3) встановлено вимоги щодо роздрібного обслуговування у місцевій валюті, за якими іноземні кредитно-фінансові установи повинні відкрити у КНР дочірній банк із капіталізацією не менш ніж 125 млн дол. США. Це означало, що для філій іноземних банків доступ на роздрібний ринок Китаю закритий. Таким чином, допускаючи на свій ринок іноземні філії, Китай закриває для них роздрібний напрям діяльності і спонукає концентруватися у найбільших національних фінансових центрах, працюючи з корпоративними клієнтами і залучаючи фонди від материнських структур або на міжбанківському ринку [119, с. 22].

Варто зазначити, що китайська модель взаємодії з транснаціональними банками не ґрунтується лише на одних обмеженнях. Зокрема, на місцевому рівні створено систему стимулів для банків, у тому числі закордонних, що можуть розширювати свою присутність у менш розвинених центральних і західних регіонах країни, що є яскравим прикладом спрямування діяльності іноземних банків на довгострокову стратегію господарського розвитку КНР.

Індія теж являє собою емерджентну країну, де модель взаємодії з транснаціональними банками спрямована на обмеження закордонної власності на банківські активи, а ринок банківських послуг у цілому закритий для іноземних кредитно-фінансових установ. Зокрема, для придбання іноземним інвестором більш ніж 5% акцій індійського банку потрібно отримати особливий дозвіл регулюючих органів. На індійському ринку, як і в Китаї, домінують державні банки, частка яких у загальних активах банківської системи становить 75% [272, с. 402].

Ще з часів британського колоніального панування в Індії існувало декілька іноземних банків, на частку яких припадає 7,5% сукупних активів банківської системи. Основним напрямом діяльності іноземних банків в Індії є обслуговування найбільших корпоративних клієнтів та зовнішньоторговельних операцій. Обслуговування ж населення, малого та середнього бізнесу залишається прерогативою національних, насамперед державних банків.

Банки в Індії розглядаються не як ринкові інститути, а як суспільно-корисні елементи національної інфраструктури, які активно використовуються державою для вирішення різних проблем: для них установлюються пріоритетні напрями кредитування. Діє навіть законодавча норма, що зобов'язує банки мати не менше 25% філій у сільських населених пунктах. Крім формальних норм, існують неписані правила поведінки банків: від них очікують суспільно-корисної діяльності, соціальних заходів відповідно до урядової політики територіального розвитку. Зрозуміло, що перехід національних банків під іноземний контроль як мінімум створить перешкоди для розвитку банківської діяльності на даних концептуальних засадах [58, с. 19].

Конкурентні переваги Індії обумовлено наявністю величезних і поки що порівняно дешевих трудових ресурсів, а також широким поширенням у країні англійської мови. Тому специфічна форма національної моделі взаємодії з транснаціональними банками в Індії пов'язана з розвитком аутсорсингу, у сфері операційних підрозділів і розробки сучасних інформаційних технологій. Галузь банківських послуг за державної підтримки задіяна у даній моделі,

зокрема, загальна кількість працюючих у JP Morgan в Індії становить 10000 осіб, причому 30% з них безпосередньо зайняті у сфері інвестиційно-банківських послуг, а великі транснаціональні банківські групи CE Capital, Citigroup та HSBC створюють в Індії свої міжнародні процесингові центри як основу моделі організації бізнесу. Крім сфери інформаційних технологій, в Індії відкриваються банківські кол-центри, а також інші підрозділи, орієнтовані на бухгалтерський облік операцій, роботу зі стандартизованими запитами клієнтів, віртуальним адмініструванням угод тощо [231, с. 59].

Країни Латинської Америки, що входять в один із найбільших регіонів світу, який представлений фінансовими ринками, що формуються, характеризуються значною часткою іноземних банків на національних ринках. Зокрема, у Мексиці абсолютно домінує транснаціональний банківський капітал (близько 83%), у Перу, Чилі і Панамі він займає близькі до домінуючих позиції (майже половину сукупних активів банківської системи країни). У банківській системі таких держав, як Уругвай та Коста-Ріка присутні тільки державні й іноземні банки, а комерційна складова національного банківського сектору втратила свої позиції на ринку. У середньому для 14 країн регіону Латинської Америки ринкова частка транснаціональних банків становить 32% у статутному капіталі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Частка іноземних і державних банків на фінансових ринках
країн Латинської Америки у докризовий період, 2008 р.**

КРАЇНА	Частка державних банків у сукупних активах банківської системи, %	Частка іноземного капіталу в сукупних активах банківської системи, %
Аргентина	41	26
Бразилія	41	20
Венесуела	9	26
Колумбія	17	18
Коста-Ріка	67	23
Мексика	0	83
Перу	13	49
Уругвай	52	39
Чилі	15	40

Джерело: [166, с. 34].

Важливо зазначити, що ряд невеликих та острівних країн Латинської Америки і Карибського басейну застосували суперечливу модель взаємодії з транснаціональним банківським капіталом як єдиним чинником розбудови конкурентного середовища та економічного розвитку. Ці країни обрали спеціалізацію офшорних центрів фінансової діяльності, де сформувалася досить стійка мережа дочірніх структур і філій найбільших транснаціональних банків. Особливі конкурентні позиції серед них займають Багамські та Кайманові острови [244].

Хоча ступінь і характер обмежень у країнах регіону помітно варіювалися, до початку 90-х років ХХ ст. майже в усіх латиноамериканських країнах проводилася досить жорстка політика щодо стримування закордонних інвестицій у кредитно-банківську сферу. Особливістю взаємодії національних фінансових систем з транснаціональним банківським капіталом для більшості країн регіону є наявність розгалуженої структури державних банків як федерального, так і регіонального підпорядкування, що відіграють роль агентів урядової політики у перерозподілі грошових потоків з урахуванням державних програм соціально-економічного розвитку та спеціалізуються на фінансуванні суспільно-корисних проектів. [266].

Незважаючи на суспільну значущість даної моделі, при якій державні банки мають згладжувати негативні наслідки експансії транснаціональних банків, чинити додатковий на них конкурентний тиск з метою зменшення вартості банківських послуг і ставок кредитування, виступати додатковим елементом фінансової інфраструктури через високий рівень корупційної складової у латиноамериканських країнах з ринками, що формуються, дана модель не обумовила високі економічні результати. Дехто із науковців, зокрема А. Бергер та Л. Клаппер стверджують, що перехід національних банків деяких країн Латинської Америки під контроль міжнародного капіталу погіршив доступ до фінансування малому бізнесу, а також збільшив ступінь непрозорості активів та розподілу кредитних ресурсів по сферах економіки [175].

На нашу думку, з певними застереженнями позитивний досвід застосування національних механізмів взаємодії фінансового ринку з транснаціональним банківським капіталом можна оцінити у найбільшій країні регіону – Бразилії, де інтернаціоналізація банківського сектору розвивається завдяки державній підтримці великих універсальних державних банків, у капіталі яких представлені закордонні інвестори. Дана модель за своєю структурою схожа на взаємодію партнерства іноземних та національних банків у Китаї. Така подібність обумовлюється великою ємністю ринків Бразилії і Китаю, за доступ до яких іноземні банки готові платити ціну у вигляді прийняття пропонованих цими державами вимог та обмежень щодо діяльності на фінансовому ринку.

Щодо країн, які входять до Співдружності Незалежних Держав, незважаючи на обумовлені єдиною історичною спадщиною загальні риси, на нашу думку, не являють собою однорідної групи у сфері проведення політики формування національних банківських систем і ролі у них міжнародних банків. Залежно від об'єктивних економічних передумов (розміру та структури економіки і геополітичного положення) і суб'єктивних факторів (політичної орієнтації національної еліти) різні країни СНД застосували як зразок національної моделі взаємодії з транснаціональними банками досвід різних регіонів світу.

Зокрема, Грузія, Вірменія, Молдова і Киргизія орієнтуються на відкритість своїх банківських систем для іноземних інвестицій і виражають готовність погодитись із домінуванням на своєму ринку іноземних банків. Цей підхід умовно можна назвати східноєвропейським, оскільки він в основному повторює політику щодо присутності іноземних банків, яка запроваджувалася у державах Центральної і Східної Європи. Так, у Грузії цей підхід до того ж має спільну з Україною мету – сприяння якнайшвидшій інтеграції в ЄС.

Білорусь намагається чітко дотримуватися постулатів градуалістичних ринкових трансформацій та застосовувати позитивні чинники китайської моделі взаємодії з транснаціональними банками. Банківський сектор

характеризується домінуванням державних банків та їх поступовим перетворенням у більш відкриті структури. Стосовно продажу іноземним інвесторам білоруських банків, то це стосується лише неконтрольованих пакетів з негарантованою перспективою наступного збільшення їхньої частки.

З 27 банків країни 11 знаходяться під контролем іноземного капіталу, у тому числі російського (6 банків), австрійського, польського, українського, чеського і казахстанського (усі контролюють по одному банку). Частка цих банків в активах банківської системи країни становить 18%, з яких майже 9% припадає на контрольований австрійською фінансовою групою Raiffeisen “Пріорбанк”, що займає третє місце у банківській системі країни щодо величини активів і власного капіталу. Заявлено про плани чотирьох найбільших державних банків Білорусі провести IPO. За зразок при реформуванні банків взято Китай, у якому перетворення найбільших державних банків відбувалося за тим же алгоритмом: спочатку продаж міноритарного пакета стратегічному інвестору, потім IPO. Однак ринок Білорусі не володіє порівняно з Китаєм ступенем привабливості для іноземних інвесторів, тому готовність піти на пропоновані білоруським урядом умови можна оцінити лише як гіпотетичну [161].

Філії іноземних банків у Білорусі відсутні, створення дочірніх структур, єдиним акціонером яких є іноземний банк, здійснюється за традиційним способом, тобто проходить весь цикл відкриття нової банківської установи. Іноземна власність у білоруській банківській системі завдяки придбанню місцевих банків формується під суворим контролем держави: майже кожна угода з продажу навіть невеликого банку іноземному власнику повинна бути схвалена президентом країни. Лише у 2007 р. здійснено кілька заходів щодо відносного пом'якшення державного регулювання банківського сектору країни. Зокрема, у цій сфері скасовано “золоту акцію”, володіння якою давало державі право повернути собі контроль над приватизованим підприємством у випадку, якщо у нього протягом більш ніж трьох місяців існувала заборгованість по заробітній платі або, якщо упродовж більш ніж шести

місяців зберігалася незадовільна структура балансу. Заявлено також про намір скасувати існуючу квоту для іноземного капіталу в банківській системі країни (на сьогодні вона становить 25%).

У Казахстані в основному простежувалася тенденція застосування досвіду країн Південно-Східної Азії. У казахській моделі взаємодії з транснаціональними банками превалював чинник дозованого і підконтрольного державі допуску міжнародного банківського капіталу в країну при збереженні на середньострокову перспективу провідної ролі національних банків (на відміну від Білорусі – як державних, так і комерційних). Позиція казахстанського регулятора стосовно можливості створення у країні філій іноземних банків залишається негативною: на сьогодні у філіальній формі іноземні банки в Казахстані не представлені [189, с. 188].

Варто зазначити, що досвід КНР широко використовується в Казахстані зокрема, перед урядом, дев'ятої за розмірами території держави, поставлено завдання щодо забезпечення рівномірного розвитку і підтримки життя у віддалених від основних центрів невеликих містах і селищах. Відповідно, за аналогією з Індією, Казахстан здійснює політику відносно банківського сектору як галузі насамперед інфраструктурної, від якої очікують, крім дотримання законодавчих норм, також і дій, що відповідають урядовій політиці територіального розвитку. Оскільки, як і у Китаї та Індії, перехід національних банків під іноземний контроль може призвести до конфлікту між соціальними очікуваннями уряду і комерційною логікою банків, що стали іноземними [190, с. 61].

Національна банківська система у Казахстані є національною гордістю. Навіть стверджується, що за рівнем розвитку і якості регулювання вона перевершує всі інші країни СНД. У Казахстані існує спеціальна державна програма, спрямована на перетворення Алма-Ати в регіональний фінансовий центр Центральної Азії. Програмою передбачено, крім фінансування з боку бюджету й удосконалювання нормативних актів, податкове й інше стимулювання учасників фінансового ринку (не тільки Казахстану, але й

суміжних країн) до переміщення у регіональний фінансовий центр. Фінансова криза, що призвела казахську банківську систему до межі повної руйнації, як мінімум, віддалила термін реалізації стратегії формування регіонального фінансового центру в Казахстані [230].

Однак, як зазначає вчений С. Якубовський, саме у Казахстані тенденції глобальної економічної кризи виявилися значно раніше ніж в усіх без винятку країнах СНД – з другої половини 2007 р. Світова фінансова криза спричинила кризу ліквідності у казахських банків, які мають велику залежність від зовнішніх запозичень, що дало шанс іноземним інвесторам укласти угоди щодо злиття та поглинання місцевих банків за меншою ціною [155, с. 14].

У Росії урядові кола та банківські еліти найбільшої економіки з країн СНД, учасники та регулятори найбільшого фінансового ринку так і не визначилися зі своєю чіткою позицією у теоретико-методологічній та суто практичній площині формування національної моделі взаємодії з транснаціональними банками. Основними причинами цієї невизначеності є: 1) позаекономічні фактори державної політики, де економічна ефективність не є першочерговим завданням; 2) російські банки самі здійснюють активну експансію на зовнішні ринки, зокрема, України; 3) історико-культурна спадщина, а саме, ототожнення транснаціональних банків лихварями та агентами зовнішнього впливу [135, с. 24].

Однак майже всі найбільші міжнародні банківські групи представлені на російському ринку дочірніми кредитно-фінансовими установами, відкриття філіалів не допускається, величезний вплив на ринку банківських послуг мають державні банки, а використання конкурентного потенціалу фінансового ринку РФ в умовах взаємодії з транснаціональним банківським капіталом пов'язується у державних стратегіях економічного розвитку зі сприянням створення у Росії міжнародного фінансового центру.

Найважливішим і складним, на нашу думку, є питання щодо реальних передумов реалізації потенціалу конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, в умовах взаємодії з транснаціональними банками як фактору

виходу країн на траєкторію самопідтримуючого економічного розвитку, що не в останню чергу пов'язано з минулими та майбутніми ризиками. Аналіз досвіду країн з ринками, що формуються, надає підстави стверджувати, що не існує єдиного підходу на якому повинна будуватись національна модель взаємодії з транснаціональними банками (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Складові реалізації національної моделі взаємодії транснаціонального банківського капіталу з фінансовими ринками в умовах формування конкурентного середовища*

* складено автором.

Кожна країна самостійно визначає, яким чином найефективніше підійти до підготовки та імплементації власної національної стратегії взаємодії, беручи до уваги політичні, історичні, культурні, екологічні обставини. Авторський підхід полягає у необхідності та всебічній підтримці послідовного впровадження у господарську та банківську практику певних основоположних засад, серед яких насамперед наявність оптимального співвідношення національних стандартів, обмежень та стимулів розвитку банківської

діяльності має забезпечуватись не лише відповідним законодавством та інституційним забезпеченням, а й відповідним наповненням ринковими інструментами.

Отже, аналіз досвіду експансії іноземного капіталу в національні економіки країн з ринками, що формуються дозволяє стверджувати, що домінування транснаціональних банків у національній економіці пояснюється недосконалістю національних інститутів фінансового ринку, негативними наслідками світової економічної кризи та відсутністю інших можливостей для національних регуляторів відновити фінансово-банківську систему країни, а також політичними факторами, зокрема прагненням приєднатися до інтеграційного угруповання (наприклад, до ЄС), а також створенням сприятливого зовнішньоторговельного середовища.

У міжнародних фінансових центрах домінують філії транснаціональних банків і можна стверджувати, що таке домінування невіддільне від статусу міжнародного фінансового центру. Разом з тим у країнах з ринками, що формуються застосовуються заходи державної політики, що ґрунтуються на теоретичних постулатах концепції нового протекціонізму. Тому для більшості розглянутих країн процес філіалізації часто ототожнюється із втратою у держав важливих економічних функцій а, отже, і небезпекою міграції доданої вартості за межі національних кордонів. Ряд країн з ринками, що формуються, у різних регіонах світу активно використовують інструментарій нового протекціонізму, не стільки захищаючи місцеві банки від конкуренції з боку іноземних, скільки намагаючись локалізувати функції транснаціонального банківського капіталу.

Висновки до розділу 2:

Фінансові сектори країн з ринками, що формуються, є банково-центрованими через відносно слабкий розвиток небанківських фінансових інститутів, як наслідок інтернаціоналізація фінансових систем та міжнародна конкуренція на фінансових ринках, що формуються, зосереджується у

банківському секторі. Саме тому, на сьогодні найважливішим завданням наукового пошуку є визначення чинників, наслідків і шляхів оптимізації взаємодії з транснаціональними банками у системі формування конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються.

За результатами проведеного аналізу виявлено:

1. Наприкінці першого десятиліття XXI ст. баланс основних наслідків інтернаціоналізації банківського сектору перехідних економік виявився суперечливим як на макро-, так і на мікроекономічному й інституціональному рівнях. Вирішення завдань формування конкурентного середовища є необхідною передумовою досягнення найбільш вигідного використання наявних економічних ресурсів, залучення міжнародного капіталу та раціоналізації господарської та банківської діяльності.

2. Збільшення частки іноземного капіталу у комерційних банках країн з ринками, що формуються, обумовлює прямі макрофінансові позитивні ефекти, зокрема, полегшує доступ на міжнародні фінансові ринки, допомагає удосконаленню структури управління і нагляду за внутрішньою банківською промисловістю, стимулює запровадження великої кількості нових фінансових інструментів та банківських технологій, а також у результаті залучення іноземних банків збільшується конкуренція, яка у свою чергу може покращити як якість внутрішніх фінансових послуг та ефективність розміщення ресурсів, так і загальну конкурентну позицію країн з ринками, що формуються.

3. Внаслідок експансії транснаціональних банківських груп країни з ринками, що формуються, отримали систему високопрофесійних і надійних фінансових посередників, що користуються довірою у населення і підприємств, здатних залучати ззовні довгострокові дешеві ресурси і правильно їх розміщувати. Іноземний капітал не тільки зміцнив банківські установи приймаючої країни, але і почав надходити більш широким потоком на кредитування нефінансового сектору економіки. Коли частка банків, контрольованих іноземним капіталом, досягла деякої критичної маси, відбулося якісне зрушення у функціонуванні основних економічних інститутів

ринкового типу – приватної власності, виконання контрактів, дотримання законів, конкуренції, корпоративного управління та ін.

4. Фінансові ринки, що формуються, мають значний потенціал для зростання в усіх сегментах, у той час, як розвинені ринки мають значно нижчі темпи, високий ступінь насиченості та інтенсивну конкуренцію. Саме тому чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, можна розподілити таким чином: 1) наявність високого попиту на ризикове фінансування та, як наслідок, вразливість зовнішнім фінансовим шокам; 2) у більшості країн з ринками, що формуються домінують неекономічні критерії оцінки результатів банківської діяльності, унаслідок чого спотворюється конкурентне середовище фінансових ринків.

5. Національні моделі взаємодії більшості країн з ринками, що формуються, з транснаціональним банківським капіталом спрямовано на активізацію зовнішнього фінансування економічного розвитку, а тому потребують впровадження комплексу нормативно-правових та організаційно-економічних заходів, що включає: підвищення законодавчого захисту національних інвесторів у банківському секторі; вдосконалення правових засад корпоративного управління, підвищення капіталізації та інформаційної прозорості банківської системи; налагодження дійового контролю за міжнародним рухом капіталу із диверсифікованими підходами до коротко- та довгострокового інвестування.

Основні результати та положення даного розділу висвітлено у таких наукових працях: [43; 45; 49; 50].

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВ НА КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

3.1. Сучасний стан і тенденції транснаціоналізації банківської діяльності в Україні

Сучасний етап глобальної фінансової нестабільності обумовлює необхідність розробки новітніх засад валютно-фінансової та грошово-кредитної політики в Україні як одного із визначальних чинників господарського поступу в умовах світової економічної кризи. Модернізація української економіки на інноваційних засадах є одним із найважливіших завдань сучасної державної економічної політики в умовах глобалізації та необхідною базою збереження її конкурентоспроможності, передбачає оновлення організаційних структур відповідно до сучасних тенденцій світової економічної кон'юнктури та з урахуванням особливостей ринкових перетворень у країні.

Структурний підхід до вивчення даної проблеми передбачає виокремлення фінансових аспектів і врахування параметрів інноваційного, технологічного розвитку економіки України. Ефективна взаємодія з транснаціональним банківським капіталом має особливе значення для господарського розвитку України, оскільки в умовах глобалізації світової економіки посилюється взаємозалежність країн та галузей суспільного відтворення. Становлення та розвиток конкурентного середовища фінансових ринків залежить від позицій держав у міжнародних економічних організаціях та регіональних інтеграційних угрупованнях, у рамках яких забезпечуються сприятливі умови для функціонування галузей національної економіки, ринків банківських і фінансових послуг.

Динаміка та швидкість, з якими транснаціональні банки на сучасному етапі займають український сектор фінансових послуг, потребують глибинного дослідження питань, пов'язаних із присутністю та ймовірними напрямками

впливу цих банків на розвиток економіки та банківської системи приймаючої країни. Присутність транснаціональних банків в Україні є наслідком міжнародної інтеграції та глобалізації.

Банківська система України складається з Національного банку України й інших банків, а також філій транснаціональних банків, що створені та діють на території України відповідно до положень законодавства. Законом України “Про банки і банківську діяльність” визначено, що банком з іноземним капіталом вважається банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному інвестору-нерезиденту, становить не менше 10% [111, с.34].

16 травня 2008 р. Україна набула офіційного членства у Світовій Організації Торгівлі. Однією з обов’язкових умов вступу України до СОТ є лібералізація доступу іноземного капіталу на внутрішній ринок банківських послуг. Згідно з українським законодавством іноземний банк має право на відкриття філії в Україні за таких умов: 1) держава, в якій зареєстровано іноземний банк, належить до держав, які беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, а також співпрацює з організацією з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF); 2) банківський нагляд у державі, в якій зареєстровано іноземний банк, відповідає основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду; 3) між Національним банком України та органом банківського нагляду держави, в якій зареєстровано іноземний банк, укладено угоду про взаємодію у сфері банківського нагляду, гармонізації їх принципів та умов; 4) мінімальний розмір приписного капіталу філії на момент її акредитації є не меншим 10 млн євро; 5) наявність письмового зобов’язання іноземного банку про безумовне виконання ним зобов’язань, які виникли у зв’язку з діяльністю його філії на території України [130, с. 20].

Діяльність філії іноземного банку повинна відповідати вимогам та нормативно-правовими актами Національного банку України, який здійснює

регулювання діяльності та встановлює економічні нормативи для філій іноземних банків відповідно до вимог законодавства України. Проникнення іноземних банків в банківську систему України, укорінення і розширення присутності іноземного капіталу є об'єктивним процесом в умовах глобалізації та відкритості економіки.

Тривалий час серед політиків, науковців і банкірів точиться дискусія щодо переваг та недоліків розширення присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. Варто зазначити, що сторони дискусій категорично розподілилися у своїх позиціях – від схвальної оцінки щодо збільшення транснаціонального капіталу в українському банківському секторі до жорсткого обмеження присутності іноземного банківського капіталу в Україні [131, с. 18].

Прихильниками політики лібералізації питання щодо доступу транснаціональних банків на український фінансовий ринок висувуються такі аргументи, як швидке та ефективне впровадження сучасних методів банківської діяльності, що обумовить поліпшення ефективності функціонування національної банківської системи, збільшення обсягу залучення зовнішніх ресурсів, зменшення можливості відмивання “брудних” коштів і надасть поштовх розвитку конкуренції та прискорення процесу реформування банківського сектору [130, с. 20].

Прибічниками жорсткого регулювання частки присутності транснаціональних банків у банківській системі України аргументують ризики діяльності іноземних банків схильністю до здійснення кредитної діяльності в інтересах великих фірм за участю транснаціонального капіталу у приймаючій країні, послабленням позицій ще недостатньо розвиненої банківської системи України, а також загрозами лише спекулятивної діяльності, що не надає повного спектра якісних банківських послуг [4, с. 138].

Питання щодо аналізу переваг і загроз для розвитку України, які створює участь транснаціональних банківських установ в економічних процесах, їхній вплив на фінансову безпеку країни і на сьогодні є актуальним. Опанування

національних фінансових ринків іноземними банками відбувається у різних країнах світу, а найінтенсивніше – у країнах з ринками, що формуються. При цьому, як правило, зберігається один вектор руху капіталів — від розвинених держав до менш розвинених [8, с. 48].

Визначення ступеня та характеру впливу транснаціонального капіталу на національну банківську систему необхідно проводити шляхом дослідження:

- 1) частки транснаціонального капіталу конкретної держави у загальному обсязі капіталів національної банківської системи;
- 2) мети виходу транснаціональних банків на нові ринки, їхнього іміджу на рівні міжнародних фінансово-кредитних відносин;
- 3) форми взаємодії транснаціональних банків із вітчизняними банками та національною банківською системою в цілому;
- 4) рівня концентрації транснаціонального банківського капіталу;
- 5) специфіки діяльності транснаціональних банків у контексті задоволення фінансово-кредитних потреб національної економіки [29, с. 9].

У структурі транснаціонального капіталу вітчизняної банківської системи основна частка припадає на австрійські (3 банки), російські (8 банків), кіпрські (5 банків), голландські (3 банки) та французькі банки (4 банки).

Виявляють інтерес до українських фінансових ринків також такі країни, як Швеція, Польща, Угорщина, Німеччина, Люксембург, Греція, Грузія, Чехія, США, Казахстан та Туреччина. Диверсифікація іноземного капіталу по країнах світу є одним із важливих чинників забезпечення економічної безпеки нашої держави. Представлені дані (рис. 3.1) дають підставу стверджувати, що на поточному етапі розвитку України відбувається поступова денаціоналізація вітчизняної банківської системи.

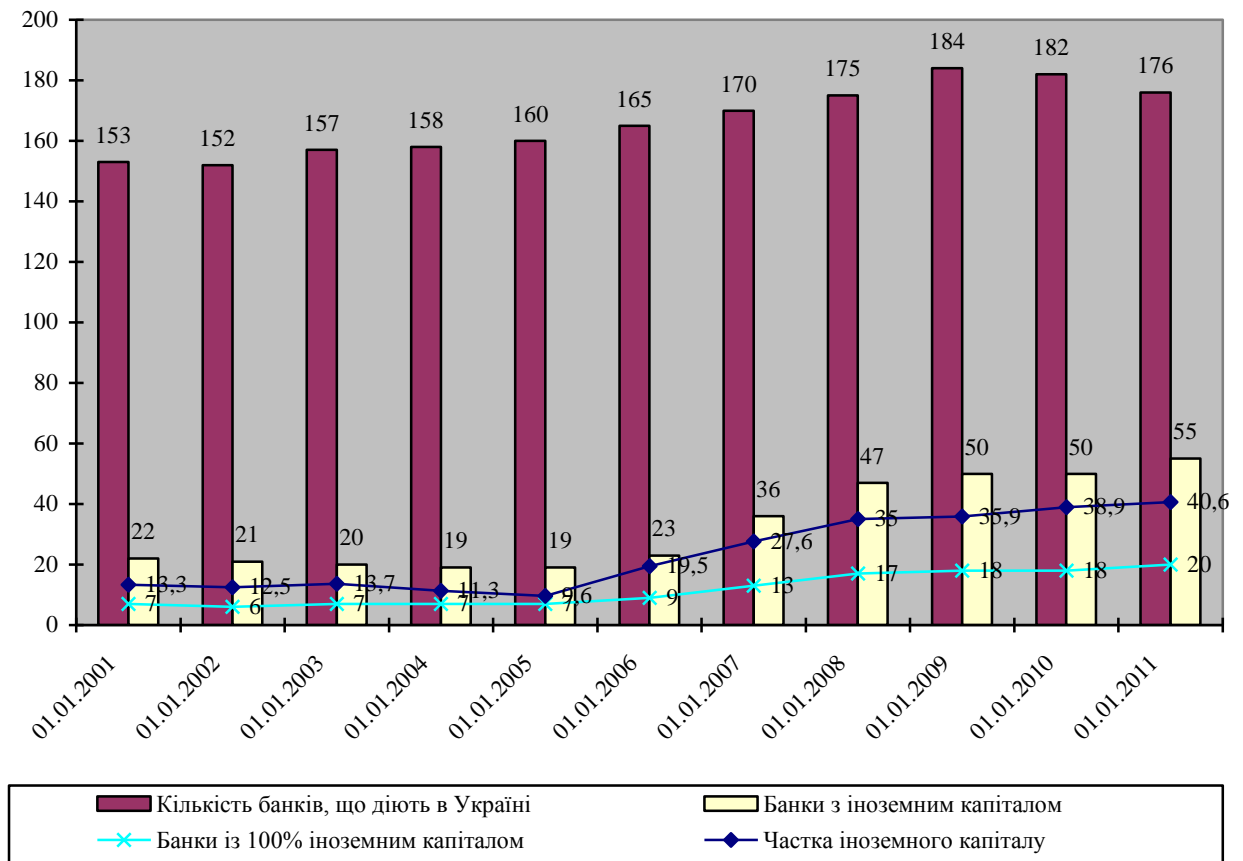

Рис. 3.1. Частка іноземного капіталу у банківській сфері у 2001–2010 рр.*

* складено автором на основі даних [284].

Проте входження західних банківських груп до національних економік у багатьох випадках спричиняє скорочення кредитування економіки приймаючої країни. Зупинити цей процес чи повернути його у зворотньому напрямі майже неможливо з економічних, правових і політичних причин. Так, у багатьох країнах з ринками, що формуються існує розбіжність стратегічних цілей розвитку фінансових ринків та іноземного капіталу, який влився в банківський сектор. Розподіл кредитного сектору між національним та іноземним капіталом в Україні лише підтверджує тезу про те, що прихід потужних транснаціональних банків у країни із слабкими економіками має на меті не вирішення локальних проблем, а власне збагачення [7, с. 132].

При цьому варто зазначити, що дії іноземців логічні – якщо можна отримати більше, ніхто не братиме менше. За умов великого попиту на продукти з кредитування фізичних осіб жоден транснаціональний банк не відмовиться від надприбутковості і не буде здійснювати більш ризикове інвестування у

вітчизняне виробництво. Підтвердженням цього факту є зменшення частки у кредитно-інвестиційному портфелі банків, яка спрямовується в економіку України (рис. 3.2).

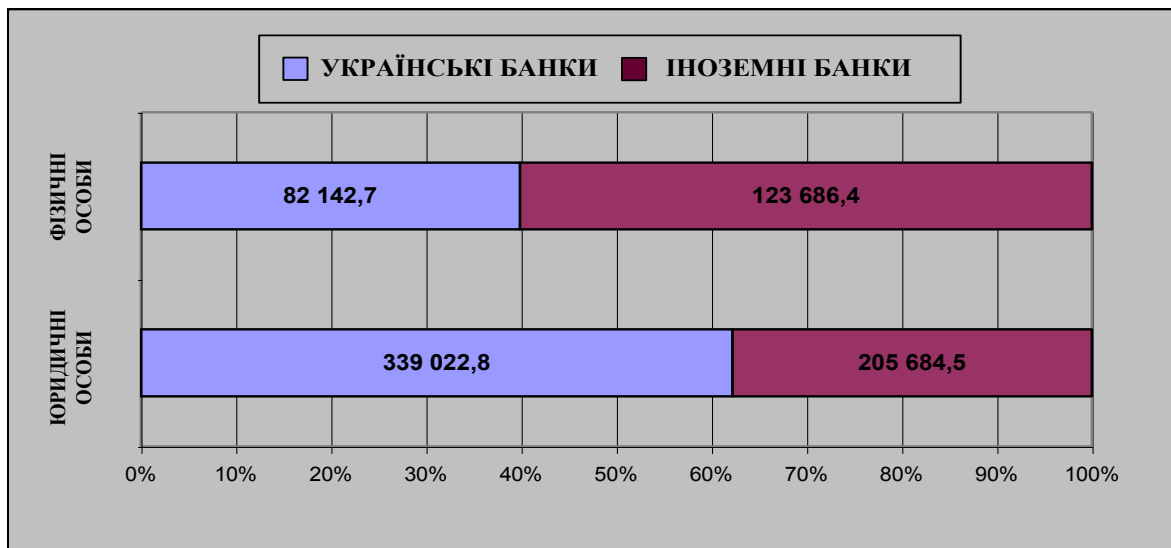

Рис. 3.2. Розподіл ринку кредитування між національними та іноземними банками в Україні станом на 01.01.2011 р.*

* складено автором на основі даних [284].

Форми проникнення транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок України в цілому аналогічні тим, що застосовуються в інших країнах Центральної та Східної Європи – створення представництва, заснування власного дочірнього банку, злиття або поглинання банків, продаж/купівля банківських установ. Проте перевага надається купівлі вітчизняних банків. Одним із аргументів розширення присутності транснаціонального капіталу в банківській системі України є теза щодо здешевлення кредитів. Деякі економісти переконують суспільство, що західні банки звикли працювати з невеликою відсотковою різницею між вартістю кредитів і депозитів, а відтак продовжуватимуть подібне й в Україні, однак ставки кредитування залишилися одними із найвищих в Європі, а також серед країн з ринками, що формуються [157, с. 11].

За станом на 1 січня 2011 р. ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій мали 176 банків, 18 – знаходилися у стадії ліквідації, 175 банків – акціонерні товариства (з них: 16 банків – відкриті

акціонерні товариства, 1 банк – закрите акціонерне товариство, 158 банків – публічні). Мережа банків налічувала 741 філію що на 351 менше, ніж на початок 2010 р.

Протягом 2005–2009 рр. зберігалася тенденція до посилення частки іноземного капіталу в банківському секторі України. Так, на кінець 2010 р. в Україні діяло 55 банків, створених за участю іноземного капіталу, в тому числі 12 банків – зі 100% іноземним капіталом (дод. М).

Перспективи застосування сучасних банківських технологій, які декларуються прихильниками розширення присутності іноземних банків на практиці не стали достатньо вагомим аргументом за 2–3 роки діяльності потужних ТНБ на Україні. У банках, куплених іноземцями, відбулося багато змін технологічного характеру. Але більшою мірою вони стосувалися технологій продажів банківських продуктів (застосування маркетингових технологій) і ризик-менеджменту (технології мінімізації ризиків).

Західні банки почали впроваджувати в Україні лише те, що на місцевому ринку може працювати ефективно. Саме тому вони пропонують упроваджувати новації поступово, але з деяким випередженням, щоб при виникненні попиту на них банк міг його задовольнити. У такий спосіб вони обирають еволюційний шлях розвитку. Перевага західних банків на сьогодні не в тому, що вони виводять на ринок принципово нові продукти, а в тому, що добре “упаковують” існуючі. Ринок іпотеки, кредитні картки, автокредити існували в Україні і раніш, однак завдяки досвіду західних банків і внаслідок зростання конкуренції ці продукти набули подальшого розвитку.

Першим кроком усіх транснаціональних банків, які увійшли на український ринок, стало структурування банку на групи за видами бізнесу. Нині у таких банках діють корпоративний бізнес (Business line-Corporate), малий і середній бізнес (Business line-SME), приватний бізнес (Business line-Private Individuales). Така західна технологія дозволяє власникам банку передбачати, насамперед результати діяльності свого бізнесу загалом і кожної лінії бізнесу зокрема. Це дає змогу банкірам оцінювати перспективи розвитку

різних гілок бізнесу і приймати рішення щодо доцільності інвестицій у кожен з них [78, с. 11].

Значний прорив українські банки з іноземним капіталом зробили у застосуванні методів міжнародної управлінської звітності. В обіг банківської діяльності ввійшли такі поняття, як вартість продуктів (Margins assets, Margins liabilities: маржа за активами і пасивами з урахуванням вартості ресурсів на міжбанківському ринку), маржинальний прибуток (Contribution Margin: валовий дохід–адміністративні витрати), ефективність витрат (Cost Income Ratio: адміністративні витрати/валовий дохід). Знання цих показників дає змогу менеджерам банку розуміти і виконувати ті завдання, що поставлені перед ними власниками банку.

Безперечно, досвід західних банківських технологій є дуже важливим для розвитку банківської діяльності вітчизняних банків. Але для його використання не є обов'язковою умовою зростання частки транснаціонального капіталу в банківській системі понад 40%. Більш перспективним для України було б вирішення цього питання шляхом поліпшення якості освіти банківських працівників і покращення матеріальної бази ВНЗ з банківським спрямуванням [2, с. 1, 9].

Власний капітал банків на початок 2010 року має таку структуру. Сплачений зареєстрований статутний капітал становить 94,5% від загального капіталу; дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу – 0,3%; емісійні різниці – 5,0%; загальні резерви та фонди банків – 13,6%; результати минулих років – 0,5%; результати звітного року, що очікують затвердження, – 0,03%; результати поточного року – (-22,2%); результат переоцінки основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів у портфелі банку на продаж та інвестицій в асоційовані компанії – 8,3%.

Питання щодо потоків капіталу у країни з ринками, що формуються є досить актуальним й активно дискутується у наукових колах протягом тривалого часу. Як свідчить досвід країн ЦСЄ, значні притоки інвестиційного і боргового капіталу протягом короткого періоду можуть спричинити різкий

відплив коштів після бажання інвесторів, щодо фіксації прибутків. Варто також звернути особливу увагу на приріст внутрішніх активів, який настає за припливом іноземного капіталу [139, с. 7].

В Україні цей приріст, виходячи з відношення активів домінуючої на фінансовому ринку банківської системи до ВВП у 2004 р. на рівні 41%, становив понад 50% за 5 років (дод. Л). Відношення банківських активів до ВВП становить майже 115% на початок 2011 р. (рис. 3.3).

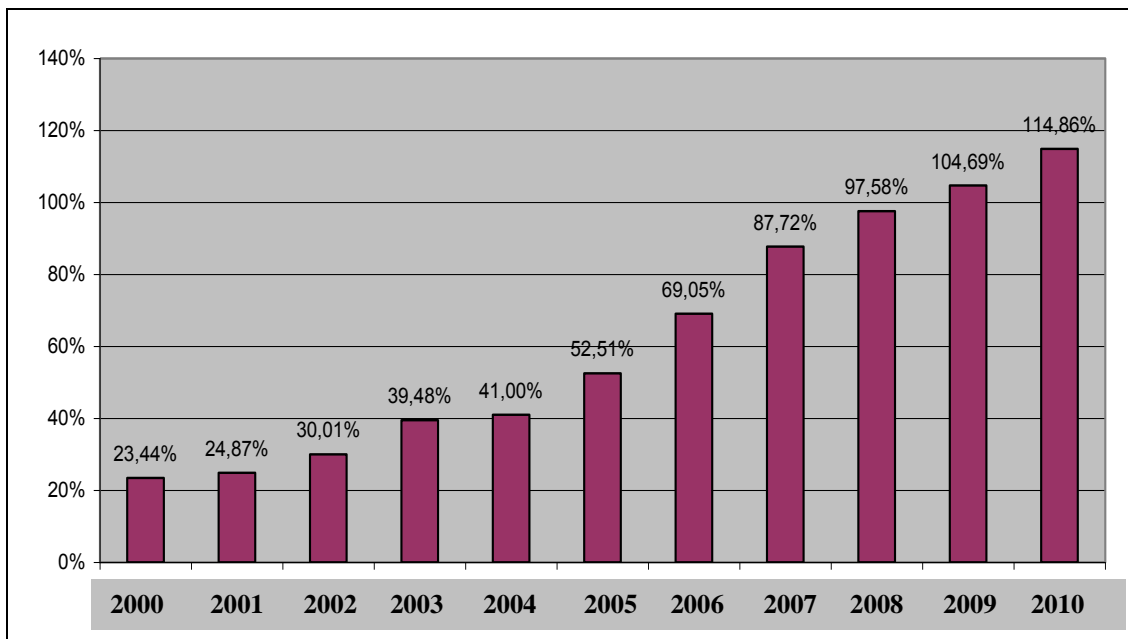

Рис. 3.3. Динаміка активів банківської системи України до ВВП 2000–2010 рр., %

Джерело: [76; 282; 283; 284].

Для порівняння з іншими країнами з ринками, що формуються, зокрема, з Росією (67%) і Польщею (58%) – це є досить високий показник, який свідчить про вразливість банківської системи від зовнішніх чинників. Таке зростання обумовлено досить високими темпами зростання припливу іноземного боргового капіталу у банківську систему і, відповідно, стрімким приростом банківського кредитування. На 01.04.2008 р. досягнуто рекордного значення відношення боргу банківського сектору до ВВП на рівні 33%, або 41 млрд дол. США. Враховуючи відносно високий рівень відсотків, які банки виплачують за даними зобов'язаннями у валюті (переважно 9–12%), а також спрямування цих коштів переважно не у виробничу сферу, а на приріст

кредитування фізичних осіб, – даний рівень викликав занепокоєння, що відобразилося на рейтингах України і на масовому продажі боргових зобов'язань, що суттєво знизило їх вартість і підвищило вразливість ризикам для суверенних запозичень (рис. 3.4) [76].

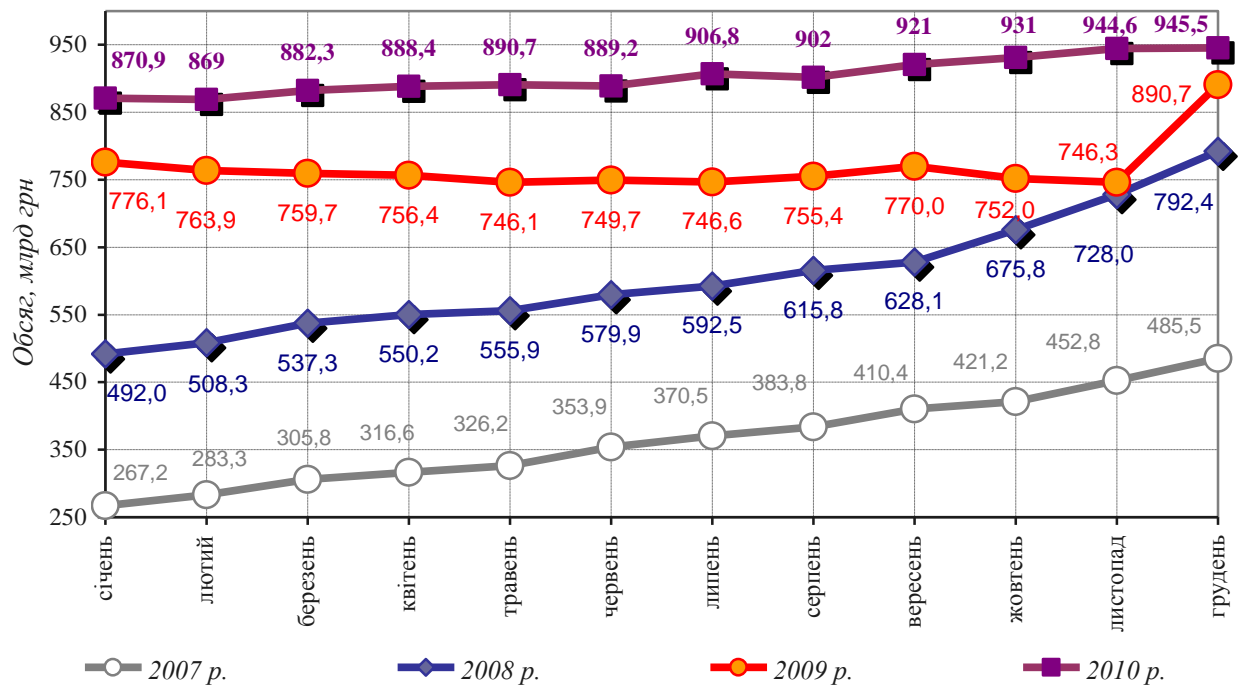

Рис. 3.4. Загальний обсяг кредитів банківської системи України за 2007–2010 рр.*

* складено автором на основі даних [76; 282; 283; 284].

Тому питання контролю за рухом капіталу стає все більш актуальним у контексті стрімкого зростання боргу банківського сектору останніми роками. Необхідність посилення контролю обумовлена значними втратами ринкової вартості банків і підприємств на фондовому ринку, погіршення іміджу України через стрімке зростання заборгованості і спрямування потоків боргового капіталу переважно у невиробничу сферу, зокрема, на нарощування імпорту. Нестабільність основних чинників, що впливають на рішення щодо надання кредитів, а саме – стабільність валютного курсу і зростання прибутків підприємств, достатнього для покриття грошових потоків по боргах, – вимагає більш обережної політики керівних органів щодо допущення інвестиційного і тим більше – позичкового капіталу.

Найбільший вплив на капіталізацію банків мають фактори непередбачуваних збитків, які у ряді випадків призводять до значного зниження фінансової незалежності банківських установ. Під тиском міжнародних фінансових організацій, НБУ знизив вимоги до капіталізації банківських установ, збільшивши максимально припустиму частку субординованого боргу в регулятивному капіталі. Це дозволить провести докапіталізацію дочірніх підрозділів іноземних фінансових інститутів в Україні, максимально убезпечивши фінансові вкладення останніх від валютного й кредитного ризиків. Так, у вересні 2009 р. регулятивний капітал банків збільшився на 2,64 млрд грн, у той час як статутний капітал за цей період збільшився всього на 0,16 млрд грн. Збільшення статутних фондів окремих банків і залучення субординованого боргу (з наступним включенням до капіталу) були основними причинами збільшення адекватності регулятивного капіталу (Н2) до 15,63% станом на 01.10.2009 р. (14,54% на 01.07.2009 р.). Нестача власних коштів у контексті невирішених проблем в економіці країни може призвести до збільшення кількості банків, що знаходяться на грані нормативних вимог у частині капіталізації й негативно відобразиться на їхній діяльності у майбутньому.

Основу ресурсної бази для банків становлять кошти, залучені із внутрішнього ринку. Разом з тим банки мають найбільший обсяг запозичень із зовнішніх ринків (у тому числі у вигляді фінансування від материнських структур) серед інших секторів економіки, що спричиняє значну залежність фінансового сектору від валютної політики у країні. За станом на 01.01.2011 активи банків становили 942,0 млрд грн. Більшу частину активів становлять кредитні операції – 65% (рис. 3.5) [34, с. 32].

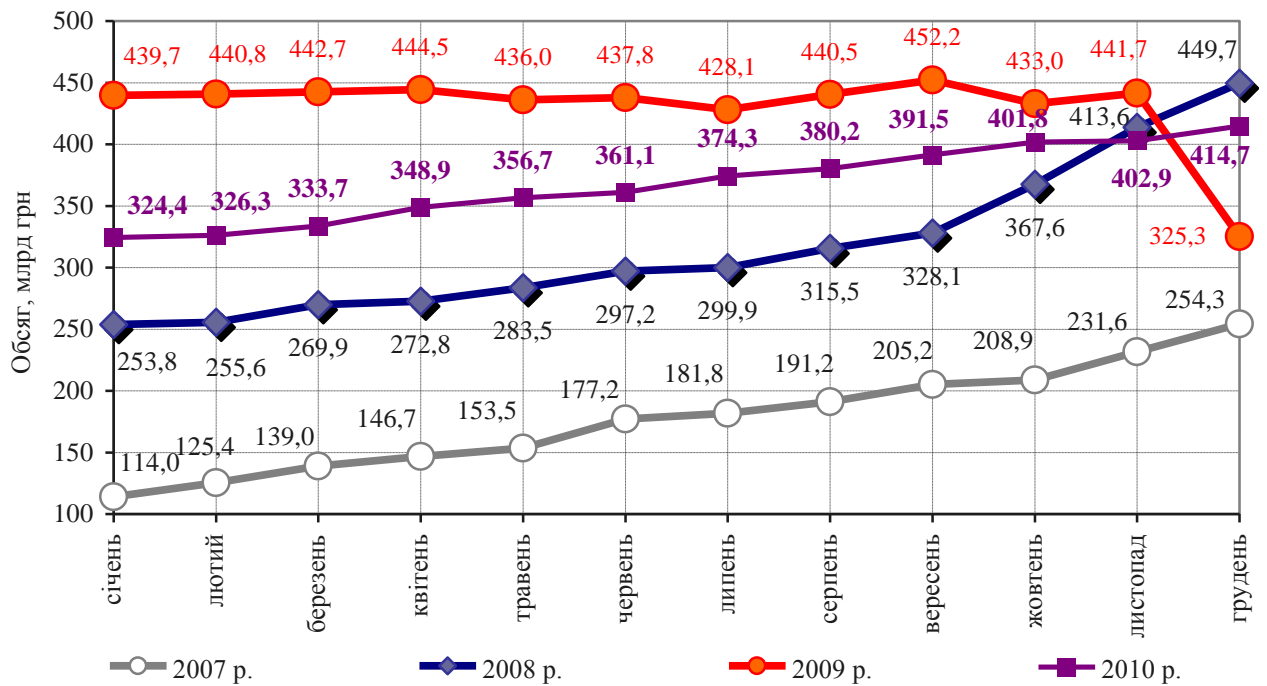

Рис. 3.5. Загальний обсяг депозитів по банківській системі України, 2007–2010 рр.*

* складено автором на основі даних [282; 283; 284].

Незважаючи на те, що окремим банкам вдалося пролонгувати публічні зобов'язання перед міжнародними кредиторами, значну частину боргів вони змушені були погашати. Міжнародні кредитори (у тому числі, материнські структури) все частіше застосовували короткострокове рефінансування старих боргів, що насамперед обумовлено високими системними ризиками України через нестабільну грошово-кредитну й валютно-курсову політику, що спричинило скорочення обсягу довгострокових запозичень банків при збереженні значних виплат по таких зобов'язаннях.

Це спричиняє зменшення терміновості приваблюваних ресурсів і вимагає від банків надзусиль щодо оптимізації платіжних календарів (GAP розривів) та забезпечення ліквідності активів.

Із розгортанням світової фінансової кризи більша частина банківських установ сконцентрувалася на нагромадженні ліквідності, майже повністю припинивши кредитування. Певні банки отримали істотну підтримку власників

(зміцнення капітальної бази), що дозволило їм після певної стабілізації ситуації з ліквідністю відновити кредитування. Разом з тим, через збереження негативних тенденцій в економіці країни та стримуючу монетарну політику регулятора платоспроможний попит на банківські кредити у зазначеному періоді залишається низьким, що обмежує кредитну активність банківських установ [98, с. 57].

Банківська система України характеризувалася збитковою діяльністю протягом усього 2010 р. (рис. 3.6). Це насамперед спричинено скороченням обсягу відрахувань у резерви під проблемну заборгованість, а також оптимізацією витрат, не пов'язаних з основною діяльністю банків в умовах зниження ділової активності. Операційна діяльність більшості банків залишається прибутковою (показники чистого процентного доходу та спреду майже не змінилися: 6,28% й 5,39% відповідно), тоді як основними причинами збитковості були формування резервів на покриття втрат по активних операціях, продаж проблемних кредитів нижче балансової вартості, а також зменшення доходів від головної діяльності пов'язаних зі значними витратами щодо залучення ресурсів.

На нашу думку, основними чинниками впливу й індикаторами стану банківської системи країни можна вважати негативні тенденції у національно-господарській системі, що відповідним чином позначилися на платоспроможності основних контрагентів банків і стані фінансового ринку (зокрема на збільшенні проблемної заборгованості банків при низьких темпах кредитування, а також скороченні вільних ресурсів підприємств на банківських депозитах). Консервація стримуючої грошово-кредитної політики НБУ (одна з вимог МВФ) і спроби стабілізувати валютний ринок через обмеження пропозиції гривневої ліквідності разом із нарощуванням капіталів окремими банками (зокрема, у рамках державної рекапіталізації) не здійснили істотний позитивний вплив на ліквідність цих установ (2 з 3 рекапіталізованих банків звернулися до державних органів щодо додаткового обсягу коштів). При цьому

зазначена стабілізація є нестійкою, тому що рівень довіри населення до банків залишається як і раніше низьким.

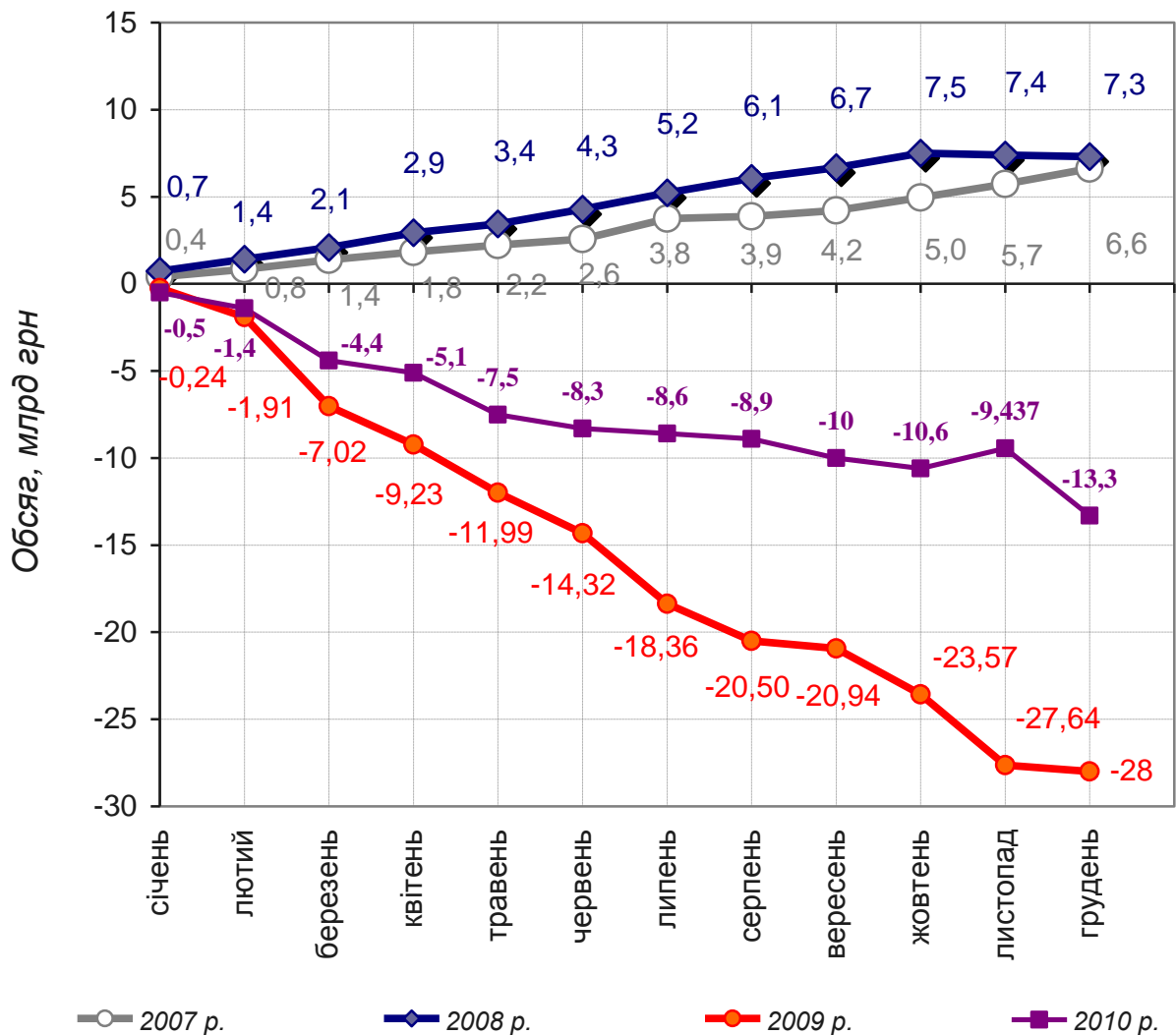

Рис. 3.6. Динаміка доходів кредитно-фінансових установ України, 2007–2010 рр.*

* складено автором на основі даних [282; 283; 284].

З огляду на кредитні й ринкові ризики фінансування іноземними групами дочірніх українських банків на рівні “мінімальної достатності”, зважаючи на високий рівень кредитних і девальваційних ризиків, а також, в окремих випадках, через проблеми з ліквідністю самих материнських груп у структурі ресурсної бази банків усе більше будуть переважати короткострокові пасиви, що підвищує ризик ліквідності банківської системи:

- посилення контролю над фінансовими установами з боку регулятора та збільшення тиску на бізнес з боку фіскальних органів у середньостроковій перспективі;
- звуження ліквідності внаслідок збереження ризиків відтоку ресурсної бази, обмежених можливостей рефінансування зовнішніх запозичень, а також через адміністративні міри Національного банку України;
- збереження низького рівня довіри внутрішніх інвесторів і кредиторів до банківської системи;
- посилення тиску на гривню;
- низькі обсяги кредитування [92, с. 47].

Вплив транснаціональних банків на розвиток вітчизняної банківської системи відбувається поступово, а на сьогодні складно передбачити всі його наслідки. Проте вже помітні новітні тенденції, які виникли з приходом на український фінансовий ринок транснаціональних банків, що дедалі сильніше впливають на розвиток банківської системи в цілому. Відомо, що збільшення капіталізації банків завдяки отриманому прибутку обумовлює зміцнення національної банківської системи. Однак зростання у ній частки транснаціонального капіталу загрожує збільшенням обсягу прибутків, які виводяться з України (табл. 3.1).

Генезис та поглиблення фінансово-економічної кризи свідчить про те, що будь-який введений у країну фінансовий ресурс може бути раптово виведений і внаслідок цього виникне проблема щодо ліквідності економіки, потрясіння на валютному ринку, зростання ставок тощо. Політика ізоляції, відмова від іноземних інвестицій не принесуть користі державі. Але і поспішна, враховуючи вступ до СОТ, лібералізація умов доступу транснаціональних банків на український банківський ринок може призвести не тільки до послаблення вітчизняної банківської системи, але і до втрати її, а з нею і до втрати спроможності керувати національною економікою з боку держави [92].

Ступінь впливу економічної кризи на банківську систему залежить від багатьох факторів, але головним з них є стан самої банківської системи до

настання кризи. При цьому особливе значення мають ліквідні позиції, якість кредитного портфеля, рівень капіталізації банків і банківської системи в цілому. Ослаблена банківська система особливо потерпає від банківської кризи. Нині дуже важливим завданням, що поставлене перед директивними органами, є прийняття невідкладних заходів щодо зм'якшення ризиків, у тому числі підготовка планів дій у непередбачених обставинах [70, с. 4].

Таблиця 3.1

Компаративний аналіз наслідків діяльності банків з іноземним капіталом у фінансовій системі України за 2005–2010 рр.*

ПОЗИТИВНІ НАСЛІДКИ		НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ	
1	Підвищення капіталізації вітчизняних банків	1	Відбувається поступова денационалізація банківської системи
2	Підвищення конкуренції на ринку банківських послуг	2	Поглиблення дефіциту поточного рахунку платіжного балансу через накопичення боргових зобов'язань перед нерезидентами
3	Зростання якості послуг та розширення їх асортименту	3	Поглиблення залежності від західного фінансування
4	Диверсифікація структури джерел формування банківського капіталу	4	Скорочення обсягів кредитування національного бізнесу
5	Скорочення частки держави у структурі внутрішнього кредиту	5	Зменшення ефективності регулятивної ролі НБУ у міру зростання присутності іноземного капіталу, що призводить до послаблення впливу держави на монетарні та макроекономічні процеси
6	Покращення ефективності банківської системи	6	Зростання присутності іноземних банків на національному ринку так і не призвело до здешевлення відсоткової ставки
		7	Спекулятивний характер відсоткової політики по кредитах у банках з іноземним капіталом

* складено автором.

Експансія транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок України, а також непослідовна державна політика у сфері контролю за зовнішніми запозиченнями приватного сектору (особливо банківського) призвели до безпрецедентного зростання обсягів споживчих позик (в основному на купівлю імпортних товарів) і майже повного ігнорування кредитування реального сектору економіки. Внаслідок цього вітчизняна економіка не скористалась сприятливою кон'юнктурою на світових фінансових

ринках 2002–2007 рр., а в період глобальної фінансової нестабільності 2008–2009 рр. характерним для України було зростання зовнішніх боргів (у тому числі перед транснаціональними банківськими групами) та відсутність внутрішніх резервів для виходу з економічної кризи (рис. 3.7).

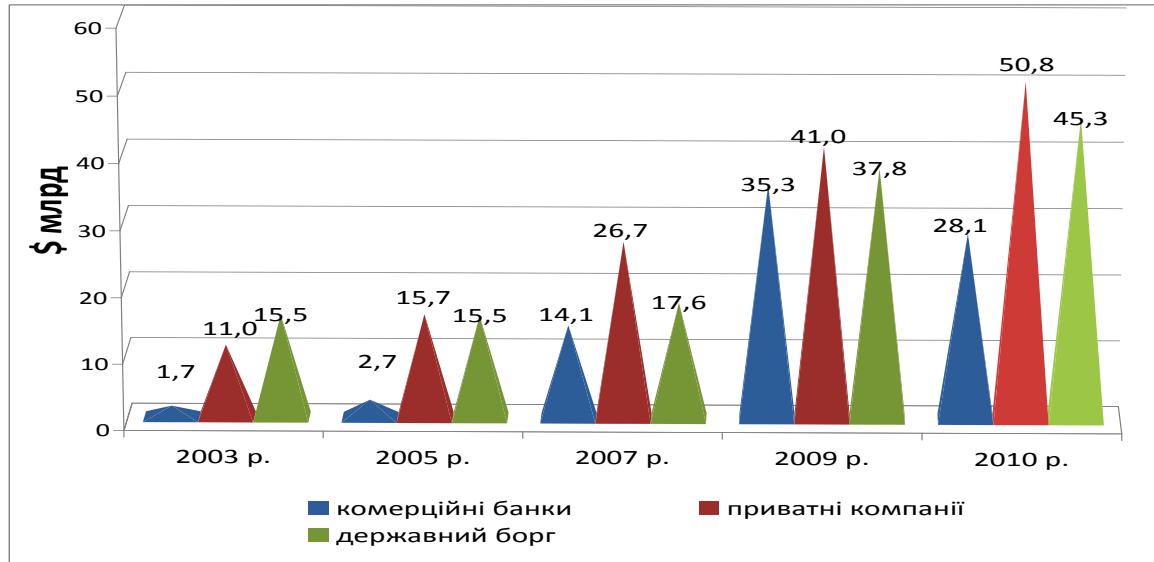

Рис. 3.7. Динаміка зростання сукупного зовнішнього боргу України, 2003–2010 рр., млрд дол. США*

* складено автором на основі даних [54 с. 21].

Нарощування зобов'язань України відбувається здебільшого через зовнішні запозичення. Так, у вересні 2010 р. уряд розмістив єврооблігацій на суму 2 млрд дол., одержав транш кредиту МВФ stand-by. Протягом 2000–2010 рр. обсяг державного боргу, крім традиційних коштів Міжнародного валютного фонду за програмою stand-by збільшувався також через надходження кредитних ресурсів від міжнародних організацій економічного розвитку (Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку і Європейського інвестиційного банку), що перетворило Україну на одного з лідерів серед позичальників.

Україна на січень 2011 р., продовжує залишатися другим позичальником МВФ за сумою виділених коштів за діючими кредитами stand-by – 9,25 млрд СПЗ (14,2 млрд дол. США), після Румунії (9,8 млрд СПЗ). За даними МВФ, третім позичальником за сумою виділених коштів є Греція – 9,13 млрд СПЗ [14, с. 10].

На частку України на початок 2011 р. припадало приблизно кожні два з дев'яти доларів заборгованості всіх країн перед фондом за стандартними кредитними програмами. Піковими виплати України по боргах перед МВФ будуть у 2013 р. коли згідно з оцінками фонду їх обсяг становитиме 3,79 млрд СПЗ (5,78 млрд дол. США). 2011 р. Україна муситиме виплатити МВФ тільки 0,23 млрд СПЗ, у 2012 р. і 2014 р. – приблизно по 2,45 млрд СПЗ, а 2015 р. – 0,98 млрд СПЗ.

Співвідношення сукупного державного боргу (прямий і гарантований) до ВВП у 2010 р. досягло приблизно 38%, що, за міжнародними стандартами, взагалі не вважається загрозливим рівнем (згідно з Маастрихтським договором державний борг країни, яка набула членства або готується до вступу в ЄС повинен бути меншим ніж 60% ВВП), зокрема, середній рівень боргу у країнах ЄС становить близько 85%. Проте економіки країн не можна порівнювати за надійністю, а відсотки з обслуговування боргу дуже різняться не на користь України. Крім того, державний борг збільшується значною мірою завдяки його зовнішній частині, яка номінується у вільно конвертованих грошових одиницях, що спричиняє додаткові ризики.

Величина золотовалютних резервів на 01.01.2011 р. близько 34,6 млрд дол. Незважаючи на те, що міжнародні резерви України протягом 2010 р. збільшилися на 8,1 млрд дол. США, тобто на 30,5%, їх розмір знаходиться на недостатньому рівні, визначеному в міжнародній практиці на рівні 100% від короткострокового боргу країни (44 млрд дол. на початок 2011 р.). Так, чисті резерви НБУ (за винятком кредитів МВФ, що передбачалися на поповнення золотовалютних резервів) становили на кінець 2010 р. всього близько 21 млрд дол. США.

Загальний показник державної і приватної заборгованості України коливається на рівні близько 90% від ВВП. Валовий зовнішній борг України тільки за II квартал 2011 р. збільшився на 1,714 млрд дол. США, або на 1,7%. За дев'ять місяців 2010 р. він збільшився на 8,2 млрд дол. США, або на 7,93% до рівня 111,6 млрд дол. США, або 93,5% від ВВП. Важливо підкреслити, що

урядові борги зросли за третій квартал на 21,8% – до 23,6 млрд дол. США, НБУ – на 20,5%, до 7,1 млрд дол. США, корпоративного сектору – на 3,7%, до 47,6 млрд дол. Однак заборгованість банківської системи знизилася на 1,5% – до рівня 27,9 млрд дол. США [14, с. 10].

Саме у цих показниках і містяться основні ризики фінансової системи, а також негативні фактори конкурентного середовища фінансового ринку України. По-перше, істотно змінилися акценти у структурі заборгованості за секторами економіки. Борг банківського сектору у значній частині заміщений боргом секторів державного управління та органів грошово-кредитного регулювання. Інакше кажучи, частка державної заборгованості зростає високими темпами, а приватні борги відносно, хоча і невисокими темпами, але зменшуються, що свідчить лише про репатріацію запозичених капіталів в іноземній валюті.

Можна навіть виокремити домінуючий чинник такого стрімкого погіршення міжнародної конкурентоспроможності фінансового ринку України, яким, на нашу думку, є багатомільярдна іпотечна піраміда та ”мільна бульбашка” споживчого кредитування, які протягом 2009–2010 рр. перейшли з розряду проблеми окремо взятих фінансових установ, їх власників та топ-менеджменту в проблему загальнодержавну, а також пересічних платників податків. Високі темпи зростання імпорту протягом 2005–2007 рр., які покривалися завдяки зовнішнім запозиченням, а також величезні ціни на житло (навіть порівняно з країнами ЄС) спричинили 42% девальвацію гривні, скорочення ВВП, зниження життєвого рівня всього населення [27, с. 7].

Існує декілька науково-практичних підходів щодо мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на розвиток банківської системи. Найпростішим із них є запровадження жорстких адміністративних обмежень, що регулюють достатність капіталу, рівень процентних ставок, ліміти кредитування, фіксацію валютних курсів та ін.

Заходи ж підтримки банківського сектору в умовах світової фінансової кризи були досить схожими із західними аналогами: 1) у період розгортання

кризових явищ – більш ніж секретні обсяги надання рефінансування комерційним банкам; 2) на другому етапі – із семи проблемних великих банків обрано три найбільш придатні для отримання державної допомоги (ПАТ “Укргазбанк”, АТ “Родовід Банк” і ПАТ “Банк Київ”).

Важливо, що вартість націоналізації проблемних фінансових закладів для держави, тобто для платників податків, перевищила 18,5 млрд грн. Якщо припустити, що курс гривні протягом найближчих двох-трьох років знизиться до прогнозованого урядом значення 7,5 UAH/USD, то собівартість націоналізованих банків становитиме близько 2,5 млрд дол. США – сума, якої вони не були варті навіть у найкращі докризові роки, під час піку попиту на українські фінансові установи з боку іноземних інвесторів. Отже, дешевше було ліквідувати проблемні фінструктури, передавши їх найцінніші активи (ті, які знаходяться під заставою) у НБУ та наявні пасиви – до стабільних банків [258].

У сучасних умовах основним завданням державної політики України є спрямування фінансових ресурсів до реального сектору економіки. Для кредитування пріоритетних для країни проектів можна використати непопулярний, але прозорий механізм залучення коштів – кредити НБУ, який може рефінансувати державні банки за ставкою 10,5%. Фінансові установи, у свою чергу, повинні спрямовувати отримані ресурси на проекти, затверджені спеціальною державною програмою (наприклад, авіабудування, житлове та комерційне капітальне будівництво, інфраструктурні проекти тощо).

Досвід країн, які меншою мірою постраждали від потоків боргового капіталу свідчить, що підтримка економічного зростання, навіть незважаючи на світову фінансову кризу, стала наслідком двох чинників – через меншу частку іноземного капіталу у банківському секторі, а також більш високу частку внутрішніх заощаджень, що дало змогу підтримати зростання кредитного портфеля завдяки внутрішнім ресурсам. Тому стратегічними орієнтирами державної політики у сфері регулювання банківської діяльності мають бути збільшення реального ВВП та інвестицій в основний капітал,

забезпечення стійкості економіки через розширення внутрішнього платоспроможного попиту та посилення конкуренції внутрішнього та зовнішнього ринків.

3.2. Вплив експансії транснаціональних банківських груп на макрофінансову динаміку конкурентного середовища України

Сучасні наукові дослідження, присвячені розгляду аспектів взаємодії національних економік з міжнародним банківським капіталом, зорієнтовані на виявлення загальних тенденцій здійснення заходів, спрямованих на обмеження мобільності капіталу, що можуть спричинити відплив капіталу з фінансових ринків приймаючих країн та уповільнити темпи економічного зростання. Але не менш важливою на сьогодні науковою проблематикою є глибокий і комплексний аналіз здатності валютно-фінансових чинників, спрямованих на створення потенційних переваг проникнення транснаціонального банківського капіталу, компенсувати можливі економічні ризики його впливу, а також закласти дієву базу становлення конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються.

Досвід різних країн показує, що фінансові кризи відображають складний процес підлаштування банківських систем до нових макроекономічних умов. Дерегулювання банківського сектору та лібералізація зовнішньоекономічних відносин у країнах з ринками, що формуються, глобалізація ринку фінансових послуг, реформування економіки – все це відбувалося дуже складно, збільшуючи макроекономічну нестабільність, незбалансованість економіки, й негативно впливало на стан банківських балансів. В умовах зростаючої нестійкості банківські системи виявилися вкрай сприйнятливими до таких традиційних факторів банківської кризи, як економічний спад та потрясіння у реальному секторі економіки.

Так, К. Рейнхарт та Р. Сміт доводять, що більшість банківських криз відбуваються за одним спільним сценарієм. Кожному потрясінню передують зростання цін на житло та титули власності, прискорення грошових потоків, які

приводяться у рух оптимістичними очікуваннями іноземних інвесторів, швидке збільшення обсягу заборгованостей. Події останніх років перед початком кризи субстандартного кредитування чітко вкладаються у загальну схему [259].

Зрозуміло, що спад виробництва, погіршення платоспроможності підприємств-позичальників банків є традиційною причиною банківських криз. Ступінь впливу кризи в економіці на банківську систему залежить від багатьох факторів. Однак важливо виділити базисну причину – стан самої банківської системи до початку економічної кризи. Йдеться насамперед про ліквідні позиції банків, про те, наскільки їхні зобов'язання забезпечені власним капіталом, яка якість їхнього кредитного портфеля.

Надмірна кредитна експансія під час тривалого економічного підйому, як правило, є фактором, що провокує банківські кризи. Зворотним боком кредитної експансії є погіршення якості кредитного портфеля, завищена оцінка забезпечення позичок, збільшення кредитного ризику. Одночасно збільшення темпів кредитування перешкоджає моніторингу регулювальними органами якості кредитного портфеля банків у результаті його швидкої зміни.

Кредитна експансія передувала банківським кризам у багатьох країнах у 1990–2010 рр., у тому числі Японії, країнах Латинської Америки у 80-х роках, країнах Південно-Східної Азії у 90-х роках. Досвід цих країн свідчить, що зростання кредиту, що більш ніж удвічі перевищує зростання ВВП, може вважатися сигналом потенційної загрози банківської кризи [202; 226].

Інфляція впливає на банківський сектор через процентні ставки, ослаблення стимулів для заощаджень і звуження депозитної бази, відтік національних капіталів за кордон, зміну структури активних і пасивних операцій. Під час інфляції банківські активи можуть швидко зростати, навіть у реальному вираженні, може збільшуватись й прибуток банків, якщо їм вдається підтримувати на високому рівні процентну маржу. У важкий стан потрапляють ті фінансові інститути, що мають набагато більше довгострокових активів порівняно з пасивами. Вкладники, особливо при високих темпах зростання цін, можуть негативно для банків реагувати на зниження реальних процентних

ставок, насамперед у випадку існування альтернативних варіантів інвестування заощаджень. Для підтримки депозитної бази банки змушені підвищувати процентні ставки по внесках. Якщо при цьому можливості підвищення прибутковості по активних операціях обмежені через низько ліквідні або неліквідні довгострокові активи, банки зазнають різкого зниження прибутків [66, с. 8].

Різкі коливання товарних цін, цін на фінансові активи, процентних ставок істотно збільшують загальну невизначеність в економіці й ризик у системі відносин банків з їхніми головними контрагентами – вкладниками, позичальниками й регулюючими органами. Істотно ускладнюється оцінка банками кредитних і ринкових ризиків, а вкладниками й регулюючими органами – заможності банків.

Тому, на нашу думку, надважливим завданням є виявлення певного алгоритму оцінювання експансії транснаціонального капіталу та ризиків його присутності на ринках, що формуються. Дана система показників у цілому може дозволити як здатність нових ринкових економік залучати іноземні інвестиції, обґрунтувати параметри впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, так і оцінювати негативні та позитивні макрофінансові наслідки експансії.

Сучасні дослідження вимірювання фінансових ризиків ґрунтуються на основі показників чутливості, що становить поширений у практичній діяльності ризик-менеджменту концептуальний підхід, який лежить в основі багатьох теоретичних конструкцій сучасної фінансової теорії [169; 241].

Загальнонауковою основою застосування концепції чутливості є системний підхід, при якому об'єкт ризику розглядається у вигляді відкритої підсистеми певної системи. Фактори впливу на показники, що характеризують об'єкт ризику, можуть бути поділені на ендогенні та екзогенні. Сутність концепції чутливості полягає у введенні числової міри, яка б адекватно відображала вплив факторів на обрані показники. Концепція включає дослідження чутливості як від ендогенних, так і від екзогенних факторів, однак

практика вимірювання фінансових ризиків більшою мірою зорієнтована на вимірювання чутливості до екзогенних факторів [65, с. 53].

З точки зору якісного аналізу ризику екзогенні фактори, зміни яких спричиняють найбільший вплив на результуючі показники, можуть бути віднесені до найсуттєвіших чинників ризику. Сутність концепції чутливості на прикладі впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, можна зобразити як взаємодію екзогенних факторів (експансії транснаціонального банківського капіталу) та результуючих показників, якими є ендогенні чинники господарського розвитку, що впливають на конкурентне середовище фінансового ринку та макрофінансову стабільність національної економіки (рис. 3.8).

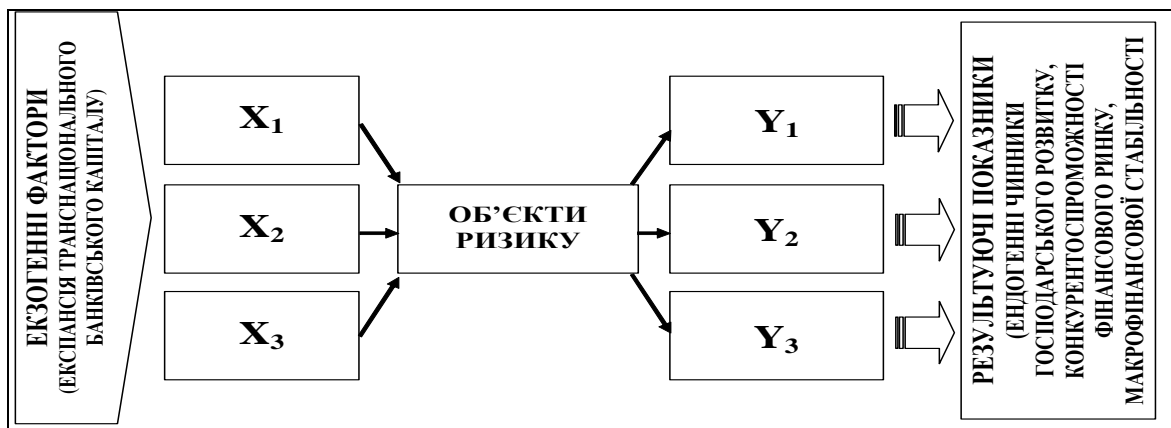

Рис. 3.8. Система аналізу ризиків екзогенних факторів, зміни яких спричиняють найбільший вплив на результуючі показники

Джерело: [67, с. 105].

Проблематика застосування даного концептуального підходу вимірювання фінансових ризиків включає багатоваріантність способів розгляду об'єкта ризику як підсистеми вибору результуючих показників, математичне моделювання зв'язку між екзогенними факторами та результуючими показниками та вибір числової міри реагування.

Один і той самий об'єкт ризику може розглядатися як підсистема різних систем. Наприклад, певна частка присутності транснаціонального банківського капіталу на фінансовому ринку може розглядатися як елемент галузевого ринку та як результуючий показник, що впливає на конкурентне середовище

фінансового ринку. Екзогенними будуть галузеві фактори, чисельно відображені, наприклад, у галузевому показнику впливу. При розгляді тієї ж банківської групи як економічної одиниці ринку певної країни екзогенним фактором можуть бути зміни присутності банківських груп на всьому ринку. При розгляді як системи економіки країни екзогенними факторами, що обумовлюють формування конкурентного середовища, будуть макроекономічні фактори (інфляція, темп зростання промислового виробництва, дохідність за державними облігаціями тощо). При розгляді іноземного банківського капіталу як економічної одиниці світового ринку мають бути додані такі фактори, як дохідність фондових індексів, обмінні курси, дохідність за державними облігаціями різних країн тощо [22; 164].

Вибір результуючих показників є найсуттєвішим елементом при використанні концепції чутливості. Будь-який об'єкт фінансового ризику може характеризуватися низкою результуючих показників. Наприклад, присутність транснаціонального банківського капіталу характеризується дивідендною та капіталізованою дохідностями. Зміни екзогенних факторів можуть призводити до зміни капіталізованої дохідності та не впливати на дивідендну. Залежно від суб'єкта ризику ефект може бути різним. Особливого значення дана проблема набуває при розгляді стійкості фінансових інститутів. Діяльність кожного з них (банк, інвестиційний фонд, страхова компанія, пенсійний фонд) може бути охарактеризована різними показниками, що обумовлює вибір набору показників, адекватного задачі моделювання, чи до використання певного інтегрованого показника (наприклад, рейтингу). Певний набір результуючих показників регламентується регуляторами, але, як правило, проблема репрезентативності набору таких показників є актуальною, особливо в країнах з ринками, що формуються [260].

Математичне моделювання зв'язку між екзогенними факторами та результуючими показниками передусім дослідженню ступеня реагування. Залежно від об'єкта ризику використовують той чи інший тип моделей (лінійні, нелінійні, стохастичні, нейромережеві тощо). Важливо прагнути

побудувати модель, яка адекватно відображає структуру залежності обраних результуючих показників від змін у екзогенних факторах [273]. Інколи досягнення адекватності моделі є занадто складним завданням, тому, на нашу думку, варто зупинитися на моделі, яка має характеризуватися обов'язково якісною змінною.

Якісна модель (у контексті вимірювання ризику) має містити співвідношення між усіма суттєвими екзогенними факторами та обраними результуючими показниками, а також давати можливість робити достатньо точний прогноз змін останніх. Якісність характеризується малою величиною відхилень прогнозованих значень від фактичних на основі проведення тестування моделі з обраною точністю. Другий крок являє собою аналіз чутливості вихідних параметрів до змін у вхідних у межах побудованої моделі. Сутність дослідження чутливості полягає у визначенні числової міри або ступеня реагування обраних результуючих показників на зміни у вхідних параметрах. Вхідні параметри, зміни яких мають найбільший вплив на вихідні параметри, належать до найсуттєвіших факторів ризику [68, с. 24].

Сучасний стан конкурентного середовища України як достатньо типової країни з фінансовим ринком, що формується, яка географічно та економічно знаходиться у групі країн, що не є показовими щодо застосування протекціоністських заходів, так і занадто відкритими для експансії іноземного капіталу, за оцінками Світового економічного форуму, вимагає оптимізації показників саме фінансового ринку (табл. 3.2).

Ефективне використання виявлених конкурентних переваг національної економіки та успішність реалізації поставлених завдань структурних трансформацій сприятимуть стійкому розвитку фінансового ринку України на довгостроковий період. Реформування національної економіки повинно базуватися на власних потужностях економіки. Збільшення боргів держави у формі міжнародних кредитів чи емісія грошей може зменшити період реалізації проектів, але збільшить вразливість національної економіки під час фінансової нестабільності у світі.

**Показники конкурентного середовища фінансового ринку
України у 2009–2010 рр.***

Критерій	Місце України у світовому рейтингу**	Бали
Розвиток фінансових ринків	119	3,31
Інституційний рейтинг	134	2,96
Фінансова стабільність	123	3,06
Розмір і доступність фінансових ресурсів	130	3,01
Кредитний рейтинг країни	99	3,46
Податки	134	2,9
Ринок IPO	125	3,7
Ринок злиттів і поглинань	132	3,2
Ринок страхування	122	3,88
Бізнес-клімат	100	3,5
Розвиток банківського сектору	138	2,6
Інфраструктура	68	3,8
Розвиток небанківського сектору	127	3,02
Людський капітал	54	4,54

* складено автором на основі даних [286];

** серед досліджених 139 країн.

Фінансові інститути інвестують кошти у фінансові активи лише, якщо ризик неповернення вкладених коштів є низьким, а фінансовий результат – позитивним. Отже, ефективний перерозподіл вільних фінансових ресурсів може бути за умов захисту прав усіх учасників системи.

Для України дана проблема, на противагу іншим суто господарським факторам, і на сучасному етапі залишається досить актуальною. З іншого боку, посилення нормативно-правового регулювання діяльності фінансових інститутів з метою підвищення рівня захисту спричиняє збільшення витрат, зменшення прибутковості фінансової діяльності, відтік капіталу, підвищує ціни на фінансові послуги.

Крім того, зарегульованість фінансово-кредитних відносин веде до утворення олігополістичної структури фінансового ринку, де фінансові інститути отримують більші прибутки, але з меншою економічною ефективністю, внаслідок чого монополізація ринку призводить до збільшення вартості фінансових послуг та зниження попиту на них. У результаті зменшуються темпи переходу заощаджень в інвестиції та сповільнюється рух

фінансових ресурсів. Отже, потрібно зберігати баланс між захистом прав інвесторів та кредиторів і формуванням ефективного механізму перерозподілу коштів.

Спробуємо надати власну оцінку впливу іноземного капіталу в банківській системі на макрофінансові показники конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються, на прикладі України. Серед досліджених моделей ризиків присутності транснаціональних банків, впливу зовнішньоекономічних факторів на господарський розвиток, економічну динаміку, а також на інвестиційний клімат в умовах ринкових трансформацій нами виокремлено такі макрофінансові показники: корпоративний зовнішній борг України, рівень інфляції в Україні, вплив капіталу з України (інвестиції, здійснені за кордон), а також реальна ставка кредитного відсотка (відсоток за кредитами, що надаються банками України своїм клієнтам), яка є найважливішим показником демонополізації фінансового ринку. Для проведення комплексного економіко-математичного аналізу будуть використано лінійні регресійні моделі.

Для дослідження впливу іноземного капіталу в банківській системі на кожен із чотирьох вищезазначених макрофінансових показників побудуємо відповідну модель. Таким чином, конкурентне середовище фінансового ринку України в умовах експансії транснаціонального банківського капіталу буде комплексно проаналізоване шляхом побудови 4-х окремих економетричних моделей.

Використовуючи дані Національного банку та Держкомстату України, а також статистичних звітів міжнародних організацій, застосуємо декілька агрегованих макроекономічних показників господарської динаміки України за 2005–2010 рр. Важливо підкреслити, що даний період виокремлюється у дослідженні впливу експансії транснаціональних банків, зважаючи на безпрецедентне проникнення іноземного банківського капіталу саме за вищенаведені шість років, адже саме з 2005 р. розпочалась експансія транснаціонального банківського капіталу, рівень присутності збільшився

майже у чотири рази (з 9,6% до 36,7%) і почав відігравати суттєву роль в економічному розвитку України. Серед цих показників будуть застосовані: рівень іноземного капіталу в банківській системі України, вищезазначені чотири макрофінансові показники, а також середньорічний офіційний курс обміну долара до гривні, середньорічна облікова ставка НБУ, фактичний дефіцит державного бюджету України, середньорічні світові ціни на нафту (зважаючи на безпрецедентну залежність параметрів економічної динаміки України, макрофінансової стабільності, характеру ціноутворення, показників платіжного балансу тощо від цін на енергоносії; ключовим чинником визначення цін виступають саме ціни на нафту), середньорічна ставка дохідності за ОВДП, а також сукупний капітал українських банків (відповідні дані сформовано в табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**Макроекономічні показники господарської динаміки України
за 2005–2010 рр., необхідні для економетричної моделі***

РОКИ	Рівень інфляції, %	Рівень присутності іноземного капіталу у банківській системі України, %	Сукупний зовнішній корпоративний борг України млн дол. США	Середньорічна ставка кредитування по банківській системі України, грн, %	Середньорічна облікова ставка НБУ, %	Середньорічний офіційний курс гривні до долара США	Фактичний дефіцит державного бюджету, млрд грн	Інвестиції з України в економіку країн світу, млн дол. США	Загальна капіталізація банківської системи України, млн грн.	Середньозважена річна ставка дохідності ОВДП України, %	Середньорічні світові ціни на нафту, дол. США за барель
2005	10,3	9,60	19384	16,4	9,25	5,0500	8800,0	175,9	11648	7,23	54,410
2006	11,6	19,5	27405	15,4	9,00	5,0500	3776,6	218,2	16144	9,26	65,146
2007	16,6	27,6	41312	14,4	8,25	5,0500	9842,9	221,5	26266	6,71	72,465
2008	22,3	35,0	69572	17,8	11,00	5,2672	12502,0	6196,1	42873	14,91	96,847
2009	22,3	36,7	89700	20,9	10,62	7,7912	19872,8	6198,6	82454	15,84	61,490
2010	12,3	35,8	86167	18,3	10,25	7,9970	1622,6	6223,3	119189	16,91	76,170

* складено автором на основі даних [284; 283; 292; 286].

Отже, першим з об'єктів дисертаційного дослідження стане вплив іноземного капіталу в банківській системі на величину корпоративного

зовнішнього боргу. За допомогою побудованого нижче регресійного рівняння спробуємо виявити величину функціональної залежності корпоративного зовнішнього боргу України від ступеня експансії транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок, а також від коливань валютного курсу та облікової ставки НБУ. Таким чином, регресійне рівняння матиме такий вигляд:

$$X_1 = a_0 + a_1 W + a_2 r + a_3 d, \quad (3.1.)$$

де X_1 – корпоративний зовнішній борг у % до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у % до попереднього року;

r – середньорічний офіційний курс обміну долара до гривні у % до попереднього року;

d – середньорічна облікова ставка НБУ у % до попереднього року;

a_0, a_1, a_2, a_3 – коефіцієнти рівняння.

Вплив показників W , r та d на корпоративний зовнішній борг України можна описати таким чином:

- частка іноземного капіталу в банківській системі України (W), означаючи обсяг капіталовкладень транснаціональних банків у кредитно-фінансові установи України, характеризує ступінь відкритості економіки та орієнтації на зовнішні джерела фінансування. Чим цей показник вищий, тим швидшими темпами зростають зовнішні запозичення, адже розміщення корпоративних цінних паперів найчастіше здійснюються за допомогою транснаціональних банківських груп, які функціонують в Україні, крім того, у зовнішніх запозиченнях банківського сектору України значну частку становлять самостійні розміщення дочірніх банків, а також внутрішньобанківські кредити;

- щодо показника r (офіційний курсу обміну долара до гривні), то зрозуміло, що коливання курсу національної валюти безпосередньо впливає на фізичний обсяг боргу. Також коливання курсів впливає на доходи кредиторів та інвесторів;

- вплив d (середньорічної облікової ставки НБУ) безпосередньо вказує на капіталонасиченість країни та на рівень дохідності капіталу в Україні.

За 2005–2010 рр. ми маємо відомі фіксовані значення показників X_1 , W , r та d , виражених у відсотках до попереднього року, які внесено до табл. 3.4.

Шляхом визначення кожного коефіцієнта вищенаведеного регресійного рівняння (a_0 , a_1 , a_2 , a_3) і знаходження їх стандартизованих значень встановимо, в якому напрямку і якою мірою кожний із показників W , r та d впливають на корпоративний зовнішній борг (X_1) (дод. Ж). Щоб одержати конкретну оцінку цих чотирьох коефіцієнтів регресії, необхідно застосувати такий статистичний метод, як однокроковий метод найменших квадратів. Найбільшою мірою нас цікавить значення коефіцієнта a_1 разом з його стандартизованим значенням, що дасть чітке уявлення про місце експансії у системі чинників зростання корпоративного боргу.

Таблиця 3.4

Макроекономічні показники України, необхідні для економетричної моделі (у % до попереднього року)

Роки	X_1	W	r	d
2006	141,37	203,12	100	97,3
2007	150,74	141,53	100	91,67
2008	168,4	126,81	104,3	133,33
2009	128,93	104,86	147,92	96,55
2010	96,06	97,55	102,64	96,52

У результаті застосування цього методу для множинної регресії, що розглядається, одержимо такі значення коефіцієнтів:

$$a_0 = -48,750; \quad a_1 = 0,365; \quad a_2 = 0,244; \quad a_3 = 1,063.$$

Це означає, що оцінена множинна регресія має вигляд:

$$X_1 = -48,750 + 0,365W + 0,244r + 1,063d.$$

Отримані оцінки можна тлумачити так:

- $a_0 = -48,750$: якщо W , r та d за певних обставин будуть дорівнювати нулю, то темп зниження корпоративного зовнішнього боргу порівняно з

попереднім роком становитиме близько 49%, тобто корпоративний зовнішній борг щороку зменшуватиметься на 49% (таке зниження забезпечувалося б відсутністю взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, низькою рентабельністю капіталу, а також зменшення фізичних обсягів заборгованості);

- $a_1=0,365$: спостерігається, хоч і незначна прямо пропорційна залежність між присутністю іноземного капіталу і величиною корпоративного зовнішнього боргу, тобто, якщо за інших незмінних умов частка іноземного капіталу в банківській системі України збільшиться на один відсоток, то показник X_1 збільшиться приблизно на 0,37%;

- $a_2=0,244$: зростання офіційного курсу обміну долара до гривні на 1% призведе до збільшення корпоративного зовнішнього боргу приблизно на 0,24%;

- $a_3=1,063$: збільшення середньорічної облікової ставки НБУ на 1% означатиме зростання корпоративного зовнішнього боргу на 1,06%.

Отже, експансія транснаціональних банків тою чи іншою мірою є вагомим чинником боргового накачування економіки України, хоча за дефіциту капіталу у вітчизняній економіці саме іноземні банківські групи здатні забезпечити господарську діяльність необхідною кількістю фінансових ресурсів.

Другим з об'єктів аналізу стане вплив іноземного капіталу в банківській системі на інфляційні процеси в Україні. За допомогою побудованого нижче регресійного рівняння спробуємо виявити величину функціональної залежності інфляційних процесів від ступеня експансії транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок, а також від дефіциту державного бюджету України та світових цін на нафту. Таким чином, регресійне рівняння матиме такий вигляд:

$$X_2 = a_0 + a_1 W + a_2 Def + a_3 p, \quad (3.2)$$

де X_2 – інфляція у % до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у % до попереднього року;

Def – дефіцит державного бюджету України у % до попереднього року;
 p – середні світові ціни на нафту у % до попереднього року.

Вплив показників W, Def та p на інфляцію в Україні можна описати таким чином:

- частка іноземного капіталу в банківській системі України (W), означаючи обсяг капіталовкладень транснаціональних банків у кредитно-фінансові установи України, характеризує ступінь відкритості економіки та орієнтації на зовнішні джерела фінансування, але навіть просте насичення економіки зайвими коштами призводить до макрофінансового ефекту, який може призвести до збільшення цін;
- щодо показника Def (дефіциту державного бюджету), то зрозуміло, що його перманентне зростання протягом останніх років є базисним чинником інфляційних очікувань;
- вплив p (світових цін на нафту) безпосередньо був основним чинником інфляції витрат в Україні протягом останніх 5 років.

За 2005–2010 рр. ми маємо відомі фіксовані значення показників X_2 , W, Def та p, виражених у відсотках до попереднього року, які внесено до табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Макроекономічні показники України, необхідні для економетричної моделі (у % до попереднього року)

Роки	X_2	W	Def	p
2006	112,62	203,12	42,91	119,73
2007	143,1	141,53	260,62	111,23
2008	134,33	126,81	127,02	133,65
2009	100	104,86	158,96	63,49
2010	55,16	97,55	100	123,87

Шляхом визначення кожного коефіцієнта вищезгаданого регресійного рівняння (a_0 , a_1 , a_2 , a_3) і знаходження їх стандартизованих значень ми встановимо, в якому напрямі та якою мірою кожний із показників W, Def та p впливає на інфляційні процеси (X_2) (дод. 3). Щоб одержати конкретну оцінку цих чотирьох коефіцієнтів регресії, необхідно застосувати однокроковий метод

найменших квадратів. Найбільшою мірою нас цікавить, зазвичай, значення коефіцієнта a_1 разом з його стандартизованим значенням, що дасть чітке уявлення про місце експансії у системі інфляційних очікувань.

У результаті застосування цього методу для множинної регресії, що розглядається, одержимо такі значення коефіцієнтів:

$$a_0 = -25,295; \quad a_1 = 0,554; \quad a_2 = 0,323; \quad a_3 = 0,137.$$

Це означає, що оцінена множинна регресія має вигляд:

$$X_2 = -25,295 + 0,554W + 0,323Def + 0,137p.$$

Отримані оцінки можна тлумачити так:

- $a_0 = -25,295$: якщо W , Def та p за певних обставин будуть дорівнювати нулю, то темпи зниження інфляції порівняно з попереднім роком становитимуть близько 25%, тобто інфляція щороку зменшуватиметься на 25% (таке зниження забезпечувалося б відсутністю взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, зваженим формуванням бюджету, а також нівелюванням чинника інфляції витрат);
- $a_1 = 0,365$: спостерігається значна прямо пропорційна залежність між безпрецедентною експансією іноземного капіталу у 2006–2010 рр. та хронічною інфляцією, тобто, якщо за інших незмінних умов частка іноземного капіталу в банківській системі України збільшиться на 1%, то показник X_2 збільшиться приблизно на 0,55%;
- $a_2 = 0,244$: зростання дефіциту державного бюджету на один відсоток призведе до збільшення інфляції приблизно на 0,32%;
- $a_3 = 1,063$: збільшення світових цін на нафту на один відсоток означатиме зростання темпів інфляції на 0,14%.

Отже, експансія транснаціональних банків є вагомим чинником формування негативного макрофінансового ефекту насичення України додатковими фінансовими ресурсами, які, без відповідного наповнення економіки дієвими механізмами стимулювання виробництва, підвищення

продуктивності праці, а також спрямування фінансових ресурсів у реальний сектор, можуть лише збільшити рівень цін.

Наступним об'єктом аналізу є вплив присутності іноземного капіталу в банківській системі на відплив капіталів з України. За допомогою побудованого нижче регресійного рівняння спробуємо виявити величину функціональної залежності відтоку капіталів з України у вигляді іноземних інвестицій в інші країни світу від ступеня експансії транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок, а також від коливань валютного курсу та ставки дохідності за ОВДП України. Таким чином, регресійне рівняння матиме такий вигляд:

$$X_3 = a_0 + a_1W + a_2C + a_3r, \quad (3.3)$$

де X_3 – відплив капіталу з України у % до попереднього року (інвестиції здійснені з кордон);

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у % до попереднього року;

C – середньорічна ставка дохідності за ОВДП у % до попереднього року;

r – середньорічний офіційний курс обміну долара до гривні у % до попереднього року;

a_0, a_1, a_2, a_3 – коефіцієнти рівняння.

Вплив показників W, C та r на відплив капіталу з України можна описати таким чином:

- частка іноземного капіталу в банківській системі України (W), означаючи обсяг капіталовкладень транснаціональних банків у кредитно-фінансові установи України, характеризує ступінь відкритості економіки та лібералізації державного регулювання руху фінансових потоків. Чим вищий цей показник тим швидшими темпами зростає небезпека втрати керованості руху капіталів та державного контролю за можливими негативними наслідками ртутної природи фінансових потоків. Крім того, аналіз даного показника є найсуперечливішим у сучасних дослідженнях, адже саме транснаціональні

банки, їх неконтрольована експансія у світовому фінансовому середовищі вважається каталізатором поглиблення світової фінансової кризи;

- вплив C (середньозваженої ставки дохідності за ОВДП) безпосередньо вказує на рівень дохідності капіталу в Україні;
- щодо показника r (офіційний курсу обміну долара до гривні), то зрозуміло, що коливання курсу національної валюти суттєво впливає на доходи іноземних капіталовкладників.

За 2005–2010 рр. маємо відомі фіксовані значення показників X_3 , W , C та r , виражених у відсотках до попереднього року, які внесено до табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Макроекономічні показники України, необхідні для економетричної моделі (у % до попереднього року)

Роки	X_3	W	C	r
2006	124,04	203,12	128,08	100
2007	101,51	141,53	72,46	100
2008	2797,33	126,81	222,21	104,3
2009	100,04	104,86	106,24	147,92
2010	100,4	97,55	106,75	102,64

Шляхом визначення кожного коефіцієнта вищенаведеного регресійного рівняння (a_0 , a_1 , a_2 , a_3) і знаходження їх стандартизованих значень встановимо, в якому напрямі та якою мірою кожний із показників W , C та r впливають на відплив капіталу з України (X_3) (дод. І). Щоб одержати конкретну оцінку цих чотирьох коефіцієнтів регресії, необхідно застосувати однокроковий метод найменших квадратів. Найбільшою мірою нас цікавить, зазвичай, значення коефіцієнта a_1 разом з його стандартизованим значенням, що дасть чітке уявлення про місце експансії у системі чинників загроз відпливу капіталу з економіки України.

У результаті застосування цього методу для множинної регресії, що розглядається, одержимо такі значення коефіцієнтів:

$$a_0 = -182,367; \quad a_1 = -5,545; \quad a_2 = 19,622; \quad a_3 = -8,295.$$

Це означає, що оцінена множинна регресія має вигляд:

$$X_3 = -182,367 - 5,545W + 19,622C - 8,295r.$$

Отримані оцінки можна тлумачити так:

- **$a_0 = -182,367$** : якщо W , C та r за певних обставин будуть дорівнювати нулю, то темпи зменшення відтоку капіталів з України порівняно з попереднім роком становитимуть близько 182%, обсяг інвестицій в інші країни щороку зменшуватиметься на 182% (таке зниження забезпечувалося б не відсутністю взаємодії з транснаціональним банківським капіталом, а стабільною дохідністю капіталу (на відміну від величезних переддефолтних надвисоких ставок дохідності по ОВДП) та стабільністю валютного курсоутворення;
- **$a_1 = -5,545$** : спостерігається, хоч і незначна обернено пропорційна залежність між присутністю іноземного капіталу і величиною відпливу капіталу з України, тобто, якщо за інших незмінних умов частка іноземного капіталу в банківській системі України збільшиться на 1%, то показник X_3 зменшиться приблизно на 5,55%;
- **$a_2 = 19,622$** : збільшення ставки дохідності за ОВДП на 1% означатиме зростання відтоку капіталів з України на 19,62%;
- **$a_3 = -8,295$** : зростання офіційного курсу національної валюти на 1% призведе до зменшення відтоку капіталу з України приблизно на 8,3%.

Отже, експансія транснаціональних банків, якщо і є, то не основним фактором виходу капіталів з України. Значно відчутніше на пошук об'єктів капіталовкладень за кордоном впливають курсова нестабільність та проблеми у державній фінансовій системі.

Останнім з об'єктів аналізу стане вплив іноземного капіталу в банківській системі на рівень процентних ставок в Україні, що є одним із найважливіших показників конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються. За допомогою побудованого нижче регресійного рівняння спробуємо виявити величину функціональної залежності монополізації ринку та зменшення надмірних ставок кредитування від ступеня експансії транснаціонального банківського капіталу на фінансовий ринок, а також від загальної капіталізації банківського сектору України та інфляції. Таким чином, регресійне рівняння матиме такий вигляд:

$$X_4 = a_0 + a_1W + a_2K + a_3X_2, \quad (3.4)$$

де X_4 – середньорічний відсоток за кредитами, що надаються банками України своїм клієнтам у % до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у % до попереднього року;

K – сукупний капіталу банківської системи України у % до попереднього року;

X_2 – інфляція у % до попереднього року.

Вплив показників W , K та X_2 на рівень процентних ставок у банківській системі України можна описати таким чином:

- частка іноземного капіталу в банківській системі України (W), означаючи обсяг капіталовкладень транснаціональних банків у кредитно-фінансові установи України, характеризує ступінь демонополізації ринку банківських послуг та наявність додаткових зовнішніх джерел фінансування економіки;
- щодо показника K (сукупний капітал українських банків), то зрозуміло що його перманентна нестача є причиною надвисоких кредитних ставок;
- вплив X_2 (інфляція) безпосередньо є основним чинником покриття ризиків втрати купівельної спроможності національної валюти надвисокими кредитними ставками.

За 2005–2010 рр. ми маємо відомі фіксовані значення показників X_4 , W , та X_2 , виражених у відсотках до попереднього року, які внесено до табл. 3.7.

Шляхом визначення кожного коефіцієнта вищенаведеного регресійного рівняння (a_0 , a_1 , a_2 , a_3) і знаходження їх стандартизованих значень встановимо, в якому напрямі та в якою мірою кожний із показників W , K та X_2 впливає на рівень процентних ставок в Україні (X_4) (дод. К). Щоб одержати конкретну оцінку цих чотирьох коефіцієнтів регресії, необхідно застосувати однокроковий метод найменших квадратів. Найбільшою мірою нас цікавить, зазвичай, значення коефіцієнта a_1 разом з його стандартизованим значенням,

що дасть чітке уявлення про вплив експансії транснаціональних банків на ставку відсотка.

Таблиця 3.7

Макроекономічні показники України, необхідні для економетричної моделі (у % до попереднього року)

Роки	X ₄	W	K	X ₂
2006	93,9	203,12	138,6	112,62
2007	93,51	141,53	162,69	143,1
2008	123,61	126,81	163,23	134,33
2009	117,42	104,86	192,32	100
2010	87,56	97,55	144,55	55,16

У результаті застосування цього методу для множинної регресії, що розглядається, одержимо такі значення коефіцієнтів:

$$a_0=19,570; \quad a_1=-0,0295; \quad a_2=0,4540; \quad a_3=0,1361.$$

Це означає, що оцінена множинна регресія має вигляд:

$$X_4=19,570-0,0295W+0,4540K+0,1361X_2.$$

Отримані оцінки можна тлумачити так:

- **a₀=19,570**: якщо W, K та X₂ за певних обставин будуть дорівнювати нулю, то темпи збільшення процентних ставок у банківській системі України порівняно з попереднім роком становитимуть близько 20%, тобто щороку ставки збільшуватимуться на 20% (таке зростання буде насамперед пов'язане з дефіцитом капіталу та монополізацією банківського сектору, а отже, і відсутністю взаємодії з транснаціональними банками);
- **a₁=-0,0295**: спостерігається, хоча і незначна обернено пропорційна залежність між експансією іноземного капіталу у 2006–2010 рр. та помірним зменшенням процентних ставок, тобто, якщо за інших незмінних умов частка іноземного капіталу в банківській системі України збільшиться на 1%, то показник X₄ зменшиться приблизно на 0,03%;
- **a₂=0,4540**: зростання сукупного капіталу банківської системи України без його демонополізації не є ефективним чинником зменшення процентних ставок (насамперед це пов'язано з його надмалими розмірами в

європейському і навіть східноєвропейському масштабі – загальний капітал банківської системи України дорівнює п'ятому за рейтингом банку Польщі), його зростання на 1% призведе до збільшення відсоткової ставки за кредитом приблизно на 0,45%;

- **$a_3=0,1361$:** збільшення темпів інфляції на 1% означатиме зростання процентних ставок на 0,14%.

Отже, саме експансія транснаціональних банків є вагомим чинником формування конкурентного середовища у банківській системі України, наповнюючи її додатковими фінансовими ресурсами, збільшуючи обсяги зовнішніх джерел, надаючи новітні банківські технології та управлінський досвід.

Можна стверджувати, що з точки зору посилення активності на ринку банківських послуг, активізації кредитування і, як наслідок, зменшення монополізації та підвищення конкурентних переваг фінансового ринку України достатньо позитивний вплив має транснаціональний банківський капітал. Також важливо підкреслити, що достатньо суперечливою та математично недоведеною є провідна роль транснаціональних банків в офшоризації бізнесу, відтоку капіталів і розповсюдженні криз на вітчизняному фінансовому ринку.

3.3. Шляхи оптимізації взаємодії фінансової системи України з транснаціональним банківським капіталом

Продовжує поглиблення процес глобалізації, а отже, поступова лібералізація ринків для міжнародної міграції факторів відтворювального процесу, зростання значущості порівняльних переваг різних економічних систем щодо застосування факторів виробництва як результату зіставлення конкурентоспроможності економічних систем, які визначають зміни у планетарному розподілі ресурсів. Саме тому для економічної системи будь-якого унікального щодо політичного, культурного, релігійного, соціального компонента суспільства ефективно та органічно запроваджена у неї модель банківського бізнесу – запорука самопідтримуючого розвитку.

Процес взаємодії фінансового ринку України з транснаціональним банківським капіталом надзвичайно багатогранний та різноманітний і відбувається під впливом дуже багатьох чинників. На нашу думку, можна виділити певну групу факторів, що обумовлюють характер і стратегічні напрями трансформації кредитно-фінансової системи України в умовах формування конкурентних позицій національної економіки.

Сучасний стан і тенденції міжнародної конкуренції, пов'язаної зі зростанням частки іноземних банків у економіках країн з ринками, що формуються, відображає як світові тенденції інтернаціоналізації банківських послуг, так і особливості конкуренції транснаціональних банків за нові фінансові ринки, що формуються. Зокрема, у Центральній та Східній Європі транснаціональні банки в основному використовували стандартизований тип стратегій входження та позиціонування на ринку (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Стратегії міжнародних банківських груп
у Центральній та Східній Європі***

Вид стратегії	Опис	Приклади міжнародних банківських груп, які реалізують цю стратегію	Середня рентабельність капіталу, %
Нішова стратегія	Невелика частка ринку у декількох країнах	SEB, ProCredit, BNP, Credit Agricole	17,3
Стратегія присутності	Невелика частка ринку у багатьох країнах	Citibank, ING, Societe Generale, Raiffeisen Internatoinal	23,5
Стратегія фокусування	Значна частка ринку у декількох країнах	Swedbank, KBC	25,0
Стратегія проникнення	Значна частка ринку у багатьох країнах	UniCredit, Erste Bank	23,6

* складено автором на основі даних [159; 227].

Економічна роль та ступінь розвиненості банківського сектору у сучасних дослідженнях вимірюється такими основними показниками, як співвідношення власного капіталу банків до ВВП і співвідношення активів банків до ВВП, однак найважливішою компонентою оцінки ефективності

банківської системи на фінансових ринках, що формуються, є постачання кредитів у національну економіку у співвідношенні до ВВП, а також різниця відсотків між депозитами та кредитами банків.

Український банківський сектор має відносно нейтральний рівень постачання кредитів для економіки – трохи більше 63% відносно ВВП. Даний показник суттєво не відрізняється від середнього показника для групи країн з фінансовими ринками, що формуються, до яких належить Україна. Однак, якщо проаналізувати якість кредитів, то спостерігаються дві вкрай негативні тенденції, зокрема: 1) ризикованість та неповерненість активів у кредитному портфелі банків; 2) низький рівень надання кредитів у реальний сектор національної економіки [34, с. 31].

Інший важливий показник порівняння відсотків по депозитах і кредитах відображає співвідношення ціни зобов'язань (ресурсів) та доходності активів банків. Вони формуються під впливом різних факторів – рівня монетарної стабільності економіки (відсотки по депозитах економічно не можуть бути нижче рівня інфляції), ризиків та попиту на банківські кредити. Різниця процентних ставок по кредитах та депозитах, що становить 5–7%, є в 2–3 рази вищою ніж у середньому по світовому господарству, обумовлена дуже високим співвідношенням вартості зобов'язань та ризикованості використання активів на фінансовому ринку України [85, с. 142].

Вартість кредитів в Україні є досить високою відносно очікувань позичальників, особливо щодо кредитування виробничих та інноваційних проектів, що позначається на загальних показниках функціонування банківського сектору та конкурентного середовища фінансового ринку України. Такі негативні показники внутрішньої конкурентоспроможності банківського сектору України пояснюються декількома взаємопов'язаними факторами:

1. Висока вартість зобов'язань банків у національній валюті, яка обумовлена необхідністю підтримання рівня відсоткової ставки по депозитах у гривні вище ніж рівень інфляції.

2. Значні ризики кредитування та більша (порівняно з іншими країнами з ринками, що формуються) частка проблемних кредитів у портфелі активів, що впливає на високу ціну та недостатні обсяги (з точки зору реального сектору національної економіки) довгострокового кредитування у національній валюті.

3. Висока частка кредитів українських банків у іноземних валютах, що обумовлено як нижчими відсотками (оскільки зобов'язання в іноземних валютах є значно дешевшими ніж у національній валюті), так і зростаючим попитом на кредитування імпорту.

4. Велика частка витрат у доходах банків, яка обумовлюється насамперед необхідністю резервування для покриття значних ризиків кредитування та значними витратами на швидке розширення мережі філій.

5. Недостатня ефективність використання активів, яка в основному спричинена відносно високими витратами.

6. Низька прибутковість банків, обумовлена як великими витратами, так і застосуванням деякими банками тіньових методів оптимізації прибутку, а також непрозорістю корпоративного управління у банках [145, с. 33].

Однак, на нашу думку, слабкість національного банківського сектору України одночасно сприяє експансії транснаціональних банківських груп, адже існуючий попит на капітал, кредити та сучасні технології банківського бізнесу не можуть бути задоволені завдяки вітчизняним фінансовим установам. Можна стверджувати, що економічні фактори розширення присутності міжнародних банків в Україні є обопільними з боку іноземних банків та українського банківського ринку. Мотивами інвестицій транснаціональних банків у вітчизняний банківський сектор є:

1. Втілення глобальних і регіональних стратегій конкуренції та освоєння нових ринків.

2. Збільшення ринкової вартості міжнародних банків завдяки придбанню відносно дешевших банківських активів.

3. Вихід на фінансовий ринок України зі значним потенціалом зростання і створення конкурентних позицій на ньому.
4. Використання конкурентних переваг щодо вартості зобов'язань та ефективності використання активів.
5. Консолідація та диверсифікація діяльності завдяки відкриттю нових ринків.
6. Розширення присутності на основних сегментах ринку (роздрібні послуги, корпоративні фінанси, інвестиційна банківська діяльність).
7. Використання переваг у сучасних банківських технологіях, ефективному корпоративному менеджменті та управлінні ризиками.

Однак наведені мотиви транснаціональних банків та їх вимоги до об'єктів поглинання характеризують здебільшого теоретичні напрацювання у сфері функціонування банків з іноземним капіталом в Україні. Практика банківської діяльності вирізняється деякими специфічними рисами проникнення, позиціонування та подальших напрямів діяльності транснаціонального банківського капіталу на фінансовому ринку України (рис. 3.9).

Зокрема, проникнення іноземних банківських груп шляхом відкриття нової дочірньої кредитно-фінансової установи майже не застосовується. Позиціонування таких банків обмежується, як правило, обслуговуванням певного корпоративного сегмента, часто в межах певного регіону, а конкурентні стратегії діяльності не передбачають подальшої експансії. Найчастіше транснаціональні банки проникають на фінансовий ринок України шляхом поглинання існуючих банків.

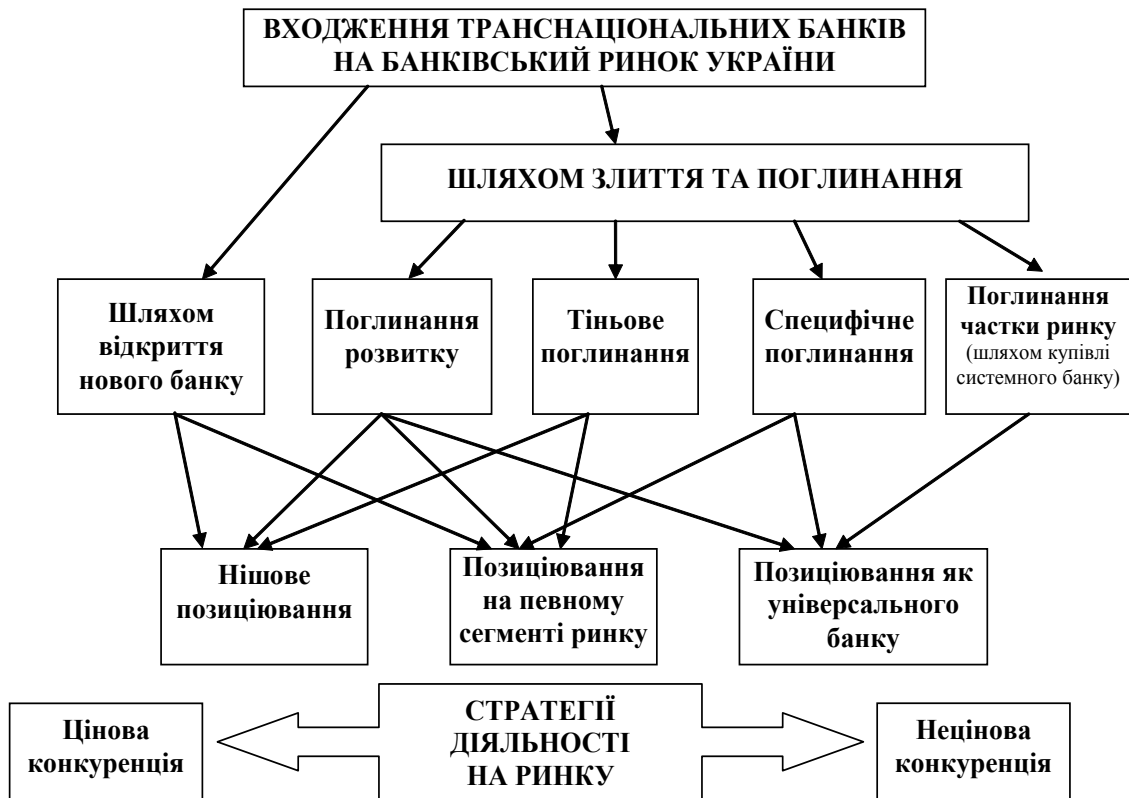

Рис. 3.9. Конкурентні стратегії транснаціональних банків в Україні*

* складено автором.

Агресивна конкурентна стратегія входження транснаціональних банків у банківський сектор України визначає їх готовність сплачувати високі ціни за акції системних українських банків з розвинутою мережею та значною клієнтською базою. Основними цілями іноземних банків-покупців у цій конкуренції є придбання українських банків, що відповідають таким критеріям, як достатній рівень капіталізації, широкої мережі філій у містах та регіонах України, наявність міжнародного кредитного рейтингу банку, що повинен відповідати інвестиційному рівню, а також позитивної кредитної історії на міжнародних фінансових ринках та диверсифікованості банківських послуг (наприклад, Райффайзен Банк Аваль увійшов до банківської групи Raiffeisen International, Укрсоцбанк – до UniCredit) [23, с. 38].

Тіньове поглинання як механізм виходу на український ринок банківських послуг застосовувалося у період бурхливої експансії транснаціонального банків у 2005–2008 рр. В Україні створювався новий банк з усім необхідним набором ліцензій, письмових дозволів, з первинною

інфраструктурою, але не з метою подальшої банківської діяльності, а з наміром продати його іноземному інвестору (своєрідна послуга швидкого входження на ринок “під ключ”).

Велика кількість іноземних банків поглинали невеликі кредитно-фінансові установи, які мали певні передумови для розвитку та конкурентні позиції, але не могли їх використати без наявності стратегічного інвестора (дод. Л).

Однак, на нашу думку, найцікавішим з науково-практичної точки зору є специфічний механізм поглинання, а саме: 1) проникнення на ринок України відбувається шляхом злиття або поглинання материнської структури дочірнього банку, присутнього на вітчизняному ринку банківських послуг (наприклад, входження HVB шляхом купівлі Credit Suisse, входження російського Сбербанку через злиття з російським НРБ шляхом поглинання материнської структури поза межами України); 2) виникнення ситуації, коли в Україні працюють зразу два дочірні банки однієї міжнародної банківської групи (Укрсоцбанк (UniCredit) та Унікредитбанк (UniCredit), або Креді Агріколь (Credit Agricole) та Індекс-банк (Credit Agricole)).

Важливо підкреслити, що в Україні не зафіксовано ще жодного випадку внутрішньоринкового злиття дочірніх банків, а невдала спроба вже відбулася після визнання за неефективне намагання об'єднатися в одну дочірню структуру банків Аваль та РайффайзенБанк-Україна, які входили в одну міжнародну банківську групу Raiffeisen International. Адже злиття і поглинання можуть сприяти максимізації вартості установи, тільки якщо у результаті операції щодо злиття банків створюється додана вартість, яка завдяки зростанню ефективності діяльності й очікуваній синергії перевищує розмір витрат для її здійснення (рис. 3.10).

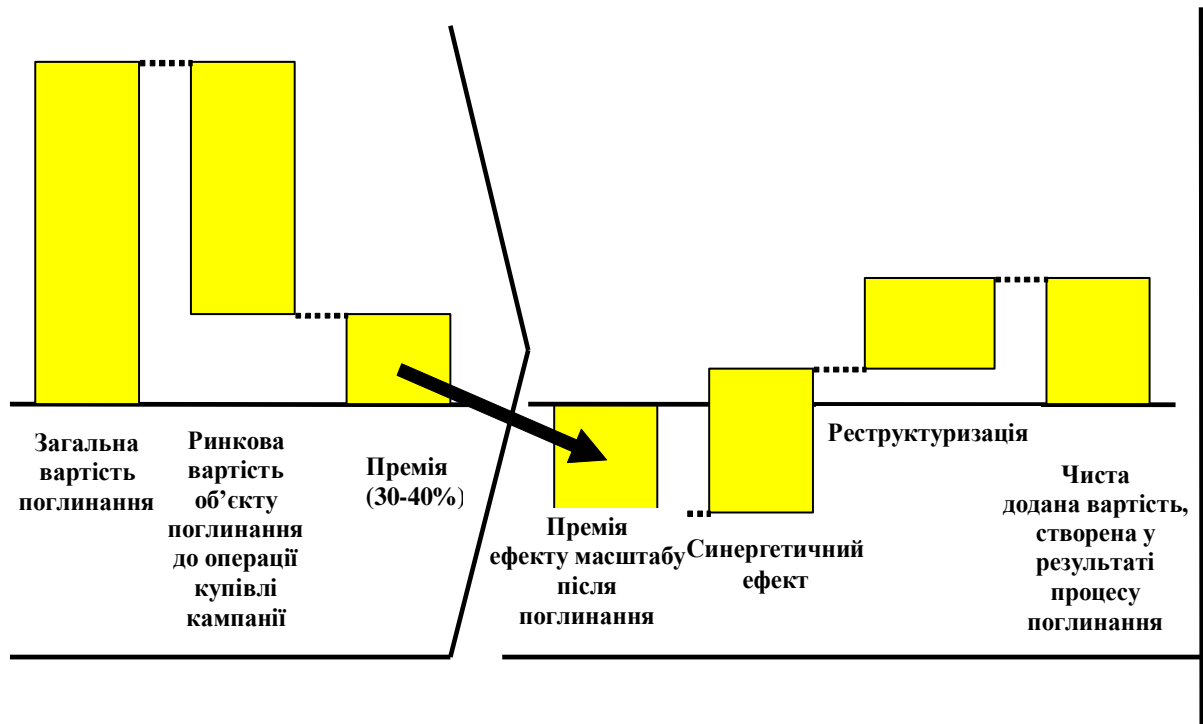

Рис. 3.10. Створення доданої вартості у результаті злиттів і поглинань

Джерело: [24, с. 13].

Найважливішим елементом дослідження експансії транснаціональних банків на фінансовий ринок України, на нашу думку, є виявлення інтенсивності конкурентних стратегій іноземних банків у площині оцінки інтенсивності цінової та нецінової конкуренції у банківському секторі приймаючих країн. Адже для некапіталонасиченого фінансового ринку України позитивним ефектом присутності транснаціонального банківського капіталу на фінансовому ринку, очікуваним наслідком лібералізації фінансового регулювання та преференційного режиму для відкриття філій є розширення доступу до капіталів, зниження ставки відсотках, також зменшення цін на банківське обслуговування.

Для оцінки інтенсивності цінової та нецінової конкуренції у банківському секторі застосовується модель М. Кіма та Б. Вейла, де банки можуть конкурувати після лібералізації доступу іноземних банків на внутрішній ринок у цінах за депозити та кредити, а також завдяки відкриттю філій (нецінова змінна) [234].

Теоретично існує чотиристороння альтернатива між зміною банківського депозиту або кредитних цін проти зміни частки ринку через нецінову відновлену філію або залучення клієнтів, оскільки обидва заходи можуть викликати відповідну цінову або нецінову реакцію конкурентів на регіональному чи міжнародному рівнях. Оскільки відкриття філій – середньота довгострокова умовна змінна, конкуренти реагують з тимчасовим лагом в один період, хоча, безумовно, можуть реагувати одночасно на зміни процентної ставки [196].

Існують n банки ($i = 1, \dots, n$), ринки для депозитів (D) і кредитів (L) характеризуються конкуренцією у цінах та індивідуалізацією продукції, тоді як банки є ціноотримувачами у купованих фондах або на валютному ринку (M). З індивідуалізацією продукції потреба у кредитах (L_{it}) і поставка депозитів (D_{it}) за час t – це функція самого банку (r_{it}^L, r_{it}^D) та процентних ставок його конкурентів (r_{irt}^L, r_{irt}^D) на цей випуск банківської продукції, його розмір (b_{it}) та мережа філій конкурентів (b_{irt}), а також вектор зовнішніх факторів, що можуть впливати на загальний попит кредитів і депозитів (z_{it}^L, z_{it}^D):

$$L_{it} = L(b_{it}, b_{irt}, r_{it}^L, r_{irt}^L, z_{it}^L) \quad (3.6)$$

$$D_{it} = D(b_{it}, b_{irt}, r_{it}^D, r_{irt}^D, z_{it}^D) \quad (3.7)$$

Очікується, що кредити, видані банком i , зменшуються зі зменшенням процентної ставки по них ($\delta L_{it} / \delta r_{it}^L < 0$) та збільшенням мережі філій конкурентів ($\delta L_{it} / \delta b_{irt} < 0$), але збільшуються зі зростанням кількості філій у власній мережі ($\delta L_{it} / \delta b_{it} > 0$) та збільшенням кредитних ставок конкурентів ($\delta L_{it} / \delta r_{irt}^L > 0$). Очікується, що депозити в банку i підвищуються з власною процентною ставкою ($\delta D_{it} / \delta r_{it}^D > 0$) та розширенням мережі філій ($\delta D_{it} / \delta b_{it} > 0$), але знижуються з підвищенням депозитних ставок конкурентів ($\delta D_{it} / \delta r_{irt}^D < 0$) і розширенням мережі філій ($\delta D_{it} / \delta b_{irt} < 0$).

Банківські послуги або поточні витрати c_{it} (що включають витрати на виплату відсотків) залежать від рівня надання кредитів та отримання депозиту і витрат виробничих факторів w_{it} (що включає процентні ставки):

$$c_{it} = c(L_{it}, D_{it}, w_{it}). \quad (3.8)$$

Прибутки (π_{it}) визначаються з різниці між прибутком від процентів та поточними витратами:

$$\begin{aligned} \pi_{it} = & r_{it}^L L_{it}(b_{it}, b_{iRt}, r_{it}^L, r_{iRt}^L, Z_{it}^L) + M_{it} r_t - r_{it}^D D_{it}(b_{it}, b_{iRt}, r_{it}^D, r_{iRt}^D, Z_{it}^D) - c_{it}(L_{it}, D_{it}, w_{it}) = \\ & (r_{it}^L - r_t) L_{it}(b_{it}, b_{iRt}, r_{it}^L, r_{iRt}^L, Z_{it}^L) + (r_t - r_{it}^D) D_{it}(b_{it}, b_{iRt}, r_{it}^D, r_{iRt}^D, Z_{it}^D) - c_{it}(L_{it}, D_{it}, w_{it}), \end{aligned} \quad (3.9)$$

де $M = L - D$ є чистою позицією на валютному ринку, а r_t – ставкою відсотка грошового ринку. Банки максимально збільшують дисконтований потік прибутків:

$$V_{i0} = \sum_{t=0}^{\infty} \beta_t \pi_{it}, \quad (3.10)$$

де β є знижкою у відсотках. У моделі припускається, що банки використовують стратегію зі зворотним зв'язком. За періоди t вони встановлюють керовані змінні (b_{it} , r_{it}^L , r_{it}^D), засновані на інформації щодо кількості філій і процентних ставок банків-конкурентів. Оскільки ціна є короткостроковою змінною вибору, а філії – середньостроковою, припускається, що банки очікуватимуть на реакцію свого конкурента з лагом в один період, однак вони реагуватимуть одночасно на встановлення процентних ставок [247].

Використовуючи дану модель, європейські дослідники С. Карбо, Х. де Гевара, Д. Хемфрі, Ж. Мaudос проаналізували вплив лібералізації доступу філій іноземних банків на фінансовий ринок Іспанії в умовах європейської інтеграції за 1986–2002 рр. [197]. Емпірично виявлено позитивні зміни конкурентного середовища країн-реципієнтів транснаціонального банківського капіталу. Отримані результати підтверджують той факт, що нецінова конкуренція може відігравати важливу роль у розвитку банківської системи, і що в Іспанії цінова конкуренція на кредитному ринку зменшилась, але збільшилась на депозитному ринку протягом 1986–2002 рр. Однак, що є дуже важливими для України, було виявлено, що відносна інтенсивність цінової конкуренції проти нецінової змінювалася через певний лаг часу, коли

банківський сектор країни повністю дерегульований. У показниках процентних ставок конкуренція на кредитному ринку зменшується після дерегуляції, але збільшується на депозитному ринку [212].

Тобто є очевидним той факт, що навіть після бурхливої експансії іноземних банків у сферу банківських послуг певний період часу (часового лагу) домінують нецінові важелі конкуренції. На даному етапі відбувається інституційна трансформація конкурентного середовища, а також поетапна дерегуляція ринку банківських послуг. У стрес-тесті даної моделі, який проведено іспанськими дослідниками Л. Фуентелсаз та Х. Гомез, що великі іноземні банки спочатку застосовують оборонну стратегію, перш ніж усунути філіальні обмеження, спочатку розширивши кількість філій на їх власній території, і пізніше роблячи те саме поза своєю регіональною територією [215].

Загальне збільшення кількості філіальних офісів великих державних та іноземних банків 25% протягом 1986–2002 рр. наведено на рис. 3.11. Однак державні та іноземні банки використали різні нецінові філіальні стратегії відтоді, як кількість філій ощадних банків збільшилась до 84%, але зменшились до 15% відносно комерційних банків. Навіть, якщо еволюція процентних ставок державних та іноземних банків була досить схожою, перші збільшили свою частку депозитів у загальному фінансуванні до 28% протягом 1986–2002 рр. (від 43% у 1986 р. до 54% у 2002 р.), тоді як інші зменшили свою частку до 39% (зниження від 53% до 32%). В іноземних банках також зменшилась частка кредитного ринку вже до 2002 р. Оскільки процентні ставки державних та іноземних банків були однаковими протягом цього періоду, прибуток, отриманий ощадними банками на депозитних і кредитних ринках, є імовірним завдяки неціновій конкуренції.

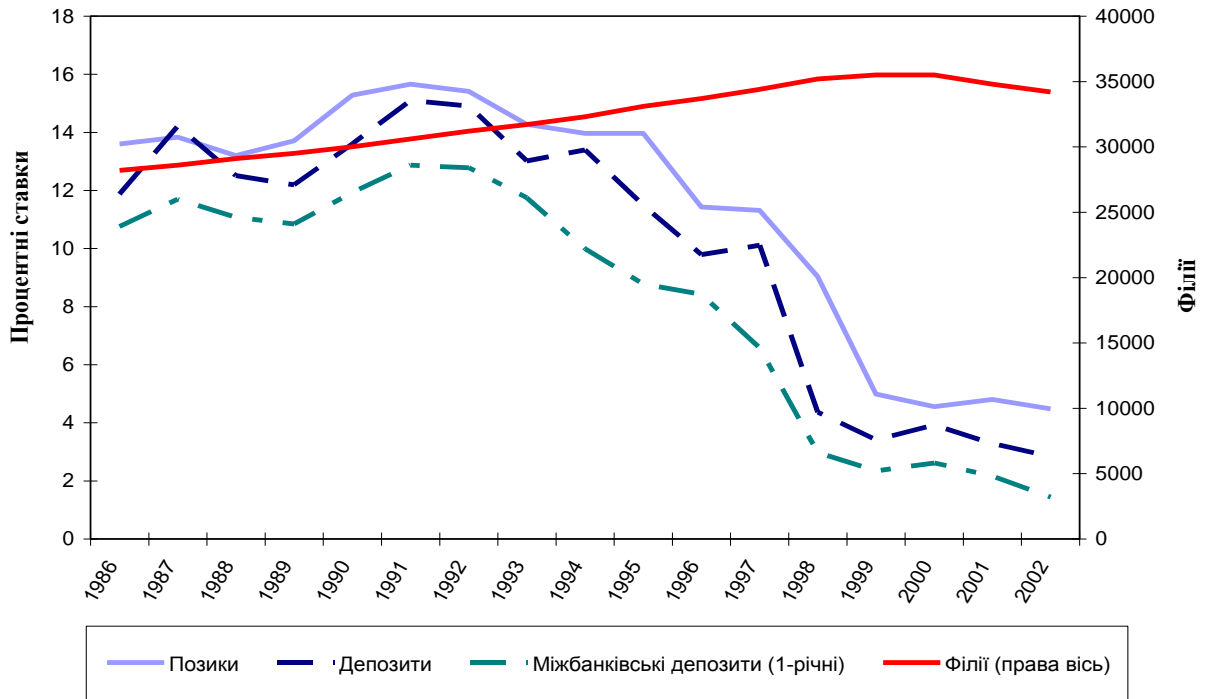

Рис. 3.11. Динаміка процентних ставок та кількості банківських філій в Іспанії

Джерело: [215].

Поглиблення кризових явищ у світовій фінансовій системі та безпрецедентні коливання господарської кон'юнктури обумовлюють необхідність оптимізації правової бази щодо регулювання ринку фінансових послуг України до сучасних вимог взаємодії з транснаціональним банківським капіталом. Лібералізація доступу на ринок фінансових послуг у рамках стандартів СОТ, входження транснаціонального банківського капіталу до національного банківського сектору потребують підвищення стійкості банківської системи до фінансової нестабільності, реформування фондового ринку, контролю за рухом капіталу та поліпшення управління зовнішнім боргом і покращення правової бази економіки країни (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Чинники оптимізації взаємодії України з транснаціональним банківським капіталом*

* складено автором.

Сучасні процеси фінансової глобалізації, стан господарської динаміки України, а також євроінтеграційна спрямованість зовнішньоекономічного курсу вимагає конкретних заходів для відповідної оптимізації впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансового ринку України.

Макроекономічна динаміка та кращі інституційні можливості регуляторів фінансового ринку дозволяють розпочати процес лібералізації потоків капіталу вже у найближчому майбутньому. Насамперед необхідно ухвалити новий рамковий закон, який би регулював транскордонні потоки капіталу та замінив би велику кількість чинних нормативних актів. Лібералізацію короткострокових потоків варто розпочати тоді, коли будуть запроваджені режими таргетування інфляції та плаваючого валютного курсу. Одночасно Національний банк України повинен забезпечити запровадження нагляду за банками на основі оцінки ризиків і покращити можливості прогнозування волатильних короткострокових потоків капіталу, а також

управління ними. Для цього необхідно буде узгоджувати політику лібералізації із запровадженням таргетування інфляції та програмою розвитку фінансового сектору.

Для розвитку банківської системи та економіки в цілому особливої актуальності набувають стандарти прозорості та розкриття інформації. З підвищенням зацікавленості вітчизняних інвесторів до банків та появою на ринку банківських послуг міжнародних інвесторів, які вимагають об'єктивного аналізу інформації, зміни у стандартах розкриття інформації та прозорості є дуже важливими [177, с. 95].

При оцінці стійкості банківської системи необхідно враховувати не тільки фінансовий стан банків, а й макроекономічні показники. У даному аспекті можливе впровадження у діяльність банків методики, розробленої рейтинговим агентством Fitch. За системою оцінки Fitch розраховуються два індикатори системних ризиків банківської системи: індикатор банківської системи (BSI) та макропруденційний індикатор (MPI), які були впроваджені Fitch у липні 2005 р.

Швидке зростання обсягів кредитування є одним із найнадійніших серед випереджаючих індикаторів для вирішення проблем банківської системи. Разом з тим високі темпи кредитної експансії є ознакою поглиблення фінансового посередництва і не обов'язково призводять до негативних макроекономічних наслідків. Проте у будь-якому випадку зростання кредитів пов'язане зі значними ризиками для стабільності фінансового сектору. Уразливість банківського сектору залежить від ризиків, на які йдуть банки, і складається з багатьох чинників, таких як якість кредитної політики банків, якість забезпечення, рівень резервів, диверсифікація позик, валютний ризик, ліквідність тощо. Якщо зростання кредитування пов'язане з розвитком фінансового посередництва, особливо важливою є саме політика управління кредитними ризиками, а не встановлення верхньої кредитної межі. В умовах, коли Україна розбудовує свою банківську систему, питання, пов'язані з розробленням такої політики, стають ще більш актуальними [265].

Збільшення масштабів та підвищення складності роботи фінансових груп та ринків зумовлює розширення міжнародної співпраці органів банківського нагляду. Ефективне поєднання нагляду в приймаючій країні з наглядом у країні-базування потребує тісної співпраці через обмін інформацією та посилення дієвості фінансових інструментів.

Безумовно, пропозиції Базельського комітету не створять ідеальної системи регулювання капіталу банків. Щодо розвитку фінансового ринку України питання полягає у можливості використання цієї системи з огляду на підвищення показників рейтингових оцінок конкурентного середовища. Наприклад, рейтинг України за методологією Standard & Poor's переглянуто у лютому 2009 р. та встановлено на рівні "B-/C" і це задає межі рейтингів усіх компаній-резидентів. За такого рейтингу вимоги до позичальника повинні зважуватися за коефіцієнтом ризику 100 %, а для позичальників з рейтингом нижчим за "B-" зважування буде відбуватися за коефіцієнтом ризику [141, с. 294].

Важливо зазначити, що керуючись сучасними тенденціями глобальної фінансової нестабільності, у вересні 2010 р. Банк міжнародних розрахунків розробив нову систему банківського регулювання, відому як Базель-III. Основними її положеннями є посилення вимог до форми капіталу першого рівня, який повинні будуть становити тільки звичайні акції і нерозподілений прибуток. Також до банків будуть висунуті вимоги щодо створення запасів капіталу понад регулятивного мінімуму і здійснено перехід до формування резервів на можливі втрати на основі моделі очікуваних, а не понесених втрат. Пропонується ввести мінімальний показник ліквідності, що дозволяє оцінювати, чи має банк можливість продовжувати діяльність протягом найближчих 30 днів, а також показник довгострокової ліквідності (один рік). Крім того, буде введено додатковий показник оцінки достатності капіталу – співвідношення капіталу і сукупних активів (за винятком резервів та забезпечення).

Перехід до нової системи узгоджений на рівні міждержавних комісій та міжнародних банківських груп, які будуть функціонувати згідно із стандартами з 2019 р., що зобов'язує банки залучити сотні мільярдів доларів у капітал протягом найближчих років. Банківська асоціація Німеччини оцінила потреби 10 найбільших німецьких банків у 105 млрд євро (141 млрд дол. США) [185].

На нашу думку, норми, прийняті Базельським комітетом, надають можливість банкам використати перехідний період для досягнення конкретних показників, зокрема щодо достатності капіталу. Якщо всі банки негайно запровадять стандарти, вони повинні будуть істотно знизити свою кредитну активність і підвищити вартість капіталу, що може призвести до уповільнення темпів економічного зростання. Такий сценарій небажаний, і краще діяти відповідно до тих термінів, які визначено у рішенні Базельського комітету, і тут важлива адекватна позиція рейтингових агентств, інакше вони будуть ставити більш низькі рейтинги тим, хто не досягає більш високих показників.

Для формування конкурентного середовища в Україні вкрай нагальним питанням є застосування комплексного аналізу фінансової системи, який би давав інформацію не тільки про кількість фінансових інститутів, обсяг їх активів, пасивів і здійснених операцій. Особливо корисним є досвід країн ЄС, які є типовими представниками банко-центрованої фінансової системи і вже тривалий час ведуть відповідну статистику, яка дозволяє їм здійснювати аналіз широкого кола питань у сфері фінансів. Для розроблення поточної фінансової політики держави та аналізу її результатів у країнах з розвинутою ринковою економікою широко застосовують метод оцінки потоків фінансових ресурсів, які визначаються за допомогою фінансового рахунку (Flow of Funds Accounts). Аналіз потоків фінансових ресурсів застосовується як детальний аналіз грошово-кредитної і фінансової політики. У більшості країн аналіз потоків фінансових ресурсів і складання їх балансів належить до компетенції саме центральних банків [116, с. 71].

На загальноекономічному рівні цей підхід дозволяє оцінити, наскільки розрив між заощадженнями та інвестиціями всередині країни був покритий із

зовнішніх джерел. На секторальному рівні потоки фінансових ресурсів дозволяють оцінити, який із секторів економіки (наприклад, домогосподарства) “профінансував” розрив між заощадженнями та необхідними інвестиціями іншого (наприклад, реального). На обох рівнях (і загальноекономічному, і секторальному) еластичність фінансових потоків між двома секторами чи економіками дає можливість оцінити або навіть передбачити зміни “поведінки” заощаджень, інвестицій та фінансових ринків, визначити напрями стратегії розвитку.

Універсалізація фінансових послуг вимагає забезпечення усіх сфер регулювання за єдиними правилами. Проте існують причини, які вказують на передчасність створення єдиного регуляторного органу у фінансовій системі України. До таких причин належать:

- незавершеність реформування банківської системи, оскільки необхідно провести роботу з підвищення рівня капіталізації банків, створення умов для розширення ресурсної бази, яка б відповідала вимогам економіки України, впровадження стандартів корпоративного управління банками, зокрема прозорості їх діяльності. Передача функції банківського нагляду іншому органу зведе нанівець ці завдання;

- невідповідний рівень розвитку різних сегментів фінансової та банківської систем. Кошти, що можуть бути спрямовані на заходи, які сприяють прискореному економічному зростанню, нині акумульовано у банківському секторі. Фондовий ринок не відіграє значної ролі в економіці, а пенсійна реформа лише тільки розпочинається;

- на сьогодні лише Національний банк України має достатню матеріально-технічну базу, розвинену інфраструктуру та сучасні інформаційні технології, які надають можливість контролювати діяльність банківських установ на щоденній основі, а також висококваліфікований персонал для забезпечення ефективного банківського нагляду.

Міжнародне співробітництво у галузі банківського регулювання передбачає наявність принаймні двох механізмів його здійснення, а саме:

1) інституційні складові регулювання банківської діяльності, які передбачають створення структурного органу, в рамках якого здійснюється вироблення взаємопогоджених підходів; 2) нормативна база регулювання банківської діяльності, що включає комплекс нормативних інструментів, які містять однакові стандарти банківського регулювання [99].

Варто зазначити, що у травні 2008 р. Україна приєдналась до СОТ, прийнявши на себе всі зобов'язання із зовнішньоторговельного та фінансового регулювання системи СОТ. Так, обсяг специфічних зобов'язань у секторі послуг для України містить зобов'язання по 134 підсекторах, що є одним із найвищих показників серед членів СОТ.

З метою підвищення стійкості комерційних банків на фінансовому ринку й розширення їх можливостей щодо організації кредитування клієнтів доцільно було б внести зміни до окремих показників групи нормативів ризику. Йдеться передусім про обмеження максимального розміру кредитів, наданих інсайдерам, а також максимального розміру отриманих міжбанківських позик, що є необхідною умовою для вирішення двох завдань: з одного боку – стимулювання банків до більшої диверсифікації активів і зниження впливу інсайдерів на прийняття рішень щодо надання позик, а з іншого – обмеження залежності комерційних банків від ресурсів, залучених на міжбанківському ринку, якому зазвичай притаманна нестабільність кон'юнктури.

Ефективним чинником підвищення стійкості банківської системи, зміцнення конкурентних позицій фінансового ринку та збереження темпів господарського зростання України є узгодження п'яти складових економічної політики: 1) валютної політики (незначним здешевленням національної грошової одиниці); 2) грошово-кредитної політики (зміцненням резервів і зменшенням облікової ставки); 3) зовнішньоторговельної політики (активізацією усього інструментарію як тарифного, так і нетарифного регулювання з метою захисту найуразливіших експортоорієнтованих галузей); 4) бюджетної політики (інвестиційна спрямованість); 5) регуляторної політики

(загальним зростанням економічної свободи, боротьби з корупцією та тінізацією підприємництва).

Висновки до розділу 3:

Функціонування кредитно-фінансової системи України в умовах необхідності прискорення структурних трансформацій економіки та під тиском глобальних економічних викликів обумовлює нагальну потребу у заходах з розбудови національної фінансової інфраструктури, становлення та подальшого розвитку ринкових інститутів фінансового сектору – структурних елементів господарської системи країни, без яких неможливе її успішне функціонування. Для досягнення поставленої мети реформування кредитно-фінансової системи країни та її ефективної взаємодії з глобальним економічним середовищем необхідні невідкладні кроки щодо вдосконалення умов функціонування ефективної системи протидії сучасним викликам експансії транснаціональних банків.

За результатами проведеного дослідження виявлено:

1. Основною метою взаємодії з транснаціональним банківським капіталом є вихід України на траєкторію стійкого економічного зростання, прискорення внутрішніх економічних реформ, у тому числі реформ у сфері грошово-кредитних і фінансових відносин, бюджетної та банківської сфери, створення передумов для ефективної взаємодії із системою СОТ. Відповідне поєднання ендогенних чинників розвитку національного банківського сектору та запровадження дієвих господарських чинників конкурентного середовища фінансового ринку можуть стати потужними механізмами економічного зростання України.

2. Сценарії і характер консолідації банківського сектору України та його інтеграція із зовнішніми ринками протягом наступних 3–5 років визначають вектори майбутньої політичної інтеграції країни. Україна є об'єктом впливу європейських банків завдяки історико-культурному колориту та географічній

близькості до ЄС. Одночасно протидія цьому впливу виявляється у прагненні російського капіталу монополізувати український банківський сектор.

3. Аналіз умов і факторів конкуренції у банківській сфері України визначається зі специфіки змісту і взаємодії основних сил конкуренції: 1) загроза появи нових конкурентів (транснаціональних банків); 2) загроза появи дешевших послуг-замінників або якісно нового банківського обслуговування; 3) конкуренція банків-інвесторів за поглинання найприбутковіших місцевих банків; 4) спроможність місцевих банків висунути додаткові умови або запровадити високі ціни поглинання; 5) суперництво вже наявних транснаціональних банків-конкурентів між собою.

4. Чинники, що впливають на конкурентну ситуацію на фінансовому ринку України в умовах проникнення транснаціонального банківського капіталу, мають як позитивну, так і негативну спрямованість. Держаний зовнішній борг України не перевищує 60% ВВП і він не становить загрози економічній безпеці держави. Обсяг короткострокових кредитів як частки міжнародних резервів України коливається у межах 50–55% і вона належить країнам з низьким рівнем вразливості. Вони характеризуються високим рівнем диверсифікації джерел іноземного капіталу та незначною кількістю споживчих кредитів в загальному обсязі позичок. Але домогосподарства у цих країнах майже нічого не заощаджують, що знижує фінансові ресурси національної банківської системи. Також, посилюється економічна вразливість України через перевищення короткострокових зобов'язань міжнародних валютних резервів та високий рівень інфляції.

6. Державна політика у сфері лібералізації ринку банківських послуг підсилила об'єктивні процеси інтернаціоналізації фінансових ринків і лібералізації торгівлі фінансовими послугами. Макроекономічні, мікроекономічні, інституціональні, структурні й інші наслідки входження на український ринок іноземного капіталу неоднозначні, що спричиняє серйозні дискусії. Насамперед, поява іноземних учасників на ринку банківських послуг не стала фактором розвитку конкуренції на фінансовому ринку України.

Формування пропозиції додаткових позичкових ресурсів, зменшення процентних ставок унаслідок загострення конкуренції на фінансовому ринку України відбувається не відразу, а поетапно: на першому етапі своєї присутності транснаціональні банки мають можливість кредитувати по діючих на ринку високих ставках, одержуючи надприбутки, що частково компенсується підвищеними ризиками внаслідок неоптимального фінансового стану місцевих позичальників і низькою прозорістю їх діяльності і звітності. Транснаціональні банки на сучасному етапі експансії на фінансовий ринок України уникають цінової конкуренції з національними учасниками і прагнуть перенести її у сферу банківських технологій. Разом з тим технологічне лідерство дочірніх банків повністю залежить від стратегії материнських структур. Трансферт технологій відбувається по внутрішньофірмових каналах, і ці технології зазвичай не стають надбанням інших учасників ринку.

Основні результати та положення даного розділу висвітлено у таких наукових працях: [39; 41; 42; 44; 52].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і наукове вирішення проблем впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, висвітлено фактори його розвитку та еволюції. Пропонується комплексний аналіз передумов і господарських засад як глобальних, так і регіональних, що визначили напрями транснаціоналізації банківської діяльності, що суттєво вирізняє детермінанти господарського розвитку країн з ринками, що формуються, а також стійкість банківських систем в умовах нестабільного розвитку світового фінансового середовища.

Теоретичне осмислення основ банківської діяльності в країнах з ринками, що формуються, механізму взаємодії з транснаціональним банківським капіталом створює передумови й обумовлює необхідність дослідження впливу транснаціональних банків на процеси становлення конкурентного середовища фінансових ринків, що формуються.

Результати проведеного дисертаційного дослідження дозволяють зробити такі висновки та запропонувати рекомендації, що відзначаються науковою новизною і мають теоретико-методологічне та науково-практичне значення:

1. Лібералізація ринку банківських послуг зміцнює конкуренцію, що дає змогу споживачам обирати як банк, так і кращий банківський продукт або послугу. Тому наглядові органи приймаючих країн повинні відповідати за ефективний контроль за діяльністю всіх фінансово-кредитних установ, у тому числі нагляд за діями представництв, філій і дочірніх установ транснаціональних банків.

2. Загострення глобальної конкуренції стимулює великі банки і фінансові інститути впроваджувати уніфіковані системи розповсюдження та продажу банківських продуктів та послуг. Розповсюдження цих послуг у світі здійснюється за допомогою мережі філій та відділень банків, фінансових груп, пошти, по телефону та через Інтернет. У результаті становлення

постіндустріальних стратегій експансії на зовнішні ринки посилюються тенденції глобалізації, що виявляються у зростанні кількості злиття та поглинання середніх і великих транснаціональних банків, уніфікації відсоткових ставок і тарифів, спрощенні механізму розрахунків і підвищенні інвестиційного потенціалу приймаючих країн.

3. Домінуючою тенденцією при міжнародних злиттях і поглинаннях у банківській сфері є намагання великих банківських груп захопити істотну частку ринку у приймаючих країнах, основною детермінантою – диверсифікованість ризиків через розширення своєї діяльності у різних країнах. Зокрема, проникнення на ринки, що формуються, надає можливість зменшити залежність прибутку від нестабільної економічної кон'юнктури. До складу клієнтів великих банків входять транснаціональні корпорації, для комплексного обслуговування яких (і їхнього утримання) потрібно розширювати сферу діяльності і надавати послуги там, де виникає у цьому потреба клієнта. Крім того, для розвитку міжнародної присутності шляхом злиттів і поглинань потрібно зробити істотні капітальні вкладення. “Ефект масштабу” у даному випадку набуває істотного значення.

4. Дієвість залучення іноземного капіталу до фінансового сектору, через збільшення капіталізації та інвестування вільних кредитних ресурсів банків, модернізацію та технологізацію банківських послуг, а також формування сучасного конкурентного середовища.

5. На основі аналізу сучасних тенденцій експансії транснаціональних банківських груп на фінансові ринки країн різного ступеня економічної зрілості виявлено, що державна політика у сфері оптимізації впливу транснаціональних банків на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, повинна враховувати такі аспекти, як багаторазове збільшення ризиків мобільності капіталу для приймаючих країн в умовах зростання диспропорцій та нестабільності світової економічної кон'юнктури. Державне регулювання у сфері взаємодії з транснаціональним банківським капіталом повинно базуватися на таких положеннях: 1) заохочення прямих

іноземних інвестицій та стимулювання довгострокових запозичень; 2) зваженість і поступовість лібералізації потоків капіталу; 3) контроль і регулювання потоків капіталу є припустимими, а в деяких випадках бажаними. При цьому перевагу варто надавати економічним заходам, адже ринкові механізми є більш ефективними, ніж заходи суто адміністративного втручання.

6. Чинники, що впливають на конкурентне середовище фінансових ринків, що формуються, можна розподілити за такими напрямками, як: 1) наявність високого попиту на ризикове фінансування, який не може бути повністю задоволений завдяки внутрішнім джерелам. Тому ринки фінансових послуг цих економік періодично піддаються різноманітним зовнішнім фінансовим шокам, а їх фінансові ринки мають більші індикатори ризику та відносно низькі кредитні рейтинги; 2) у більшості країн з ринками, що формуються, домінує традиція застосування етичних, ментальних, культурно-релігійних та неекономічних критеріїв при оцінці результатів банківської діяльності, унаслідок чого викривляється конкурентне середовище фінансових ринків, що спричинено державною підтримкою національних комерційних банків, а також перешкоджає розвитку міжнародної конкуренції з боку транснаціональних банківських установ.

7. В умовах динамічного розвитку світового ринку банківських послуг відмінність між інвестиційним і комерційним банкінгом дедалі зменшується. Виникнення фінансових супермаркетів, що поєднують основні види банківської діяльності, обумовило збільшення конкурентного тиску на фінансові інститути, які пропонують вужчий перелік банківських послуг. Тенденція транскордонної консолідації у сферах інвестиційного й андеррайтингового бізнесу без створення дієвих міжнародних і національних механізмів банківського регулювання спричинила додаткові загрози глобальної фінансової нестабільності.

8. Основою перетворення організаційних структур в економіці України повинна стати її інтеграція в європейську та світову економічні системи, що зумовить збільшення рівня конкуренції з боку іноземних компаній.

Для забезпечення захисту національних інтересів в умовах посилення глобальної конкуренції необхідне трансформування національної фінансово-кредитної системи, спрямоване на здійснення реформ у фінансово-банківській сфері, структурну перебудову економіки та прискорення темпів господарського зростання, що значною мірою залежить від формування конкурентного середовища фінансового ринку, розробки та впровадження ефективної стратегії взаємодії економічних інститутів з міжнародними ринками капіталу як джерела надходження новітніх банківських технологій та фінансових ресурсів, відповідного інфраструктурного забезпечення для ефективного функціонування всіх секторів фінансового ринку та формування сучасної регуляторної системи.

9. Динаміка та структура банківської системи України свідчить про наявність низки тенденцій та проблем, які суттєво впливають на міжнародну конкурентну позицію вітчизняних банків. Серед них варто відзначити високу вартість зобов'язань банків у національній валюті, яка обумовлена необхідністю підтримання рівня відсоткової ставки по депозитах у гривні, вищого ніж рівень інфляції, значні ризики кредитування та вищу (порівняно з іншими країнами ринки яких формуються) частка проблемних кредитів у портфелі активів, що впливає на високу ціну та недостатні обсяги (з точки зору реального сектору національної економіки) довгострокового кредитування у національній валюті, високу частку кредитів українських банків в іноземних валютах, що обумовлено як нижчими відсотками (оскільки зобов'язання в іноземних валютах є значно дешевшими ніж у національній валюті), так і зростаючим попитом на кредитування імпорту.

ДОДАТКИ

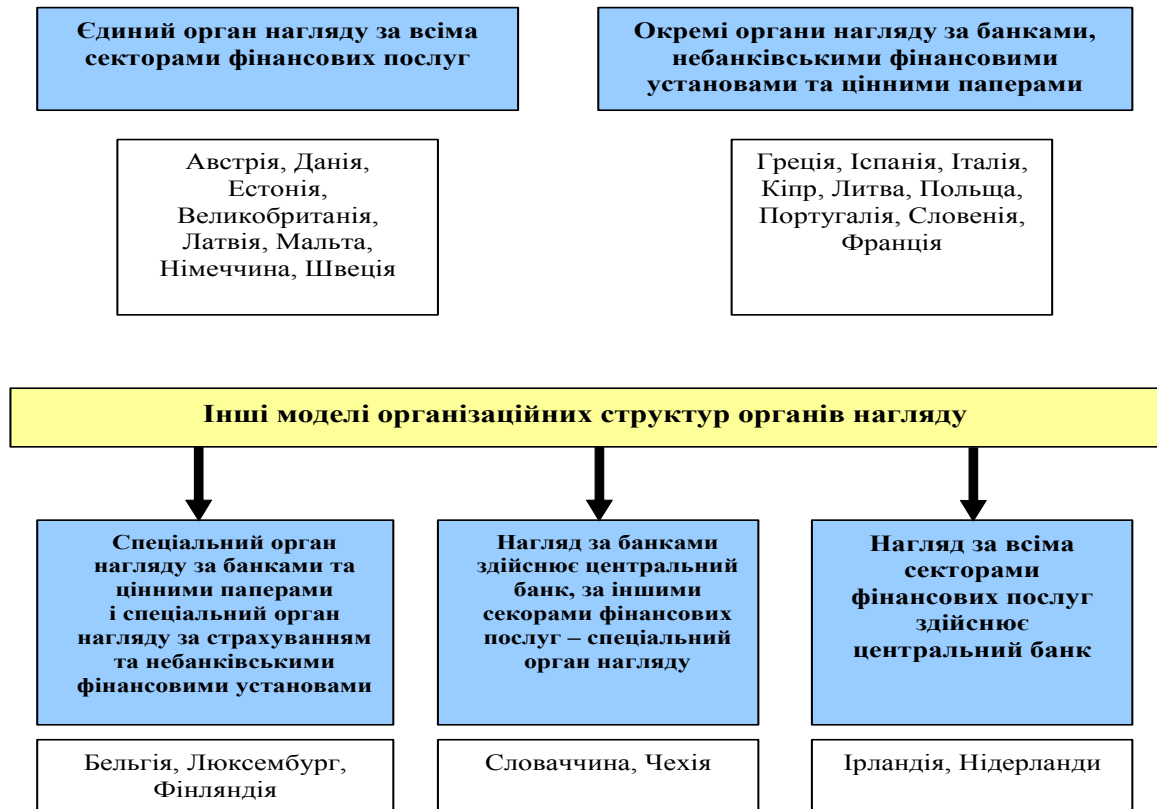
**ВТОРИННЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЄС У СФЕРІ
БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ***

Підгалузі	Інститути	Нормативні акти ЄС
Вимоги до кредитних інститутів	Ліцензування	2000/12; 2000/46
	Реорганізація заходів щодо відновлення платоспроможності (санація)	2000/12; 2001/24
	Ліквідація	2000/12; 2001/24
	Структурні підрозділи	2000/12
	Власні кошти	2000/12
	Коефіцієнт платоспроможності	2000/12
	Великі ризики	87/62/ЕЕС; 2000/12
Вимоги до надання послуг	Банківські операції	2000/12
	Вклади	87/63; 94/19
	Перекази	90/109; 97/5; 2560/2001
Нагляд за діяльністю кредитних інститутів	Сумлінний нагляд	87/62; 2000/12; 2000/46
	Звітність	86/635; 89/117; 2000/408

* вторинне законодавство ЄС у сфері банківської справи складається з 14 нормативних актів: 1 регламент, 9 директив та 4 рекомендації. Особливе місце займає Директива Європейського Парламенту та Ради 2000/12 від 20 березня 2000 р. щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення, яка є консолідованим варіантом низки директив. Ця директива регулює більшість з інститутів, які складають предмет цього дослідження. Також можна виокремити три підгалузі: 1) вимоги до кредитних установ; 2) вимоги до надання послуг; 3) нагляд за діяльністю кредитних інститутів.

І свою чергу ці підгалузі складаються з дванадцяти основних інститутів: ліцензування; заходи щодо відновлення платоспроможності (санація); ліквідація; структурні підрозділи; власні кошти; коефіцієнт платоспроможності; великі ризики; банківські операції; вклади; перекази; належний нагляд і звітність.

**Моделі національних організаційних структур,
що забезпечують нагляд за діяльністю установ у різних секторах
фінансових послуг країн ЄС**

Джерело: [205].

**Індикатори індексу фінансового розвитку
за методологією ВЕФ**

№ пор.	“Основа” / Індикатор	Хто забезпечує	Опис	Частка
Фактори, політика та інститути – потужність, яка забезпечує оптимальний розвиток фінансових посередників, ринків, інструментів та послуг				
1	Інституційне середовище	Політики (посадові особи)	<p>Виконує закони та здійснює регулювання, що стимулює розвиток сильних та ефективних фінансових посередників і ринків шляхом “полегшення” інформації та трансакційних витрат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - лібералізація руху капіталу; - корпоративне управління (міра виплати заохочувальних компенсацій, сила керівництва, надійність професійного менеджменту, бажання делегувати, сила аудиторських та бухгалтерських стандартів, права власників, внутрішня поведінка компаній, захист інтересів власників, які мають меншість голосів); - правовий та регуляторний порядок; - рівень виконання договорів (ефективність законодавчих органів, юридична незалежність, корупція, кількість процедур щодо виконання контракту, час виконання контракту, вартість виконання контракту, сила захисту інвесторів, час для закриття бізнесу); - лібералізація національного фінансового сектору. 	<p>14,29%</p> <p>20%</p> <p>20%</p> <p>20%</p> <p>20%</p> <p>20%</p>
2	Бізнес-середовище	Політики (посадові особи)	<p>Забезпечує необхідними умовами ефективне розміщення капіталу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - доступність людського капіталу (якість управління освітою, якість математичної та дослідницької освіти, рівень професійної підготовки працівників, місцева доступність спеціалізованих досліджень та наданих послуг, „відплив мізків” та легкість найму працівника з-за кордону, вища освіта); - податки (нерегулярні платежі в оподаткуванні, деформуючий ефект податків та субсидій на конкуренцію, рівень корпоративного податку); - інфраструктура (загальна якість інфраструктури, якість інфраструктури зв’язку, кількість інтернет-користувачів, кількість абонентів інтернет-послуг, кількість телефонних ліній, кількість абонентів мобільного зв’язку); - вартість ведення бізнесу (вартість відкриття бізнесу, ліцензій, реєстрації права власності, експорту, імпорту, виконання договорів, закриття бізнесу). 	<p>14,29%</p> <p>25%</p> <p>25%</p> <p>25%</p> <p>25%</p>
3	Фінансова стабільність		<p>Забезпечує оптимальне співвідношення між рівнем регулювання, що забезпечує стабільність функціонування фінансової системи, та рівнем інновативності, що поліпшує розміщення капіталу, допомагаючи подолати кризові явища:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ризик валютної кризи що розвиваються, чиста міжнародна інвестиційна позиція до ВВП – для високорозвинених країн); - ризик системної банківської кризи: <ul style="list-style-type: none"> • регулювання фінансових/банківських інститутів (обмеження діяльності для банків, обмеження входу для банків, обмеження рівня капіталу для банків, сила офіційних контролюючих органів, приватний контроль банківської сфери); 	<p>14,29%</p> <p>33,33%</p> <p>33,33%</p> <p>30%</p>

Продовження дод. В

№ пор.	“Основа” / Індикатор	Хто забезпечує	Опис	Частка
			<ul style="list-style-type: none"> • частота банківських криз; • індекс стабільності; • цінність нерухомого майна - ризик кризи суверенного боргу.	20% 30% 20% 33,33%
Фінансові посередники – визначають різноманіття, розмір, повноту й ефективність фінансових посередників та ринків, що пропонують фінансові послуги				
4	Банки	Фінансові посередники	Покращують збір фінансової інформації та знижують транзакційні витрати: <ul style="list-style-type: none"> - індекс розміру; - індекс ефективності (ефективність, державна власність банків); - розкриття фінансової інформації (оприлюднення державного кредиту, оприлюднення кредиту приватних організацій, індекс кредитної інформації). 	14,29% 40% 40% 20%
5	Небанки		Створюють для банків конкуренцію (вони є як комплементами, так і субститутами банків), підвищуючи таким чином їхню ефективність: <ul style="list-style-type: none"> - ІРО активність (ринкова частка первинного розміщення акцій, кількість ІРО операцій, частка світового первинного розміщення акцій); - активність злиттів та поглинань (частка злиттів та поглинань, відношення обсягу транзакцій злиттів та поглинань до ВВП, частка загальної кількості операцій із злиттів та поглинань); - страхування (страхові премії, страхове проникнення, оцінна вартість страхових компаній); - сек'юритизація (відношення рівня сек'юритизації до ВВП, частка загальної кількості угод із сек'юритизації). 	14,29% 25% 25% 25% 25%
6	Фінансові ринки		Забезпечують спеціалізацію та розповсюдження інформації, а також більш ефективну мобілізацію заощаджень у вигляді інвестицій: <ul style="list-style-type: none"> - валютні ринки (оборот ринку спот, ринку овернайт форвард, ринку своп); - ринок дериватив (оборот ринку форвард, ринку своп, ринку опціонів, ринку валютних свопів); - розвиток ринку нерухомості (оборот ринку нерухомості, відношення капіталізації ринку нерухомості до ВВП); - розвиток ринку цінних паперів (відношення ЦП приватного сектору до ВВП, відношення ЦП державного сектору до ВВП, відношення міжнародних ЦП до ВВП). 	14,29% 20% 20% 30% 30%
Наявність та доступність капіталу – результат діяльності фінансових посередників та ринків				
7	Розмір, повнота та доступність	Кінцеві споживачі капіталу	Вимірює розмір та повноту фінансової системи, а також рівень доступу до фінансових послуг кредиторів і позичальників: <ul style="list-style-type: none"> - розмір та повнота, а також відношення грошового агрегату М2 до ВВП, відношення приватного боргу до ВВП, відношення державного боргу до ВВП, відношення банківських депозитів та відношення доданої вартості фінансових інститутів до ВВП; - доступність (вдосконалення фінансового ринку, наявність венчурного капіталу, легкість доступу до кредитів, легкість доступу до місцевого ринку нерухомості, банківська мережа, легкість доступу до позик). 	14,29% 66,67% 33,33%

Джерело: [259].

Індикатори Нового індексу конкурентоспроможності ВЕФ

Джерело: [259].

**Показники діяльності кредитно-фінансових установ, контрольованих
транснаціональними банками в Україні, 01.01.2011р.****

№ пор.	Банк (материнська структура)	Сукупні активи ТНБ	Капітал дочірньої установи, млн грн	Загальні обсяги кредитування млн грн	Кредити населенню дочірніми установами, млн грн	Частка в активах банківської системи України (TOP-10 за ступенем присутності)
1.	УкрСіббанк (BNP Paribas)	EUR 1 998 млрд	7511,7	38699,3	24398,4	4,9%
2.	Сведбанк (Swedbank AB)	USD 1 794 687,00 дол.*	5440,9	15434,8	6173,4	1,3%
3.	ВТБ Банк (ВТБ)	RUR 2 822 169 844 тис.	5415,8	30519,3	3102,7	3,5%
4.	Промінвестбанк (Внешэкономбанк)	RUR 1 597 158 415 тис.*	5298,7	25712,1	1208,3	3,5%
5.	Форум (Commerzbank)	–	4434,6	14118,0	4276,1	1,5%
6.	Альфа Банк-Україна (Альфа-Банк)	RUR 880 202 924 тис.	3716,0	22907,6	4763,9	2,8%
7.	Райффайзен Банк Аваль (Raiffeisen International)	–	3002,8	43853,7	22354,6	5,8%
8.	ОТП Банк (OTP Bank)	–	2868,2	21479,9	9668,3	2,6%
9.	Сбербанк Україна (Сбербанк Росії)	EUR 9 145 192 910 тис.	2310,2	8971,7	1359,4	1,1%
10.	Кредо банк (РКО)	–	1919,0	4101,7	1039,0	0,5%
11.	БТА Банк (Казахстан)	–	1500,0	2173,3	521,1	0,4%
12.	Ерсте Банк (Erste Group Bank AG)	EUR 201 710 млн *	1370,5	5383,4	3469,9	1,0%
13.	Укросцбанк (UniCredit)	EUR 194,5 млрд *	1270,0	37473,8	19558,0	4,4%
14.	Універсал банк (EFG New Europe)	–	1141,7	5252,7	3738,3	0,9%
15.	Індекс-банк (Credit Agricole)	USD 2 303 млрд	1050,0	4366,4	1994,9	0,6%
16.	Астрабанк (Alpha Bank)	–	1050,0	693,3	426,9	0,2%
17.	Правекс-банк (Intensa Sanpaolo S.P.A.)	USD 886 349 млн *	905,7	5045,9	4009,7	0,6%
18.	Піреус Банк МКБ (Pireus Bank SA)	–	742,1	2772,3	688,4	0,4%
19.	ІНГ Банк Україна (ING Bank)	EUR 1 163 643 млн *	731,3	6550,1	98,1	1,0%
20.	СЕБ-Банк (SEB Group)	USD 5 844 765 тис. дол.*	675,7	2447,1	1253,5	0,3%
21.	Унікредитбанк (UniCredit)	EUR 194,5 млрд *	653,5	6824,1	1063,4	0,9%
22.	Банк Кіпру (Bank of Cyprus)	–	541,0	1685,4	573,3	0,2%
23.	Кредит Європа Банк (Credit Europe Bank)	–	505,0	846,4	227,0	0,1%
24.	БМ Банк (Банк Москви)	RUR 954 232 472 тис.	419,9	2251,8	390,7	0,3%
25.	Платинум (Horizone Capital)	–	380,6	1216,2	1216,2	0,2%
26.	Фольксбанк (Volksbank International AG)	EUR 13 215 711 тис. *	360,0	2076,2	1445,8	0,3%
27.	Марфін Банк (Marfin Popular Bank)	–	330,0	2947,6	981,7	0,4%
28.	ХоумКредит Банк (Horizone Capital)	EUR 61 987 684 тис.	307,4	530,7	444,0	0,1%
29.	ПроКредит Банк (ProCredit Holding)	EUR 4 731 288 тис. *	298,3	2054,2	1062,0	0,3%
30.	БГ Банк (JSC Bank of Georgia)	USD 1 743,1 млн *	265,0	927,7	209,1	0,2%
31.	Дойчбанк (Deutsche Bank)	USD 3 068 млрд *	228,7	15,0	0,0	0,02%
32.	Енергобанк (Енергобанк РФ)	RUR 14 320 136 тис.	219,5	1104,7	279,8	0,2%
33.	Банк Ренессанс Капітал (Ренессанс Капітал)	RUR 47 814 743 тис.	201,4	306,2	306,2	0,1%
34.	Львів (Нью-Прогресс Холдинг)	–	174,9	611,0	187,2	0,1%
35.	Креді Агріколь (Credit Agricole)	–	172,9	3349,6	21,9	0,5%
36.	Плюс Банк (Getin-Holding)	USD 12 360 613 тис. *	147,0	634,9	524,9	0,1%
37.	Банк Руский Стандарт	RUR 146 956 376 тис.	133,0	315,3	299,1	0,1%
38.	Петрокоммерцбанк Україна (Петрокоммерц)	RUR 183 950 520 тис.	113,0	629,1	96,8	0,1%
39.	Конверсбанк (Конверс Груп, РФ)	–	95,9	379,0	54,3	0,1%
40.	Рада банк (ВЕБ Інвест)	–	80,0	61,7	1,1	0,01%
41.	Кредитвест Банк (Турція)	–	72,2	65,0	7,6	0,04%
42.	Профін Банк (Сосьєте Женераль)	USD 1 574 млрд	69,3	63,4	58,5	0,02%
43.	Банк Траст (Национальный Банк "Траст")	RUR 163 242 584 тис.	69,0	226,1	80,1	0,03%
44.	Сітібанк Україна (Citigroup)	USD 1 857 млрд *	66,5	2293,2	52,8	0,6%
	Усього за групою (млрд грн)		63,6	329,4	123,7	
	Усього за системою (млрд грн)		156,5	750,5	205,8	
	Частка, %		40,6	43,8	60,09	

– країни ЄС
– Росія
– інші країни

* дані на 01.01.2010 р.

** складено за даними: [284; 287; 295; 292; 290; 281].

Розрахунок регресійного рівняння 3.1.

Роки	X1	W	R	D
2006	141,37	203,12	100	97,3
2007	150,74	141,53	100	91,67
2008	168,4	126,81	104,3	133,33
2009	128,93	104,86	147,92	96,55
2010	96,06	97,55	102,64	96,52
Сума	685,5	673,87	554,86	515,37
Середнє значення	137,1	134,774	110,972	103,074

1. Транспонуємо матрицю (з колонок W, R, D; рядків 2006-2010)

	1	1	1	1	1
X1=	203,12	141,53	126,81	104,86	97,55
	100	100	104,3	147,92	102,64
	97,3	91,67	133,33	96,55	96,52

2. Повторно транспонуємо одержану матрицю

X'1=	1	203,12	100	97,3
	1	141,53	100	91,67
	1	126,81	104,3	133,33
	1	104,86	147,92	96,55
	1	97,55	102,64	96,52

3. Множимо матриці 1 та 2

XX'=	5	673,87	554,86	515,37
	673,87	97880,87	73214,71	69184,97
	554,86	73214,71	63293,79	56991,81
	515,37	69184,97	56991,81	54285,58

4. Знаходимо визначник матриці 3

detXX'= 53509500143

5. Знаходимо матрицю, обернену до матриці 3

Cobr=	33,74012015	-0,051734	-0,125836	-0,122276
	-0,051733654	0,000183	0,000175	7,32E-05
	-0,125836402	0,000175	0,000761	0,000172
	-0,122275758	7,32E-05	0,000172	0,000906

6. Множимо матрицю 1 та рядок X1

D=X1Y=	685,5
	94294,3634
	75706,044
	71746,3115

7. Множимо матриці 5 та 6. Знаходимо коефіцієнти регресії

a=	-48,75040462	a0=-48,750
	0,365293848	a1=0,365
	0,243746744	a2=0,244
	1,063015192	a3=1,063

Одержуємо рівняння

$$X1 = a0 + a1W + a2R + a3D, \text{ отже } X1 = -48,750 + 0,365W + 0,244R + 1,063D,$$

де X1 – корпоративний зовнішній борг у відсотках до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у відсотках до попереднього року;

R – середньорічний офіційний курс обміну долара до гривні у відсотках до попереднього року;

D – середньорічна облікова ставка НБУ у відсотках до попереднього року.

8. Знайдемо стандартизовані коефіцієнти регресії

8.1. Знаходимо середньоквадратичне відхилення по кожному з показників (S)

X1-X1сеп	(X1-X1сеп)2	W-Wсеп	(W-Wсеп)2	R-Rсеп	(R-Rсеп)2	D-Dсеп	(D-Dсеп)2
4,27	18,2329	68,346	4671,1757	-10,972	120,385	-5,774	33,33908
13,64	186,0496	6,756	45,643536	-10,972	120,385	-11,404	130,0512
31,3	979,69	-7,964	63,425296	-6,672	44,5156	30,256	915,4255
128,93	16622,945	-29,914	894,8474	36,948	1365,15	-6,524	42,56258
-41,04	1684,2816	-37,224	1385,6262	-8,332	69,4222	-6,554	42,95492
Σ квадратів відхилень	19491,199		7060,7181		1719,86		1164,333
Середнє (Σ/5)	3898,2398		1412,1436		343,972		232,8667
S (√(Σ/5))	62,435886		37,578499		18,5465		15,25997

Отже, Sx1=62,44; Sw=37,58; SR=18,55; Sd=15,26

8.2. Стандартизоване значення знаходиться за формулою $a_k = a_k \times S_k / S_{x1}$

$$a1S = 0,365 \times 37,58 / 62,44 = 0,2196$$

$$a2S = 0,244 \times 18,55 / 62,44 = 0,0724$$

$$a3S = 1,063 \times 15,26 / 62,44 = 0,2596$$

Таким чином,

$$a1S = 0,2196$$

$$a2S = 0,0724$$

$$a3S = 0,2596$$

Розрахунок регресійного рівняння 3.2.

Роки	X2	W	Def	P
2006	112,62	203,12	42,91	119,73
2007	143,1	141,53	260,62	111,23
2008	134,33	126,81	127,02	133,65
2009	100	104,86	158,96	63,49
2010	55,16	97,55	100	123,87
Сума	545,21	673,87	689,51	551,97
Середнє значення	109,042	134,774	137,902	110,394

1. Транспонуємо матрицю (з колонок W, Def, P; рядків 2006-2010)

	1	1	1	1	1
X1=	203,12	141,53	126,81	104,86	97,55
	42,91	260,62	127,02	158,96	100
	119,73	111,23	133,65	63,49	123,87

2. Повторно транспонуємо одержану матрицю

X'1=	1	203,12	42,91	119,73
	1	141,53	260,62	111,23
	1	126,81	127,02	133,65
	1	104,86	158,96	63,49
	1	97,55	100	123,87

3. Множимо матриці 1 та 2

XX' =	5	673,87	689,51	551,97
	673,87	97880,874	88132,38	75751,176
	689,51	88132,38	121166,41	73581,97
	551,97	75751,176	73581,97	63944,465

4. Знаходимо визначник матриці 3

detXX' = 2,12282E+12

5. Знаходимо матрицю, обернену до матриці 3

Cobr =	8,923584065	-0,02039	-0,012751	-0,038201
	-0,020390085	0,0001698	2,588E-05	-5,49E-05
	-0,012750607	2,588E-05	4,571E-05	2,681E-05
	-0,03820132	-5,49E-05	2,681E-05	0,0003796

6. Множимо матрицю 1 та рядок X2

D=X1Y =	545,21
	76029,5627
	80601,8428
	60535,8793

7. Множимо матриці 5 та 6. Знаходимо коефіцієнти регресії

a =	-25,29490705	a0 = -25,295
	0,553913582	a1 = 0,554
	0,322867	a2 = 0,323
	0,137324065	a3 = 0,137

Одержуємо рівняння

$X2 = a0 + a1W + a2Def + a3P$, $X2 = -25,295 + 0,554W + 0,323Def + 0,137P$,

де X2 – інфляція у відсотках до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у відсотках до попереднього року;

Def – дефіцит державного бюджету України у відсотках до попереднього року;

P – світова ціна на нафту у відсотках до попереднього року.

8. Знайдемо стандартизовані коефіцієнти регресії

8.1. Знаходимо середньоквадратичне відхилення по кожному з показників (S)

X2-X2ср	(X2-X2ср)2	W-Wср	(W-Wср)2	Def-Def ср	(Def-Defср)2	P-Рср	(P-Рср)2
3,578	12,802084	68,346	4671,1757	-94,992	9023,48006	9,336	87,160896
34,058	1159,94736	6,756	45,643536	122,718	15059,7075	0,836	0,698896
25,288	639,482944	-7,964	63,425296	-10,882	118,417924	23,256	540,84154
-9,042	81,757764	-29,914	894,8474	21,058	443,439364	-46,904	2199,9852
-53,882	2903,26992	-37,224	1385,6262	-37,902	1436,5616	13,476	181,60258
Σ квадратів відхилень	4797,26008		7060,7181		26081,6065		3010,2891
Середнє (Σ/5)	959,452016		1412,1436		5216,3213		602,05782
S (√(Σ/5))	30,9750225		37,578499		72,2241047		24,536867

Отже, $Sx2=30,98$; $Sw=37,58$; $Sdef=72,22$; $Sp=24,54$

8.2. Стандартизоване значення знаходиться за формулою як $S = ak \times Sk / Sx_2$

$a1S = 0,554 \times 37,58 / 30,98 = 0,6720$

$a2S = 0,323 \times 72,22 / 30,98 = 0,7529$

$a3S = 0,137 \times 24,54 / 30,98 = 0,1085$

Таким чином,

$a1S = 0,6720$

$a2S = 0,7529$

$a3S = 0,1085$

Розрахунок регресійного рівняння 3.3.

Роки	X3	W	C	R
2006	124,04	203,12	128,08	100
2007	101,51	141,53	72,46	100
2008	2797,33	126,81	222,21	104,3
2009	100,04	104,86	106,24	147,92
2010	100,4	97,55	106,75	102,64
Сума	3223,32	673,87	635,74	554,86
Середнє значення	644,664	134,774	127,148	110,972

1. Транспонуємо матрицю (з колонок W, C, R; рядків 2006-2010)

	1	1	1	1	1
X1=	203,12	141,53	126,81	104,86	97,55
	128,08	72,46	222,21	106,24	106,75
	100	100	104,3	147,92	102,64

2. Повторно транспонуємо одержану матрицю

X'1=	1	203,12	128,08	100
	1	141,53	72,46	100
	1	126,81	222,21	104,3
	1	104,86	106,24	147,92
	1	97,55	106,75	102,64

3. Множимо матриці 1 та 2

XX' =	5	673,87	635,74	554,86
	673,87	97880,87	86003,11	73214,71
	635,74	86003,11	93714,72	69902,34
	554,86	73214,71	69902,34	63293,79

4. Знаходимо визначник матриці 3

$$\det XX' = 6,1178E+11$$

5. Знаходимо матрицю, обернену до матриці 3

Cobr =	19,79777634	-0,042526	-0,014263	-0,108611
	-0,042526499	0,000178	3,76E-06	0,000163
	-0,014262933	3,76E-06	7,92E-05	3,32E-05
	-0,108611241	0,000163	3,32E-05	0,000743

6. Множимо матрицю 1 та рядок X3

D=X1Y =	3223,32
	414575,3468
	666183,1067
	339419,4918

7. Множимо матриці 5 та 6. Знаходимо коефіцієнти регресії

a =	-182,3665094	a0 = -182,367
	-5,544884145	a1 = -5,545
	19,62187935	a2 = 19,622
	-8,295299631	a3 = -8,295

Одержуємо рівняння

$$X3 = a0 + a1W + a2C + a3R, \quad X3 = -182,367 - 5,545W + 19,622C - 8,295R,$$

де X3 – відтік капіталу з України у відсотках до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у відсотках до попереднього року;

C – середньорічна ставка дохідності за ОВДП у відсотках до попереднього року;

R – середньорічний офіційний курс обміну долара до гривні у відсотках до попереднього року.

8. Знайдемо стандартизовані коефіцієнти регресії

8.1. Знаходимо середньоквадратичне відхилення по кожному з показників (S)

X3-X3сер	(X3-X3сер)2	W-Wсер	(W-Wсер)2	C-Cсер	(C-Cсер)2	R-Rсер	(R-Rсер)2
-520,624	271049,3	68,346	4671,1757	0,932	0,868624	-10,972	120,3848
-543,154	295016,3	6,756	45,643536	-54,688	2990,777	-10,972	120,3848
2152,666	4633971	-7,964	63,425296	95,062	9036,784	-6,672	44,51558
100,04	10008	-29,914	894,8474	-20,908	437,1445	36,948	1365,155
-544,264	296223,3	-37,224	1385,6262	-20,398	416,0784	-8,332	69,42222
\sum квадратів відхилень	5506268		7060,7181		12881,65		1719,862
Середнє ($\sum/5$)	1101254		1412,1436		2576,331		343,9724
S ($\sqrt{\sum/5}$)	1049,406		37,578499		50,75757		18,54649

$$\text{Отже, } S_{X3} = 1049,41; S_W = 37,58; S_C = 50,76; S_R = 18,55$$

8.2. Стандартизоване значення знаходиться за формулою $S = a_k \times S_k / S_{X3}$

$$a1S = -5,545 \times 37,58 / 1049,41 = -0,1985$$

$$a2S = 19,622 \times 50,76 / 1049,41 = 0,9477$$

$$a3S = -8,295 \times 18,55 / 1049,41 = -0,1459$$

Таким чином,

$$a1S = -0,1985$$

$$a2S = 0,9477$$

$$a3S = -0,1459$$

Додаток К

Розрахунок регресійного рівняння 3.4.

Роки	X4	W	K	X2
2006	93,9	203,12	138,6	112,62
2007	93,51	141,53	162,69	143,1
2008	123,61	126,81	163,23	134,33
2009	117,42	104,86	192,32	100
2010	87,56	97,55	144,55	55,16
Сума	516	673,87	801,39	545,21
Середнє значення	103,2	134,774	160,278	109,042

1. Транспонуємо матрицю (з колонок W, K, X2; рядкіє 2006-2010)

	1	1	1	1	1
X1=	203,12	141,53	126,81	104,86	97,55
	138,6	162,69	163,23	192,32	144,55
	112,62	143,1	134,33	100	55,16

2. Повторно транспонуємо одержану матрицю

X'1=	1	203,12	138,6	112,62
	1	141,53	162,69	143,1
	1	126,81	163,23	134,33
	1	104,86	192,32	100
	1	97,55	144,55	55,16

3. Множимо матриці 1 та 2

XX'=	5	673,87	801,39	545,21
	673,87	97880,874	106144,67	76029,563
	801,39	106144,67	130203,71	88022,135
	545,21	76029,563	88022,135	64248,049

4. Знаходимо визначник матриці 3

detXX'= 1,12969E+11

5. Знаходимо матрицю, обернену до матриці 3

Cobr=	40,99628648	-0,095423	-0,21253	0,0562002
	-0,095423012	0,0003554	0,0004672	-0,000251
	-0,212530277	0,0004672	0,0012115	-0,000409
	0,0562002	-0,000251	-0,000409	0,0003961

6. Множимо матрицю 1 та рядок X4

D=X1Y=	516
	68836,5616
	83643,5546
	57132,6399

7. Множимо матриці 5 та 6. Знаходимо коефіцієнти регресії

a=	19,56977585	a0=19,570
	-0,029545059	a1=-0,0295
	0,454005017	a2=0,4540
	0,136141247	a3=0,1361

Одержуємо рівняння

$$X4 = a0 + a1W + a2K + a3X2, \quad X4 = 19,570 - 0,0295W + 0,4540K + 0,1361X2,$$

де X4 – середньорічний відсоток за кредитами, що надаються банками України своїм клієнтам у відсотках до попереднього року;

W – частка іноземного капіталу в банківській системі України у відсотках до попереднього року;

K – сукупний капітал Українських банків у відсотках до попереднього року;

X2 – інфляція у відсотках до попереднього року.

8. Знайдемо стандартизовані коефіцієнти регресії

8.1. Знаходимо середньоквадратичне відхилення по кожному з показників (S)

X4-X4сер	(X4-X4сер)2	W-Wсер	(W-Wсер)2	K-Kсер	(K-Kсер)2	X2-X2сер	(X2-X2сер)2
-9,3	86,49	68,346	4671,17572	-21,678	469,93568	3,578	12,802084
-9,69	93,8961	6,756	45,643536	2,412	5,817744	34,058	1159,9474
20,41	416,5681	-7,964	63,425296	2,952	8,714304	25,288	639,48294
117,42	13787,456	-29,914	894,847396	32,042	1026,6898	-9,042	81,757764
-15,64	244,6096	-37,224	1385,62618	-15,728	247,36998	-53,882	2903,2699
Σ квадратів відхилень	14629,02		7060,71812		1758,5275		4797,2601
Середнє (Σ/5)	2925,804		1412,14362		351,7055		959,45202
S (√(Σ/5))	54,090702		37,5784995		18,753813		30,975022

Отже, Sx4=54,09; Sw=37,58; Sk=18,75; Sx2=30,98

8.2. Стандартизоване значення знаходиться за формулою $a_k = a_k \times S_k / S_{x4}$

$$a1S = -0,0295 \times 37,58 / 54,09 = -0,0204$$

$$a2S = 0,4540 \times 18,75 / 54,09 = 0,1573$$

$$a3S = 0,1361 \times 30,98 / 54,09 = 0,0779$$

Таким чином,

$$a1S = -0,0204$$

$$a2S = 0,1573$$

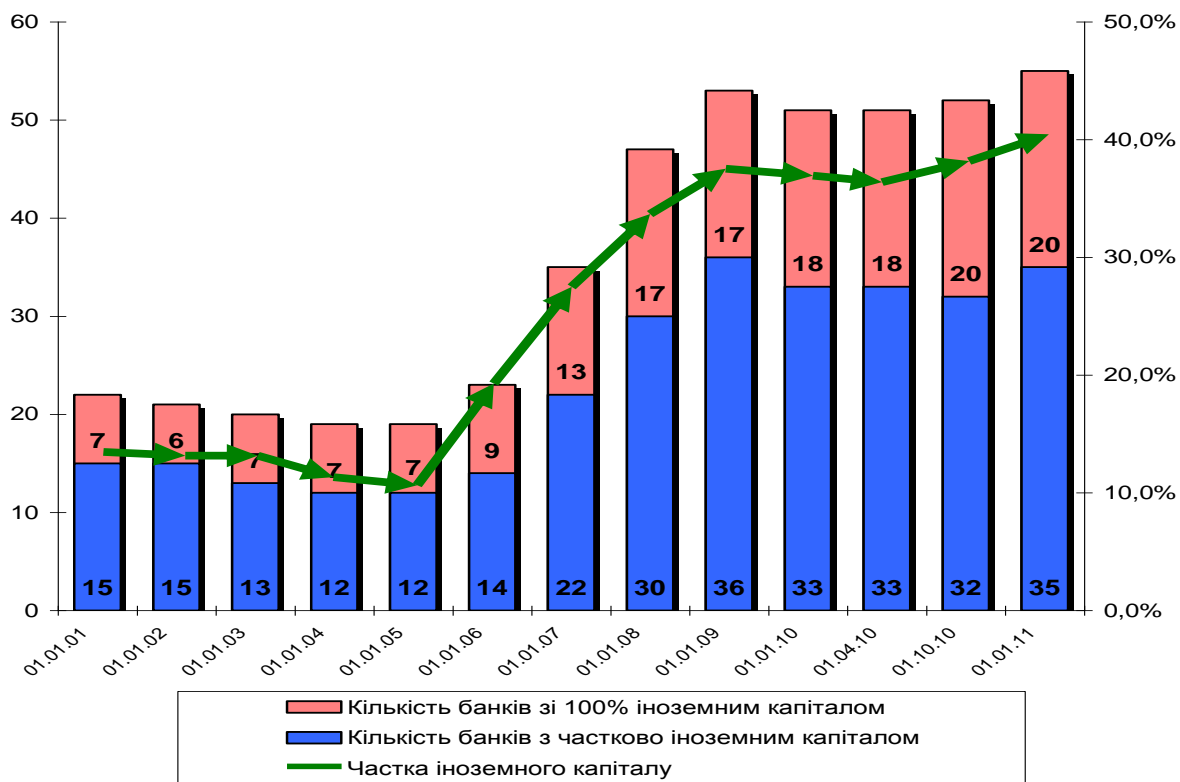
$$a3S = 0,0779$$

**Типові розділи стратегічного плану банку в процесі
підготовки угоди злиття або поглинання**

ТИПОВИЙ ЗМІСТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ	ПИТАННЯ ЗЛИТТЯ АБО ПОГЛИНАННЯ
Місія (головна мета існування банку, стратегія розвитку)	Наскільки пропонуване злиття або поглинання відповідає місії банку?
Цілі (фінансові, розмір бізнесу, ефективність операцій, якість послуг, що надаються)	Яким чином пропонуване злиття або поглинання сприятиме здійсненню цілей банку?
Макроекономічні тенденції і передумови розвитку ринку	Наскільки макроекономічні тенденції (у тому числі державне регулювання), можливості ринку будуть адекватні для проведення злиття або поглинання?
Оцінка конкурентоспроможності організації	Наскільки злиття або поглинання підвищить конкурентоспроможність банку? Як зміцняться сильні сторони, чи вдасться вирішити проблемні аспекти?
Оцінка можливостей розвитку	Яким чином злиття або поглинання сприятиме оптимальному використанню можливостей розвитку? Чи вдасться нівелювати загрози?
Стратегії по основних сегментах ринку	Який вплив злиття або поглинання на позицію банку в усіх сегментах ринку обумовить злиття або поглинання?
Стратегічні завдання по основних видах діяльності	Чи будуть досягнуті необхідні результати по основних видах діяльності?
Плани заходів щодо реалізації основних стратегічних завдань	Наскільки злиття або поглинання сприятиме реалізації планів заходів?
Очікувані фінансові результати	Наскільки злиття або поглинання сприятиме досягненню встановлених показників?

Джерело: [144; 146].

**Динаміка іноземного капіталу у банківській
системі України, 01.01.2011 р.***

* складено автором на основі даних [260].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Ю.Л. Совместное предпринимательство в международном банковском бизнесе / Ю.Л. Авраменко. – М. : МГУП, 2003. – 132 с.
2. Антикризовий портфель приватних інвестицій / С. Следзь, В. Башта, А. Святненко, Н. Гоцуєнко // Дзеркало тижня. – 07.03.2009. – № 8 (736). – С. 1, 9.
3. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країни: теорія та механізм реалізації : монографія / Л.Л. Антонюк – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2004. – 275 с.
4. Атаманюк Ю.А. Інтенсифікація інвестиційних процесів у банківській системі як чинник інтеграції України до європейського фінансового простору / Ю.А. Атаманюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 72. – У 2-х ч. – Ч. II. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Ін-т міжнар. відносин, 2008. – С. 134 – 139.
5. Бакаєв О.Л. Перспективи та ризики залучення іноземного фінансування банківською системою України / О.Л. Бакаєв // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 189. – У 5 т. – Т. 4. / гол. ред. А.А. Покотілов. – Д. : ДНУ, 2004. – С. 1223–1228.
6. Барановський О. Іноземний капітал на риках банківських послуг України, Росії та Білорусі / О. Барановський // Вісник НБУ. – № 9. – 2007. – С. 12.
7. Башлай С.В. Злиття та приєднання в банківському секторі України / С.В. Башлай, О.В. Мірошніченко // Актуальні проблеми економіки. – № 1. – 2007. – С. 131–139.
8. Бицька О. Банківський капітал в економіці України / О. Бицька // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 48–51.

9. Білоус О. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму / О. Білоус // Економічний часопис XXI. – 2008. – № 11–12. – С. 3–7.
10. Богатуров А. Синдром поглинання в міжнародній політиці / А. Богатуров // Pro et Contra. – 1999. – Т. 4. – № 4. – С. 50.
11. Бондаренко Д. Європа обхаживає Китай / Д. Бондаренко // Економічні новини. – 10.11.10. – № 195 (1428). – С. 6.
12. Бондаренко Д. Японія і Європа возновили ріст / Д. Бондаренко // Економічні новини. – 17.11.09. – № 207 (1205). – С. 6.
13. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси : підручник / С.Я. Боринець – К. : Знання-Прес, 2002. – 311 с.
14. Бровко В. Економічна наркоманія / В. Бровко // Дзеркало тижня. – 29.01.11. – № 3. – С. 10.
15. Бударина Н.А. Розвиток міжнародної діяльності банків в умовах глобалізації / Н.А. Бударина, С.А. Ісютин // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язей і привлечення іноземних інвестицій : регіональний аспект : сб. науч. трудов. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – С. 1044–1051.
16. Вальтер Ж. Конкурентоспособність: загальний підхід / Ж. Вальтер // Російсько-Європейський центр економічної політики. – М., 2005. – 52 с.
17. Вергун В.А. Міжнародний бізнес : підручник / В.А. Вергун, А.І. Кредісов, О.І. Ступницький. – 2-ге вид. допов. і перероб. – К. : Київський університет, 2009. – 623 с.
18. Верников А.В. Іноземні банки в перехідній економіці: порівняльний аналіз / А.В. Верников. – М. : ІМЭПІ РАН, 2005. – 304 с.

19. Верников А.В. Частные сбережения и иностранные банки / А.В. Верников // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 37–47.
20. Виногородский И. Переоценка переоцененного / И. Виногородский // Эксперт. – 27.08–02.09.07. – № 33. – С. 33–37.
21. Виступ Президента України Віктора Януковича у Верховній Раді України // Голос України. – № 35 (4785). – 26.02.10. – С. 2.
22. Вітлінський В.В. Моделювання економіки : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2005. – 306 с.
23. Ворущилин К. Небольшие банки выступают в роли раздражителей для крупных игроков / К. Ворущилин // Бизнес. – 13.12.10. – № 50. – С. 37–39.
24. Газин Г. Наука поглощений / Г. Газин, Д. Манаков // Вестник McKinsey. – 2003. – № 4. – С. 13.
25. Гальченко І.В. Міжнародна конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / І.В. Гальченко // Теоретичні та практичні питання економіки : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 18. – С. 197–204.
26. Гальчинський А. Нас очікує поетапне перетворення існуючої валютної системи, і сьогодні може йтися лише про проміжні рішення / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 28.03–04.04.09. – № 11 (739). – С. 10.
27. Гальчинський А. Треба усвідомити безперспективність політики стимулювання експорту за рахунок заниженого курсу гривні / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 29.01.11. – № 3. – С. 7.
28. Геец В.М. Нужно стимулировать предпринимательскую инициативу, а неждивенческие настроения / В.М. Геец // Экономические известия. – 2008. – 20 марта. – № 50 (813). – С. 1, 7.

29. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України / В. Геєць // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26. – С. 9–11.
30. Гордеев В. Две тенденции в эволюции конкуренции / В. Гордеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 1. – С. 42–48.
31. Грабинський І.М. Світова економіка як глобальна еколого-економічна система / І.М. Грабинський // Вісник Львівського ун-ту. – Серія Міжнародні відносини. – 2002. – Вип. 7. – С. 82–90.
32. Грибан О.О. Формування спільного ринку іпотечного кредитування як чинник реалізації інтеграційних процесів у Європейському Союзі / О.О. Грибан // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : Наук. журн. – К., 2005. – № 6. – С. 113–118.
33. Гринберг Р.С. Большой кризис: пора уходит от радикального либерализма / Р.С. Гринберг // Альтернативы. – 2009. – № 1. – С. 76–84.
34. Гриньков Д. Созрели / Д. Гриньков // Бизнес. – 17.01.11. – № 1–2. – С. 31–32.
35. Гудзинська Л.Ю. Фінансові аспекти конкурентоспроможності національної економіки в умовах кризи / Л.Ю. Гудзинська // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – Вип. 18. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 66 – 71.
36. Дерей Ш. Стратегия Британских банков и международная конкуренция / Ш. Дерей : пер. с англ. – М., – 1977.
37. Деринг Ханс-Ульрих Универсальный банк – банк будущего. Финансовая стратегия на рубеже веков / Ханс-Ульрих Деринг : пер. с нем. – М. : Междунар. отношения, 2001. – 384 с.
38. Джентле Д. Индустрия финансовых услуг / Д. Джентле : пер. с англ. – М. – 1993.

39. Дмитрієв В.С. Аналіз макрофінансових ефектів проникнення транснаціональних банків на розвиток конкурентного середовища України / В.С. Дмитрієв // Науковий вісник. – Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – О. : Одес. держ. екон. ун-т. – 2011. – № 7 (132). – С. 206–218.
40. Дмитрієв В.С. Вплив експансії транснаціональних банків на розгортання світової фінансової кризи / В.С. Дмитрієв // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право // Наук. журн. – К. : Україн. держ. ун-т фінансів та міжнародної торгівлі. – 2010. – № 2. – С. 75–81.
41. Дмитрієв В.С. Вплив іноземних банків на конкуренцію в Україні / В.С. Дмитрієв // Становлення і розвиток банківської системи України в умовах ринкових перетворень в економіці : зб. тез доп. – Т. : Терноп. нац. екон. ун-т. – 2008. – С. 39–42.
42. Дмитрієв В.С. Вплив інтеграційних процесів на функціонування національної банківської системи / В.С. Дмитрієв // Моделювання сучасних економічних процесів та інформаційні технології : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. – Д. : ПДАБА. – Т. 2. – 2009. – С. 85–87.
43. Дмитрієв В.С. Вплив іпотечної кризи в США на світову економіку / В.С. Дмитрієв // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – Вип. 69. – Ч. II. – 2007. – С. 139–140.
44. Дмитрієв В.С. Державна політика у банківському секторі як чинник збереження конкурентних позицій України / В.С. Дмитрієв // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – Вип. 93. – Ч. II. – У 2-х ч. – 2010. – С. 230–239.
45. Дмитрієв В.С. Інституційно-економічні наслідки експансії міжнародних банків на фінансові ринки, що формуються / В.С. Дмитрієв // Зовнішня

- торгівля: економіка, фінанси, право // Наук. журн. – К. : Україн. держ. ун-т фінансів та міжнародної торгівлі. – 2010. – № 4–5. – С. 119–125.
46. Дмитрієв В.С. Інтерналізація банківської діяльності на фінансових ринках країн, що розвиваються / В.С. Дмитрієв // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – Вип. 82. – Ч. II. – У 2-х ч. – 2009. – С. 137–145.
47. Дмитрієв В.С. Особливості стратегій входження іноземних банків на ринки країн, що розвиваються / В.С. Дмитрієв // Постсоціалістичні країни в умовах світової фінансово-економічної кризи : зб. наук. пр. конф. – О. : Одес. нац. ун-т імені І.І. Мечникова. – Ч. I; за заг. ред. С.О. Якубовського. – 2009. – С. 63–65.
48. Дмитрієв В.С. Посилення ролі іноземного банківського капіталу при формуванні конкурентного середовища на ринках, що розвиваються / В.С. Дмитрієв // зб. наук. пр. – К. : Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. – 2008 – Вип. 57. – С. 136–147.
49. Дмитрієв В.С. Теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності країн, що розвиваються під впливом транснаціонального банківського капіталу / В.С. Дмитрієв // Ученые записки. – Симферополь : Таврич. нац. ун-т им. В.И. Вернадского. – Т. 23 (62). № 1. – 2010. – С. 49–58.
50. Дмитрієв В.С. Теорії забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн з перехідною економікою під впливом транснаціонального банківського капіталу / В.С. Дмитрієв // Стратегії розвитку постсоціалістичних країн в умовах європейської економічної інтеграції : зб. наук. пр. конф. – О. : Одес. нац. ун-т імені І.І. Мечникова. – Ч. II; за заг. ред. І.А. Ломачинської. – 2010. – С. 57–59.
51. Дмитрієв В.С. Транснаціоналізація банківської діяльності в Україні / В.С. Дмитрієв // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика.

- зб. тез доп. – Суми : Україн. акад. банків. справи Нац. банку України. – 2008. – С. 124–126.
52. Дмитрієв В.С. Шляхи вдосконалення діяльності банків України / В.С. Дмитрієв // Теория и практика экономики и предпринимательства : материалы V юбилейной Междун. научно-практической конференции. – Алушта : Таврич. нац. ун-т им. В.И. Вернадского. – 2008. – С. 67–68.
53. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э.Дж. Долан, К.Д. Кэмпбелл, Р.Дж. Кэмпбелл : пер. с англ. В. Лукашевича. – СПб., 1994. – 496 с.
54. Дружерученко К. Борговий час / К. Дружерученко // Галицькі контракти. – 2009. – № 45. – С. 20–21.
55. Дуглас Х. Банковская политика в области кредитования / Х. Дуглас : пер. с англ. – М., 1971.
56. Елизаветин М.Е. Иностранный капитал в экономике России / М.Е. Елизаветин. – М. : Международ. отношения, 2004. – 285 с.
57. Задувайло Л. Роль фінансового потенціалу при посиленні конкурентоспроможності національної економіки / Л. Задувайло // Економіст. – 2009. – № 7. – С. 36–39.
58. Зайцев О. Превентивная антикризисная программа / О. Зайцев // Банковская практика за рубежом. – 2009. – № 9. – С. 18–25.
59. Закиянов Д. Британия секретно помогала банкам / Д. Закиянов // Экономические известия. – 25.11.09. – С. 6.
60. Иванов Ю.В. Слияния, поглощения и разделение компаний: стратегия и тактика трансформации бизнеса / Ю.В. Иванов. – М. : Альпина Паблишер, 2001.
61. Ивантер А. Попробуйте дракона на вкус / А. Ивантер // Эксперт, 2006. – № 21. – С. 44–47.

62. Исютин С.А. Развитие международной деятельности банков в условиях глобализации / С.А. Исютин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Донецк : ДонНУЭТ, 2008. – С. 1044–1051.
63. Історія економічних учень : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1300 с.
64. Исютин С.А. Тенденції розвитку банківських систем різних країн в умовах глобалізаційних процесів / С.А. Исютин // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. трудов. – Севастополь – Донецк. : ДонНУЭТ, 2009. – С. 250–254.
65. Каминский А.Б. Методы измерения рыночного риска на примере новых европейских рынков акций / А.Б. Каминский // Управление финансовыми рисками. – 2005. – № 2. – С. 52–62.
66. Камінський А.Б. Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках / А.Б. Камінський, А.Т. Кияк // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 10. – С. 7–11.
67. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків : монографія / А.Б. Камінський. – К. : Київський університет, 2006. – 304 с.
68. Карчева Г.Т. Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи / Г.Т. Карчева, А.Б. Камінський, О.В. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2. – С. 22–27.
69. Кравчук К. Чекайте на дефолти / К. Кравчук // Контракти. – 21.12.09. – № 51–52. – С. 4–5.

70. Краснянский Б. Как повысить конкурентоспособность Украины / Б. Краснянский // Инвест-газета. – 01– 07.03.10. – № 8. – С. 4.
71. Крикуненко К.В. Глобалізація фінансового капіталу та роль офшорних зон у міжнародному русі капіталу / К.В. Крикуненко // Вісник Донецького національного університету. – № 1. – 2009. – Серія В : Економіка і право. – Т. 2. – С. 443–448.
72. Кудрин А. Мировой финансовый кризис и его влияние на Россию / А. Кудрин // Вопросы экономики. – 2009. – № 1. – С. 9–27.
73. Кудров В. Страны Центральной и Восточной Европы: опыт системной трансформации / В. Кудров // Вопросы экономики. – 2006. – № 5. – С. 97–114.
74. Кульпінський С.В. Досвід нових індустріальних країн Азії щодо регулювання фінансового ринку в кризових умовах / С.В. Кульпінський, Г.В. Карпенко // Фінанси України. – № 1. – 2010.
75. Кульпінський С.В. Контроль за рухом іноземного капіталу в системі контролю за фінансовими ринками / С.В. Кульпінський // Зовнішня торгівля: право та економіка : наук. журн. – № 2 (43). – К. : УДУФМТ, 2009. – С. 92–98.
76. Кульпінський С.В. Регулювання фінансових ринків: пріоритети та інструменти : монографія / С.В. Кульпінський. – К. : LAT&K, 2010. – 272 с.
77. Лавренчук В. Где найти дешевую гривну для бизнеса? / В. Лавренчук // Инвест-газета. – 01– 07.03.10. – № 8. – С. 51.
78. Липницький Д. Нефінансова криза / Д. Липницький // Контракти. – 2009. – № 9 (876). – С. 10–12.
79. Лисенков Ю.М. Інституціональні інструменти управління зовнішньоекономічними ризиками / Ю.М. Лисенков, О.А. Іващенко //

- Зовнішня торгівля: право та економіка / УАЗТ. – К. : 2006. – № 3 (26). – С. 98–102.
80. Луцишин З.О. Валютно-фінансові кризи як детермінанта реформування світової валютно-фінансової системи / З.О. Луцишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2007. – С. 82–88.
81. Луцишин З.О. Стратегічні цілі реформування світового фінансового середовища та формування його глобальної архітектури / З.О. Луцишин // Наукові записки. – Т. X. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Педагогіка, 2004. – С. 91–100.
82. Луцишин З.О. Сучасні тенденції світового руху капіталу / З.О. Луцишин // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 2 (3). – С. 5–20.
83. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З.О. Луцишин. – К. : ДрУк, 2002. – 320 с.
84. Лютий І. Особливості глобального економічного середовища діяльності банків / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 4 (146). – С. 46–51.
85. Мазуренко В.І. Світова фінансова криза 2007–2010 рр. : глобальний та національний виміри : монографія / В.І. Мазуренко. – Д. : Нова ідеологія, 2009. – 216 с.
86. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи та національна економічна безпека: теорія і методологія : монографія / В.І. Мазуренко. – К. : Київський університет, 2007. – 511 с.
87. Макаренко М.І. Нестабільність фінансових ринків і волатильність реального сектора в умовах світової кризи / М.І. Макаренко // Вісник Академії митної служби України. – Серія: "Економіка". – 2009. – № 2. – С. 15–20.

88. Макогон Ю.В. Кризис в мировой экономике: стратегические приоритеты Украины. / Ю.В. Макогон // сб. науч. трудов “Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект.” – Донецк : ДонНУЭТ. – 2009. – С. 9–20.
89. Макогон Ю.В. Международный банковский бизнес / Ю.В. Макогон, Т.В. Булатова. – К. : Атика, 2003. – 208 с.
90. Макогон Ю.В. Світовий ринок капіталу в умовах транснаціоналізації світового господарства : монографія / Ю.В. Макогон, Н.О. Бударіна, Н.В. Нікешина, С.А. Ісютін. – Донецьк : ДонНУЭТ, 2010. – 206 с
91. Мау В.А. Нет такой ситуации, из которой нельзя было бы выйти с позором / В.А. Мау // Национальный банковский журнал. – 2005. – № 10. – С. 30–34.
92. Мироненко В. Как завести экономику / В. Мироненко // Инвест-газета. – 01– 07.03.10. – № 8. – 2010. – С.47 – 49.
93. Міщенко В.І. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В.І. Міщенко // Вісник НБУ. – 2011. – № 1. – С. 4–9.
94. Міщенко В.І. Оцінка впливу вступу України до СОТ для банківського сектору / В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 45–56.
95. Міщенко В.І. Розвиток конкуренції та стабілізація банківської системи / В.І. Міщенко // Социальная экономика. – 2010. – № 1. – С. 266–274.
96. Міщенко С.В. Особливості підходів до визначення ролі фінансового сектору в умовах інтернаціоналізації економіки / С.В. Міщенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2007. – Вип. 92. – С. 53–54.
97. Мозговий О.М. Міжнародні фінанси : навч. посіб. / О.М. Мозговий, Т.Є. Оболенська, Т.В. Мусієць. – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2005. – 557 с.

98. Найман Э. Формула НЭПа / Э. Найман // Инвест-газета. – 01–07.03.2010. – № 8. – 2010. – С. 57.
99. Науменко С.В. Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму / С.В. Науменко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 23–36.
100. Національні конкурентні переваги: виклики глобалізації / Г.М. Коломієць, Н.Г. Дуна, Т.І. Кім, О.А. Шуба та ін. // монографія. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – 192 с.
101. Нікіфоров П.О., Івасюк С.І. Фінансовий контроль держави: інституціональний підхід, спадковість і новації у поглядах / П.О. Нікіфоров, С.І. Івасюк // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 29–36.
102. Новицький В. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання / В. Новицький // Економічний часопис-21. – Ін-т трансформації суспільства. – К., 2009. – № 1/2. – С. 3–4.
103. Новодворський Я. Сучасні тенденції діяльності хедж-фондів як лідерів глобального інвестиційного середовища / Я. Новодворський // Економіка України. – 2006. – № 12. – С. 62–67.
104. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 240 с.
105. Осецький В.Л. Інвестиційна модель зростання економіки / В.Л. Осецький // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 21–27.
106. Остапчук Я. Роль іноземного капіталу в банківській системі України / Я. Остапчук // Финансовые риски. – № 1, 2007. – С. 44.

107. Пахомов Ю. Глобальные истоки и вероятные последствия мирового финансового кризиса / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис ХХІ. – 2008. – № 11–12. – С. 12–16.
108. Пишний А. Зірвати банк / А. Пишний // Галицькі контракти. – 2009. – № 44. – С. 28–29.
109. Підвисоцький Р. Глобалізація: нестандартні рішення для подолання нових викликів / Р. Підвисоцький // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11 (153). – С. 36–39.
110. Портер Майкл Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер : пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с.
111. Про банки і банківську діяльність : Закон України у ред. від 7 груд. 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6.
112. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції : інформ.-аналіт. матеріали. – Вип. 8 / В.І. Міщенко, А.В. Шаповалов, В.В. Крилова, В.В. Ващенко та ін. – К. : Нац. банк України, 2007. – 266 с.
113. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 3–4.
114. Про режим іноземного інвестування : Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.93. № 55–93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 28. – Ст. 302.
115. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1.
116. Рабинович О. Оценка международной конкурентоспособности банка / О. Рабинович // Деньги и кредит. – 2008. – № 9. – С. 68–75.

117. Радзієвська С.О. Взаємодія розвитку міжнародних інтеграційних процесів і зростання конкурентоспроможності / С.О. Радзієвська // Наука молода : зб. наук. пр. – Вип. 8. – Т. : Терноп. нац. екон. ун-т, 2007. – С. 59–64.
118. Ревелл Д. Конкуренция и регулирование банковской деятельности / Д. Ревелл : пер. с англ. – М. – 1978.
119. Резник Г. Поднебесный пузырь / Г. Резник // Банковская практика за рубежом. – 2009. – № 9. – С. 19–23.
120. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О.І. Рогач. – К. : Либідь, 2005. – 720 с.
121. Рогач О.І. Міжнародні фінанси: підручник / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет та ін. // за ред. О.І. Рогача. – К. : Либідь, 2003. – 784 с.
122. Розинский И.А. Иностранные банки и национальная экономика / И.А. Розинский. – М. : Экономика, 2009. – 348 с.
123. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Предоставление финансовых услуг : учебник / Питер С. Роуз : пер. с англ. М.В. Белова. – Акад. народного хозяйства при Правительстве РФ. – М. : Дело, 1997. – 786 с.
124. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій : монографія / Л.В. Руденко. – К. : Кондор, 2009. – 480 с.
125. Савельєв Є. Україна як велика держава з економікою міжнародних послуг (сценарій розвитку для ХХІ століття) / Є. Савельєв // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль, 2005. – Вип. 5-1. – С. 15–24.
126. Сей Ж.-Б. Трактат по политической экономике / Ж.-Б. Сей, Ф. Бастиа // Экономические софизмы. Экономические гармонии. – М. : Дело, 2000. – 368 с.

127. Селихов Е.И. Международные банки и банковские группировки / Е.И. Селихов. – М. : Мысль, 1973. – 286 с.
128. Сергеев И. Иностранцы или родные? / И. Сергеев // Банковское дело в Москве. – 2006. – № 4 (136). – С. 29–30.
129. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках / Синки Дж.: пер. с англ. 4-го изд. С.М. Лощатова. – М. : Catallaxy, 1994. – 820 с.
130. Слесарук С. Небезпечні зв'язки / С. Слесарук // Галицькі контракти. – 01.09.08. – № 35. – С. 18–22.
131. Смовженко Т. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник НБУ. – № 1. – 2008. – С. 16–19.
132. Снежко Е. Дерево возможного кризиса в 2010 году / Е. Снежко // Инвест-газета. – 2010. – (22–31.01.10). – С. 6–7.
133. Струк О. Дорогі боржники / О. Струк // Галицькі контракти. – 2009. – № 12. – С. 16–17.
134. Торяник Ж.І. Роль іноземного капіталу у забезпеченні ресурсного потенціалу банків / Ж.І. Торяник // Актуальні проблеми економіки. – № 3. – 2008. – С. 182-188.
135. Фадеев С. Иностранных банков не надо бояться / С. Фадеев // Банковское дело. – 2008. – № 2. – С. 24–26.
136. Філіпенко А.С. Глобальні фінансово-інституційні передумови співпраці України та ЄС. Міжнародний фінансовий ринок як середовище взаємодії України з Європейським Союзом / А.С. Філіпенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. – К. : 2008. – Вип. 82. – Ч. I. – С. 90–95.
137. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації : навч. посіб. / А.С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2006. – 316 с.

138. Філіпенко А.С. Зовнішні запозичення України: доцільність отримання, ефективність використання / А.С. Філіпенко // Економічний часопис-21: Ін-т трансформації суспільства. – К., 2009. – № 3/4. – С. 6–7.
139. Фурса С. Єврооблігації України: американські гірки в темному тунелі / С. Фурса // Дзеркало тижня. – № 8 (788). – 27.02.2010 – С. 7.
140. Циганов С.А. Генезис банківських систем з транзитивною економікою: структурно-функціональний аналіз / С.А. Циганов. – К. :Академ-Прес., 2006. – 412 с.
141. Чуб О.О. Банки в глобальній економіці : монографія / О.О. Чуб. – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2009. – 340 с.
142. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 632 с.
143. Чухно А.А. Становлення і розвиток ринкової економіки. / А.А. Чухно. – Твори у 3-х т. – Т. 1. – К. : 2006. – 592 с.
144. Швайка М. Світова фінансова криза: причини виникнення та шляхи подолання / М. Швайка // Економічний часопис XXI. – 2008. – № 11–12. – С. 8–11.
145. Шевченко В.Ю. Міжнародна конкуренція на фінансових ринках трансформаційних економік / В.Ю. Шевченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – Вип. 13. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. – С. 31–36.
146. Шелудько Н.М. Кредитна експансія та стійкість банківського сектору в Україні / Н.М. Шелудько. – № 10. – 2007. – С. 148–157.
147. Шмиттгофф К. Экспорт: право и практика международной торговли / К. Шмиттгофф : пер. с англ. отв. ред. А.С. Комаров. – М. : Юрид. лит., 1993. – 512 с.

148. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі : монографія / О.І. Шнирков. – К. : Київський університет, 2008. – 144 с.
149. Шнирков О.І. Торговельна політика Європейського Союзу : монографія / О.І. Шнирков. – К. : Київський університет, 2005. – 152 с.
150. Шпиг Ф.І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу : монографія / Ф.І. Шпиг. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 288 с.
151. Шюрманн К. Долговая лавина / К. Шюрманн, Д. Ярош // Инвест-газета. – 25–31.01.10. – С. 14–20.
152. Юдаева К. Стратегия-2050: справится ли Россия с вызовами глобализации? / К. Юдаева, Е. Ясин // Вопросы экономики, 2008. – № 5. – С. 4–21.
153. Юхименко П.І. Історія економічних учень : навч. посіб. / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко – 3-е вид., виправ. – К. : Знання-Прес, 2002. – 514 с.
154. Яковлев А. Транснациональные банки и финансовые институты : сущность и стратегии развития / А. Яковлев // Вопросы экономики, 2006. – № 5. – С. 41–45.
155. Якубовський С.О. Валютно-фінансові чинники формування міжнародної інвестиційної позиції країн СНД / С.О. Якубовський // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин. – 2008. – № 72. – Ч. II. – С. 12–16.
156. Якубовський С.О. Приплив іноземного капіталу як фактор розвитку країн Центральної і Східної Європи / С.О. Якубовський // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Ін-т міжнар. відносин. – 2007. – № 66. – Ч. I. – С. 128–133.

157. Яценко Н. Економіка України 1999–2008: втрачене десятиліття / Н. Яценко // Дзеркало тижня. – 27.02.10. – № 8 (788). – С. 1, 10–11.
158. Analyzing the Changing Landscape of European Financial Centers: The Role of Financial Products and the Case of Amsterdam / J.R. Faulconbridge, E. Engelen, M. Hoyler, J.V. Beaverstock // *Growth and Change*. – 2007. – Vol. 38. No. 2. – P. 279–303.
159. Andreff W. Corporate Governance Structures in Post-Socialist Economies: Toward a Central Eastern European Model of Corporate Control? / W. Andreff // *EACES Working Papers*. – 2005. – No. 4.
160. Ansoff I. The new corporate strategy / I. Ansoff // NY, 1988. – 258 p.
161. Arena M. The Lending Channel in Emerging Economies: Are Foreign Banks Different? / M. Arena, C. Reinhart, F. Vazquez // *NBER Working Paper*. – No. 12340. – Cambridge, 2006. – 62 p.
162. Ash T. Local Markets Strategy: Predicting Sovereign Debt Crises / T. Ash, I. Ahmad, D. Dwor Frecaut // *Research Recommendations*. – UK. : The Royal Bank of Scotland. – 25 June 2009. – 14 p.
163. Aysan A.F. Globalization of Turkey's Banking Sector: Determinants of Foreign Bank Penetration in Turkey / A.F. Aysan, C.P. Ceyhan // *International Research Journal of Finance and Economics*, 2008. – Issue 15. – P. 90–102.
164. Bank Lending to Small Business in Latin America: Does Bank Origin Matter? / G. Clarke, R. Cull, M.S. Martinez Peria, S.M. Sanchez // *Journal of Money, Credit and Banking*, 2005. – Vol. 37. – No. 1. – P. 83–118.
165. Bank Profitability. Financial statements of banks 1996–2005 // *OECD Publications*. – Paris, 2008. – 542 p.
166. Bank Systemic Risk Report. – N.Y. : Fitch Ratings, Ltd. – 7.04.2008. – P. 33–34.

167. Barajas A. Foreign Investment in Colombia's Financial Sector / A. Barajas, N. Salazar, R. Steiner // *The Internationalization of Financial Services: Issues and Lessons for Developing Countries* / S. Claessens, M. Jensen (eds.). – Dordrecht; Boston : Kluwer Academic Press, 2000.
168. Barth J.R. Banking Systems Around the Globe: Do Regulation and Ownership Affect Performance and Stability? / J.R. Barth, G. Caprio, R. Levine // *Policy Research Working Paper*. – No. 2325. – Washington, D.C. : World Bank, 2000.
169. Barucci E. *Financial Markets Theory. Equilibrium, Efficiency and Information* / E. Barucci. – Springer-Verlag London Ltd., 2003. – 467 p.
170. Beck T. Creating an efficient financial system: challenges in a global economy / T. Beck // *World Bank, Policy research working paper series*. – No. 3856. – February 2006.
171. Beck T. Reaching Out: Access to and Use of Banking Services around the World / T. Beck, A. Demirguc-Kunt, M.S. Martinez Peria // *Journal of Financial Economics*. – 2007. – Vol. 85. – No. 1. – P. 234–266.
172. Behr A. The success of bank mergers revisited – an assessment based on a matching strategy / A. Behr, F. Heid // *Discussion Paper*. – Series 2 : *Banking and Financial Studies*. – 2008. – No 06. – 40 p.
173. Benston G.J. A transaction cost approach to the theory of financial intermediation / G.J. Benston, C.W. Jr. Smith. – *J. Finance*. – May 1976.
174. Berger A. The Consolidation of the Financial Services Industry: Causes, Consequences and Implications for the Future / A. Berger, R. Demsetz and P. Strahan // *Journal of Banking and Finance*. – Vol. 23. – 1999. – P. 135–194.
175. Berger A. The Effects of Geographic Expansion on Bank Efficiency / A. Berger, R. De Young // *Journal of Financial Services Research*. – 2001. – Vol. 19. – No. 2–3. – P. 163–184.

176. Berger A.N. Megamergers in Banking and the Use of Cost efficiency as an Antitrust Defense / A.N. Berger, D.B. Humphrey // in *Antitrust Bulletin*. – Vol. 37. – 1992. – P. 541–600.
177. Berglof E. The Great Divide and Beyond: Financial Architecture in Transition / E. Berglof, P. Bolton // *Journal of Economic perspectives*. – 2002. – No. 1. – Vol. 16. – P. 77–100.
178. Bhagwati J. The capital myth: the difference between trade in widgets and trade in dollars / J. Bhagwati // *Foreign Affairs*. – 1998. – Vol. 77. – No. 3. – P. 7–12.
179. Bonin John P. Privatization matters: Bank efficiency in transition countries / P. Bonin John, I. Hasan, P. Wachtel // *Journal of Banking and Finance*. – 2005. – Vol. 29. – No. 1. – P. 31–53.
180. Brigham E.F. *Financial Management: Theory and Practice* / E.F. Brigham, L.C. Gapenski // Chicago; New York; San Francisco etc. : Dryden Press, 1988.
181. Bruha J. Transition economy convergence in a two-country model – implications for monetary integration / J. Bruha, J. Podpiera. – European Central Bank, 2007. – 61 p.
182. Buch C.M. Cross Border Bank Merger: What Lures the Rare Animal? / C.M. Buch, G. De Long // *Journal of Banking and Finance*. – 2004. – Vol. 28. – No. 9. – P. 2077–2102.
183. Buch C.M. Cross-Border Bank Mergers: What Lures the Rare Animal? / C.M. Buch, G. De Long // *Kiel Working Paper*. – No 1070. – August 2001.
184. Calomiris C. *Financial Crisis Policies and Resolution Mechanisms: A Taxonomy from Cross-Country Experience* // In *Systemic Financial Crises: Containment and Resolution*, eds / C. Calomiris, D. Klingebiel, L. Laeven. – Cambridge University Press, 2005. – P. 25–75.

185. Calzolari G. Regulation of multinational banks: a theoretical inquiry / G. Calzolari, G. Loranth // European Central Bank Working Paper, 2010. – No. 431 and forthcoming in the Journal of Financial Intermediation.
186. Cardenas J. Foreign Banks Entry in Emerging Market Economies: A Host Country Perspective / J. Cardenas, J.R. Graf, P. O'Dogherty // Mexico City : Banco de Mexico, 2002.
187. Casson M.C. The Economic Theory of Multinational Banking: An Internationalist Approach / M.C. Casson // University of Reading Working Paper. – No. 133. – Reading, 1995.
188. Cerutti E. How Banks Go Abroad: Branches or Subsidiaries? / E. Cerutti, G. Dell'Ariccia, M.S. Martínez Pería // World Bank Policy Research Working Paper. – No. 3753. – 2005. – 33 p.
189. Chiarlone S. The New Asian Banking System / S. Chiarlone // EAST (Europe and Asia Strategies). – December 2007. – Vol. 17. – P. 182–189.
190. Chiarlone S. When an Ugly Duckling Becomes a Swan / S. Chiarlone, G. Ferri // EAST (Europe and Asia Strategies). – February 2008. – Vol. 18. – P. 59–62.
191. Claessens S. Foreign Banks in Low-income Countries: Recent Developments and Impacts / S. Claessens, J.K. Lee // Globalization and National Financial Systems / J. Hanson, P. Honohan, G. Majnoni (eds.). – Washington, D.C. : The World Bank Press, 2003.
192. Claessens S. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? / S. Claessens, A. Demirguc-Kunt, H. Huizinga // World Bank Discussion Paper. – Washington, D.C. : The World Bank, 1998.
193. Claessens S. How Does Foreign Entry Affects the Domestic Banking Market? / S. Claessens // Journal of Banking and Finance. – 2001. – No. 25.
194. Claessens S. Internationalization of Financial Services in Asia: Paper Presented at the Conference investment Liberalization and Financial Reform

- in the Asia-Pacific Region / S. Claessens, T. Glaessner // August 29–31. – 2000. – Sydney. – Australia.
195. Claey's S. Acquisition versus Greenfield. The mode of foreign bank entry in Central and Eastern Europe: listing on foreign de novo entry, foreign and domestic mergers and acquisitions between 1990 and 2003 in Central and Eastern Europe / S. Claey's and C. Hainz // European Central Bank (ECB). – EU Banking Structures, October 2005.
196. Coccorese P. Competition in markets with dominant firms: a note on the evidence from the Italian baking industry / P. Coccorese // Journal of Banking and Finance. – 2005. Vol. 29. – No. 5. – 1083–1093.
197. Cross-country comparisons of competition and pricing power in European Banking / S. Carbo, D. Humphrey, J. Maudos and P. Molyneux // Journal of International Money and Finance, 2009. – Vol. 28. P. 115–134.
198. Cybo-Ottone A. Mergers and shareholder wealth in European banking / A. Cybo-Ottone, M. Murgia // Journal of Banking and Finance. – Vol. 24. – 2000. – P. 831–859.
199. Danielsson J. An academic response to Basel II / J. Danielsson, P. Embrecht, C. Goodhart, C. Keating and others // Special Paper London School of Economics Financial Markets Group. – 2001. – No. 130.
200. De Haas R. Does foreign bank entry reduce small firm's access to credit? / R. De Haas, I. Naaborg // Evidence from European transition economies. De Nederlandsche Bank Working Paper. – No. 50. – August 2005.
201. De Haas R. Internal Capital Markets and Lending by Multinational Bank Subsidiaries / R. De Haas, I. van Lelyveld // European Bank for Reconstruction and Development, Bank of England, De Nederlandsche Bank Munich. – Personal RePEc Archive. – No. 4. – January 2009.

202. Detragiache E. Foreign Banks in Poor Countries: Theory and Evidence : Paper presented at the 7th Jacques Polak Annual Research Conference / E. Detragiache, T. Tressel, P. Gupta. – Washington, D.C. – November 2006.
203. Dicken P. The Roepke Lecture in Economic Geography. Global-Local Tensions: Firms and States in Global Space-Economy / P. Dicken // Economic Geography. – 1994. – Vol. 70. – No. 2. – P. 101–128.
204. Dinger V. Do Foreign-Owned Banks Affect Banking System Liquidity Risk? / V. Dinger // Paolo Baffi Centre Research Paper. – No. 2009-42. – University of Bonn. – April 2009.
205. Duenwald C. Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania and Ukraine / C. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter // IMF Working Paper WP/05/128, June 2005.
206. Du J. Why Do Multinational Enterprises Borrow from Local Banks? / J. Du // Economic Letters. – 2003. – Vol. 78. – No. 2. – P. 287–291.
207. Dunning J.H. Explaining International Production / J.H. Dunning // London: Unwin Hyman, 1988.
208. Edison H. International financial integration and economic growth / H. Edison, R. Levine, L. Rici, T. Slok // NBER Working Paper. – 2002. – No. 9164. – 38 p.
209. Eichengreen Barry The EMS Crises in Retrospect / Barry Eichengreen // Working Paper National Bureau of Economic Research. Cambridge, MA. – 2000. – No. 8035. – December. – 63 p.
210. EU Banking Structures. October 2008. Frankfurt am Main. – European Central Bank, 2008. – 64 p.
211. Farnoux M. Foreign Direct Investment in the Polish Financial Sector / M. Farnoux, M. Lanteri, J. Schmidt // Case Study Prepared for the CGFS Working Group on Financial Sector FDI, June 2004.

212. Fernandez de Guevara J. Explanatory factors of market power in the banking sector / J. Fernandez de Guevara, J. Maudos // Manchester School. – 2007. – Vol. 75. – No. 3. – P. 275–296.
213. Focarelli D. Where Do Banks Expand Abroad? An Empirical Analysis / D. Focarelli, A.F. Pozzolo // Journal of Business. – 2005. – Vol. 78. – No. 6. – P. 2435–2463.
214. Friedman M. The Case for Flexible Exchange Rates / M. Friedman // International Economics and International Economic Policy : A. Reader / P. King (ed.). – N.Y. : McGraw-Hill. – 1990. – P. 276–299.
215. Fuentelsaz L. Strategic and queue effects at entry in Spanish banking / L. Fuentelsaz and J. Gomez // Journal of Economics and Management Strategy. – 2001. – Vol. 10. – No. 4. – P. 529–563.
216. Gianetti M. Financial Integration and Entrepreneurial Activity: Evidence from Foreign Bank Entry in Emerging Markets / M. Gianetti, S. Ongera. – ECB, 2005.
217. Global Financial Stability Report: Sovereigns, Funding and Systemic Liquidity. International Monetary Fund, 2010. – (World economic and financial surveys, 0258–7440). – Washington, D.C., October 2010. – 148 p.
218. Globalization of Financial Institutions: Evidence from Cross-Border Banking Performance / A.N. Berger, R. De Young, H. Genay, and G.F. Udell // Brookings-Wharton Papers on Financial Services. – Vol. 3. – 2000. – P. 23–120.
219. Gozzi J.C. Patterns of International Capital Raisings / J.C. Gozzi, R. Levine, S. Schmukler // Policy Research Working Paper. – 2008. – No. 4687. – World Bank. – Washington, D.C.
220. Green C. Are Foreign Banks in Central and Eastern Europe More Efficient than Domestic Banks? / C. Green, V. Murinde, I. Nikolov // Journal of Emerging Market Finance. – 2004. – Vol. 3. – No. 2. – P. 175–205.

221. Greenspan A. *The Age of Turbulence: The Adventures in a New World* / A. Greenspan // New York : The Penguin Press, 2007.
222. Grosse R. *Foreign Bank Activity in The United States: An Analysis by Country of Origin* / R. Grosse, L. Goldberg // *Journal of Banking and Finance*. – Vol. 15. – No. 6. – December 1991. – P. 1093–1112.
223. Grubel H. *The Theory of International Banking* / H. Grubel // *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. – 1977. – No. 123. – P. 349–363.
224. Haber S. *Foreign Banks and the Mexican Economy, 1997–2004* / S. Haber, A. Musacchio. – Stanford University, 2005 (mimeo).
225. Hagerstrand T. *Aspects of the Spatial Structure of Social Communication and the Diffusion of Information* / T. Hagerstrand // *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*. – 1966. – Vol. 16. – No. 1. – P. 27–42.
226. Harris R. *The empirical distribution of stock returns: evidence from an emerging European markets* / R. Harris, C.C. Kucukozmen // *Applied Economic Letters*. – 2001. – Vol. 8. – P. 367–371.
227. Hasan I. *Development and Efficiency of the Banking Sector in a Transitional Economy: Hungarian Experience* / I. Hasan, K. Marton // *Journal of Banking and Finance*. – 2003. – Vol. 27. – No. 12. – P. 2249–2271.
228. Haselmann R. *Strategies of Foreign Banks in Transition Economies* / R. Haselmann // *Emerging Markets Review*. – 2006. – Vol. 7. – No. 4. – P. 283–299.
229. Hauser M. *Attraktivität einer Nation im Spannungsfeld der Wirtschaftspolitik* / M. Hauser, J. Segmüller // *Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*, 1997. – P. 51–74.
230. Havrylchuk O. *Efficiency of the Polish Banking Industry: Foreign versus Domestic Banks* / O. Havrylchuk // *Journal of Banking and Finance*. – 2006. – Vol. 30. – No. 7. – P. 1975–1996.

231. Hawser A. Features: Awards–Best Emerging Market Banks 2010 Asia / A. Hawser // *Global Finance*. – May 2010. – P. 56–61.
232. Heisenberg D. From the Single Market to the Single Currency / D. Heisenberg // *Origins and Evolution of the European Union* / D. Dinan.(ed.). – N.Y. : Oxford University Press, 2006. – P. 85–106.
233. International banking and financial market developments, *BIS Quarterly Review* / C. Borio, F. Packer, C. Upper, S. Cecchetti and others // *BIS Working Papers : 72-th Annual Report*. – December 2009. – P. 72–82.
234. Kim M. Non-price strategic behavior: the case of bank branches / M. Kim, B. Vale // *International Journal of Industrial Organisation*. – 2001. – Vol. 19. – P. 1583–1602.
235. King S.R. Monetary transmission through bank loans or bank liabilities / S.R. King // *Journal of Money, Credit and Banking*. – August 1986.
236. Klein M. Capital account liberalization, financial depth and economic growth / M. Klein, G. Olivei // *NBER Working Paper*. – 1999. – No. 7384. – 30 p.
237. Knight M.D. Now you see it, now you don't: risk in the small and in the large / M.D. Knight // *Speech delivered at the Eighth Annual Risk Management Convention of the Global Association of Risk Professionals*. – 2007. – 27–28 of February.
238. Konan Denise Eby Quantifying the Impact of Services Liberalization in a Developing Country / Denise Eby Konan, E. Maskus Keith // *World Bank Policy Research Working Paper*. – No. 3193. – January 2004. – 30 p.
239. Kwan S.H. An Analysis of Inefficiencies in Banking / S.H. Kwan, R.A. Eisenbeis // *Journal of Banking and Finance*. – Vol. 19. – June 1999.
240. Leila A. Contagion and Crises Clusters: Toward a Regional Warning Systems / A. Leila, Y. Kenets // *Journal Review of World Economics*. – 2006. – Vol. 4. – No. 142. – P. 814–839.

241. Levich R.M. Ratings, Rating Agencies and the Global Financial System / R.M. Levich, G. Majnoni, C.M. Reinhart. – Kluwer Academic Publishers, 2002. – 379 p.
242. Levine R. Bank-based or market-based financial systems: which is better? / R. Levine // *Journal of Financial Intermediation*. – Vol. 11. – Issue 4. – October 2002. – P. 398–428.
243. Levine R. International financial liberalization and economic growth / R. Levine // *Review of International Economics*. – 2001. – No. 9. – P. 688–702.
244. Levy Yeyati E. Concentration and Foreign Penetration in Latin American Banking Sectors: Impact on Competition and Risk / E. Levy Yeyati, A. Micco // *Journal of Banking and Finance*. – 2007. – Vol. 31. – No. 6. – P. 1633–1647.
245. Livingston M. Money and capital markets: financial instruments and their uses / M. Livingston. – Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1990. – 751 p.
246. Martinez Peria How foreign participation and market concentration impact bank spreads: Evidence from Latin America / Martinez Peria, Maria Soledad, Ashoka Mody // *Journal of Money, Credit and Banking*. – 2004. – Vol. 36. – No. 3. – P. 511–537.
247. Maudos J. Factors explaining the interest margin in the banking sectors of the European Union / J. Maudos, J. Fernandez de Guevara // *Journal of Banking and Finance*. – 2004. – No. 28/9. – P. 2259–2281.
248. McKinnon R. Credible Liberalizations and International Capital Flows. The Overborrowing Syndrome / R. McKinnon, P. Huw // T. Ito and A. Krueger (eds). – *Financial Deregulation and Integration in East Asia*. – Chicago : University of Chicago Press. – 1996. – P. 7–45.

249. McLean B. International financial liberalization and economic growth / B. McLean, S. Shrestha // Reserve Bank of Australia. – Research Discussion Paper. – 2002. – No. 2002-03. – 24 p.
250. Mehrez G. Transparency, Liberalization, and Banking Crises / G. Mehrez, D. Kaufman // World Bank (Washington, D.C.) Policy Research Working Paper. – No. 2286. – 2000.
251. Michalski A. The Elarging European Union / A. Michalski // Origins and Evolution of the European Union / D. Dinan. (ed.). – N.Y. : Oxford University Press, 2006. – P. 271–293.
252. Mishkin Frederic S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. 7th Edition / S. Mishkin Frederic – Addison Wesley Longman, 2004.
253. Ochel W. Ranking of countries – The WEF, IMD, Fraser and Heritage Indices / W. Ochel, O. Rohn // CES info Dice Report Journal for institutional comparisons. – Munich : Center for Economic studies and the Institute for economic research. – 2006. – Vol. 4. – No. 2. – P. 48–60.
254. Owen Jo. A fear in the future / Jo. Owen // The Banker. – May 1997. – P. 28–29.
255. Pilloff S.J. The value effects of bank mergers and acquisitions. Mergers of Financial Institutions / S.J. Pilloff, A.M. Santomero // Amihud Y. and Miller G. Norwell, MA, Kluwer Academic Publishers, 1997. – P. 59–78.
256. Porter Michael E. The Global Competitiveness Report 2008–2009 / Michael E. Porter, Klaus Schwab // World Economic forum. – Geneva, 2008.
257. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter // The Free Press, New York, A Division of Macmillan, 1990. – 855 p.
258. Quentin P. Ukraine and Belarus Show Limits of EU Influence / P. Quentin // Financial Times. – 2006. – March 28. – P. 2.

259. Reinhart C.M. Temporary Controls on Capital Inflows / C.M. Reinhart, R.T. Smith // *Journal of International Economics*. – 2002. – Vol. 57. – P. 327–351.
260. Rojas-Suarez L. Rating banks in emerging markets: what credit rating agencies should learn from financial Indicators / L. Rojas-Suarez // Levich R.M., Majnoni G., Reinhart C.M. (eds.). – *Ratings. Rating Agencies and the Global Financial System*. – Kluwer Academic Publishers, 2002. – P. 177–201.
261. Ruffini Pierre-Bruno, Kim Jong-Kil Corporate strategies in the age of regional integration / Pierre-Bruno Ruffini, Jong-Kil Kim. – Edward Elgar Publishing, 2007. – 315 p.
262. Schuiz H. Foreign Banks in Mexico. New Conquistadores or Agents of Change? / H. Schuiz // *The Wharton Financial Institutions Center Working Paper*. – No. 06-11. – Philadelphia, PA : University of Pennsylvania, 2006.
263. Sengupta R. Foreign Entry and Bank Competition: Research Division / R. Sengupta // *Working Paper Series*. – No. 2006-043A. – Federal Reserve Bank of St. Louis. – July 2006. – 33 p.
264. Slager A. The Internationalization of Banks: Patterns, Strategies and Performance / A. Slager. – N.Y. : Palgrave Macmillan, 2006.
265. Sorensen C. Euro area banking sector integration / C. Sorensen // *ECB Working Paper Series*. – 2006. – No. 627. – 41 p.
266. Steinfeld J. Development and Foreign Investment: Lessons Learned from Mexican Banking / J. Steinfeld // *Carnegie Papers*. – No. 47. – Washington, D.C. : Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, 2004.
267. Strategic Financial Management / R.G. Clarce, B. Wilson, R.H. Daines, S.D. Nadauld. – Homewood (III) : Irwin, 1988.

268. Summers L. International financial crises: causes, prevention and cures / L. Summers // *American Economic Review*. – Vol. 90. – No. 2. – 2000. – P. 1–16.
269. Tschoegl A.E. International Banking Centers, Geography, and Foreign Banks / A.E. Tschoegl // *Financial Markets, Institutions, and Instruments*. – 2000. – Vol. 9. – No. 1. – P. 1–32.
270. UNCTAD Handbook of Statistics 2008. – New York and Geneva : UN, 2008. – 468 p.
271. Unlocking the value of cross – border mergers and acquisitions. CES info / S. Brakman, G. Garita, H. Garretsen, Ch. Marrewijk // Working paper. – No. 2294. – May 2008. – 34 p.
272. Valdez S. An Introduction to Global Financial Markets. 5th ed. / S. Valdez // N.Y. : Palgrave Macmillan, 2007. – P. 400–404.
273. Vaughan E.J. Fundamentals of Risk and Insurance / E.J. Vaughan, T.M. Vaughan // John Wiley & Sons Inc. – 2002. – 704 p.
274. Vernikov A. Banking Sector Liberalization and the Impact of Foreign Banks: The Case of Russia / A. Vernikov // TIGER Working Paper. – No.65. – Warsaw : Centrum Badawcze Transformacji, Integracji i Globalizacji. – September 2004. – 28 p.
275. Wallace P. The party is nearly over / P. Wallace // *The Economist*. – 2008. – August 16. – P. 26–27.
276. Wezel T. Foreign Bank Entry into Emerging Economies: An Empirical Assessment of the Determinants and Risks Predicated on German FDI Data / T. Wezel // Deutsche Bundesbank. – Discussion Paper. – Series 1. – 2005.
277. Wood J.H. Commercial bank loan and investment behavior / J.H. Wood – N.Y. – 1975.
278. World Bank: Global Development Finance 2009: The Charting a Global Recovery // World Bank Publications, 2009. – 170 p.

279. Young S. Centralization and Autonomy: Back to the Future / S. Young, A.T. Tavares // *International Business Review*. – 2004. – Vol. 13. – No. 2. – P. 215–237.
280. Крупнейшие банки мира в 2010 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.banksdaily.com/rus/topbanks2010.html> (дата звернення 22.01.11).
281. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
282. Офіційний сайт Міністерства економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
283. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
284. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
285. Офіційний сайт Організації країн експортерів нафти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.opec.org>
286. Офіційний сайт Світового економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
287. Офіційний сайт Центрального банку Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru>
288. Сайт журналу для трейдерів “Спекулянт” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spekulant.ru>
289. Сайт інформаційного агентства “Cbonds” (Ринок облігацій України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbonds.info>
290. Сайт інформаційного агентства “TheBanker” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thebanker.com>

291. Сайт міжнародної агенції новин “Reuters”, фінансовий розділ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thomsonreuters.com/products_services/financial/
292. Сайт міжнародної мультимедійної агенції новин “Reuters” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com>
293. Сайт Першої Фондової Торгівельної Системи, Асоціація (ПФТС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfts.com.ua>
294. Сайт рейтингового агентства “Кредит-Рейтинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.com.ua>
295. Сайт щоденної ділової газети “Коммерсантъ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ua>
296. Сайт “Deutsche Bank Research” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dbresearch.com>
297. Banking in CEE and the Role of International Players. July 2006. Unicredit Group, Bank Austria Creditanstalt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unicreditbank.lv/tools/download.php?file=files/download/Banking_reportCEE.pdf (дата звернення 22.05.2009).
298. Why Do Some Multinational Corporations Relocate Their Headquarters Overseas? / J. Birkinshaw, P. Brunerhjelm, U. Holm, S. Terjesen. – CESIS Electronic Working Paper Series. – No. 54. – December 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP54.pdf> (дата звернення 22.05.2009).